ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

153
III
П 12531

ЗМІСТ:

. Маланюк: Серпень 1
иправа по молот (перекл. Ю Клен) 1
. Ічнянський: Коса на камінь 5
рак: Проповідник повного життя 8
. М.: Зрадники чи нездари? . . 29
. В.: Гітлер і Росія 32
. де Сент-Олер: Середземне море 36
. О.: Перед зударом на Україні 43
. Дрок: Концентраційні табори на Зеленому Клині 50
Педант: Про річі малі й великі. 53
І. Бут: Закарпаття і еволюція москвофільства 60
За М. С. Жіллетом: Пристрасть і християнство 63
* * * Др. Володимир Кушнір . 67
М. Л.: З пресового фільму. . . 68
Бібліографія. 71
Від Адміністрації 76

РІЧНИК VII
НИЖКА 1

ТОМ I
СІЧЕНЬ

1939

Адреса редакції й адміністрації ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500·371.

Відновляйте передплату за „Вістник“ на 1939 р.!

Хто з краю пришле до кінця січня річну передплату, **платить тільки 20 зл.** Закордонний передплатник, що пришле в січні **25 зл.**, матиме заплачений Вістник за весь 1939 р.

Инакше передплата за „ВІСТНИК“ в краю виносить: квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23 **платні згори.** Ціна окремої книжки — зл. 2.20. Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті.

Квартальника Вістника

в 1939 р. вийде, як дотепер, 4 книжки в ціні від зл. 1 до зл. 2.

Річна передплата виносить зл. 4 платних згори.

Для закордону зл. 5.

Річна передплата „Квартальника“ для передплатників „Вістника“ виносить половину.

АДРЕСА: **Львів, Чарнецького 26 м. 21.**

ЧЕКОВЕ КОНТО **500.371.**

Вже вийшла 4-а книжка „Квартальника“

Д-р Ю. РУСОВ

САЛЯЗАР

РЕФОРМАТОР ПОРТУГАЛІЇ

людина, яка створила нові форми державного й національного життя в країні, яка — не під одним оглядом — нагадує Україну. **Ціна 1 зл.**

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

Союз Кооперативних Союзів

Львів, Зіморовича 20|22 тел. 298-94

ЗБУТ

ростинних продуктів — яєць — живини.

III
П-12531/1939
Р.7 кн.1

ЕВГЕН МАЛАНЮК

Серпень

Літо тане, як віск. Догорає підскарбій-серпень.
Смертна постеля його — золото пізніх плодів.
Не поспіває строфа услід легконогій Евтерпі,
В вірші блаженно-важкім никне далекий спів.

Літо гусне, як мед. Бжоли в солодкій утомі
Ніжче і нижче гудуть. Струни снуються в стернях.
Усміх майбутньої матері в зорі твоїм, а не пломінь,
І багряніє поволі захід коротшого дня.

Виправа по молот

З Едди, староісляндського збірника заг
(*Перекл.* Ю. Клен)

У люті страшній скаженів громовик,
бо, прокинувшись, молота він не знайшов.
Почав бородою трясти і волоссям
син Ерди і бити круг себе руками,
і це його слово найперше було:
„Слухай, о Локі, тобі тільки звірюсь...
О, сталась страшна і нечувана річ:
У сильного бога хтось молота вкрав.

Пішли до оселі прекрасної Фреї,
і там його слово найперше було:
„Позич мені, Фреє, сорочку крилату,
Щоб молота міг я здобути назад".
Фрея: „Хоч срібною, хоч золотою вона,
та сорочка, булаб, то досталась би вам."

Злетів тоді Локі, крила шумлять,
оселі богів за собою лишає,
і ось перед ним уже велитнів край.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Турсів володар сидів на горбі,
сплутував коні мотуззям злотистим,
розчісував гриви кобилам своїм.

Трюм: „Якжеж там асам живеться і альбам?
Що привело тебе в Йотунґгейм наш?"

Локі: „Погано живеться і асам, і альбам,
бо Торова зброя прихована в тебе".

Трюм: „Торову зброю я добре сховав —
вісім миль під землею. Ніхто не дістане
її звідтіля, хіба що він Фрею,
як наречену мені приведе".

Злетів тоді Локі, крила шумлять,
велитнів гори він покидає,
і ось перед ним вже країна богів.

Насамперед Тора він баче надворі,
і той йому кидає слово найперше:
„Якже вдалася мандрівка? Як справа?
Ти з височин кажи всі новини,
бо сядеш — дещо забудеш сказати,
а ляжеш — подумавши, дещо прибрешеш".

Локі: „Вдалася мандрівка, і справа вдалася:
твій молот у Трюма, володаря Турсів.
Тому він дістанеться, хто лише Фрею,
як наречену, йому приведе".

Обоє пішли до ясної богині,
і там його слово найперше було:
„Вдягнися, о Фреє, у шлюбні шати,
з нами у Йотунґгейм вирушиш ти!"

Розлютилась Фрея, від гніву її
аж тверджа богів затряслася, і тріснув
Брéзінґів обруч, що з золота був.

Фрея: „Чиж ярість нечиста мене розпалила,
щоб я віддалася за велитня з Йотунґгейм?"

Тут всі боги і богині зібрались,
щоб між собою раду чинити.
Владарі довго сяк-так міркували,
як повернути Торові зброю.
І Геймдаль почав, із богів найясніший

— Йому, як і ванам, було все відоме: —
„Тора вдягнімо у шлюбнії шати,
Брезінґів обруч злотий хай візьме,
начепить на пояс ключі, щоб бряжчали,
жіноче вбрання до колін хай спадає,
груди йому самоцвітами всійте,
на голову хай ще корону наложить".
Сказав тоді Тор, потужний і сильний:
„Боги засміють мене, бабою зватимуть
як одягну я жіноче вбрання".
На це відповів йому Локі, син Лявфи:
„Мовчи ти, о Торе! Про що тут балакать:
житимуть скоро в Асґарді йоти,
коли не повернеш ти молота свóго".

В шлюбнії шати вдягли вони Тора,
Брезінґів обруч йому начепили
на шию; на пояс ключі, щоб бряжчали.
Жіноче вбрання по коліна спадало,
груди йому самоцвітами всіяли,
а на волосся корону поклали.
Сказав тоді Торові Локі, син Лявфи:
„Я за служницю буду при тобі,
в Йотунґейм разом поїдемо ми".
Жваво тоді баранів привели,
в одну мить запрягли й помчали удвох.
Падали скелі, і іскри летіли,
як їхав дорогою Воданів син.
Вже велитнів владар кричав на своїх:
„Мерщій-но, ви йоти, готуйте сидіння!
Їде вже Фрея, моя наречена;
Навгейм покинула Норда дочка.
Погляньте, богато корів злоторогих
і чорних волів у моїм господарстві,
богато у мене і срібла, і скарбу,
— одної ще Фреї мені бракувало".
Нáд вечір вчасно зібралися гості,
велитням служба підносила пиво.
Вола одного і вісім лососів
і ласощі всі, що були для жінок,
поїв тоді Тор і все це залив
трьома тільки ведрами пива міцного.
Здивований Трюм був, Турсів володар:
„Хто бачив, щоб їли жінки так богато!
Не бачив дівчат я, що стільки зїдають,
не бачив дівчат я, що пють так богато".

Поруч сиділа дотепна служниця,
потрапила вставити слово належне:
„Вісім ночей не їла вже Фрея:
так сумувала вона за тобою".
Для поцілунку тоді покривало
він трохи підняв і з жахом одскочив:
„Якжеж палають Фреїні очі!
Погляду пломінь мене обпалив".
Поруч сиділа дотепна служниця,
потрапила вставити слово належне:
„Вісім ночей не спала вже Фрея,
так сумувала вона за тобою!"
Ввійшла до покою царева сестра,
стала просити собі подарунку:
„Віддай ти мені золоті свої перстні.
Цим ти любов здобудеш у мене,
а з нею прихильність і ласку мою".

Йотів володар Трюм тоді мовив:
„Несіть сюди молота шлюб освятити.
Миельніра ви покладіть на коліна
Фреї, хай Вара шлюб наш освятить".
Засміялося серце в Торових грудях,
Коли він угледів свій молот блискучий.
Трюма він першого тутже ударив.
Знищив дощенту увесь його рід,
убив він і Трюмову сиву сестру,
ту, що просила собі подарунку.
Замісць перстенів блискучих удари рясні
Сипались щедрим дощем на всі боки.

Так повернув собі молота Тор.

Мирослав Ічнянський

Коса на камінь

(Цикль „Америка")

Ішов до хати роздражнений потом і вередливим байндером (вязалка). Тільки білки очей чисті. Наче сажу трусив, наче з рогатими десь потоваришував. Се Гриць Ґелеґа, але й не впізнати його.

На подвірі став. Ні, сонце ще не вилізло туди. На середину.

— Може ще й вправлюся... Десь такого мав болта...

Думка впала тихо, як сміх сонців падає.

А печеж! От і Канада сибірна...

До хати спрагу вгасити йшов.

— А ти чогож умиваєшся, противне? Не до гостей тепер! — Ні, не сказав, а тільки хотів. Ґелеґа німий, як серце бере його на оті болти, що рвуться не в пору.

А сірий, як степовий заяць, годований Тарзан умивався далі біля літньої кухні. Чепурився, як коти люблять чепуритися. І не боявся сердитого Ґелеґи й нікого на світі не боявся.

— Знову клопіт? — глухо спитала Марта, кругла й червона.

— Здуріеш... Пече й не вяже...

— У Середюків колектор, кажуть, був... — Та й замовкла. Не доказала. Гриць такий, як розпечеш не знаючи, то впече тебе. Ще й як!

А сонце таке безтурботне та щасливе бовталося собі в блакиті чистій та й клопотами Середюків не журилося. І не боялося Ґелеґи оте пещене, вільне, багатюще сонце.

Степ навпаки. Видавався схвильованим, тріпотливим, очікуючим, готовим зустрічати нові вітри й грози нові. Але хмар не було й степові нерви могли слабнути.

Як Гриць мовчки сварився на болта, що не влазив у качалку на байндері, тоді ваксовний, молодий, глузливий синій автомобіль, як парубок під градусом, влетів на подвіря.

Ґелеґа бачив його, але клопіт йому! Най собі там хто хоче їде, най сто панів більше вїжджає на подвіря! А йому що? Байндер псується, ото морока. Ото доглянути треба. Ген, як ото ржа вдарила! Як ото попалила пченичисько... Латки довкола... Най їдуть пани, він не боїться показати оті латки колекторам... Він у Канаді, бой... Се тобі не край... Тут свобода для кождого... Егеж, він знає право... Ґелеґа тобі не Середюк там німий... Ґелеґа, фурт, право знає... Іди, містер... Підходь...

Болт таки цілком не слухав Гриця. Нервова прохолода

посунулася по спині. Віщувало серце й усе свідчило, що се він... Від компанії. Вони в сю пору до фармера в гості заглядають. Знає Гриць. Не вчити його. Але, пане, фурт, не дурень Ґелеґа!

Підвівся.

— Добридень, пане Джел! — і пан усміхнувся ввічливо і щиро.

— Добридень!

— Трабл, га? (турботи?)

— Ціла торба, пане.

— Ви знаєте, пане Джел, що се наш байндер? ... Я від компанії.

— Таж чому ні, знаємо... Бачите яке дрантя продали, а грошей певно хочете... — А пан по плечі Ґелеґу плескав, і був пан вдоволений, як по гарному заробіткові.

— Воно... Воно... Ви мудрий фармар... Цілих 50 доляриків маєте скласти зараз... Ви певно продали вже трохи пшениці?... Жалую, але такий наказ старших... Маємо слухати, пане Джел.

І проміні тікали з голеного лиця колектора з довгим носом.

Ґелеґа мовчав. Очі шукали грошей в порохах сірого, принишклого, зацікавленого степу. Потім білки блимнули на гостя. Дві гострі-гострі стріли вилетіли з тих рішучих, зелених, навіть злих очей.

— Розумієте, пане Джел, як згори йде... Навіть забирають байндери... Розумієте, я тут... Моя хата зкраю...

І пан опускав очі додолу. Занадто „Джелові" очі гострі. Ой, дуже!

— Розумію... Розумію... Ґелеґа трохи тямить, пане... Дивіться сюди...

За руку аґента взяв грубо й кріпко:

— Отам мої доляри погоріли... На отих латках в полі лежать! Отам і ваші сього року небіжчики... Скажіть кумпанії, що Ґелеґа, чи Джел, як ви отам мимрите, так сказав і по всьому... Ґ у д б а й!

Простягнув руку панові, засмальцовану й велику, ведмежу лапу.

Тоді той блід і виймав папери якісь:

— Слухайте, мистер, право наше забрати байндера у вас хоч і зараз. Навіть уряд за нами, за компанією. Зрозумійтеж, ми вам дали на сплату, як чесному чоловікові, а ви... — І тонкий аґент починав закипати, як чайник на печі в Марти.

Вона поспішалася до Гриця, щоб, борони Боже, чогоб не теє... Такийже він у неї...

Тоді він, роздратований, дужий, швидкий, як тиґр, міряв очима панка:

— Раз плюнуть... І лежатиме, як... як... Але певно, має ротів кілька годувати... Не варто гріха на душу... Не варто пачкатися... Най з ним! — плюнув Гриць голосно.

І:

— Пане, фурт, ви дурний! Себе не шкодуєте. Але чуйте ви і сто містерів з вами в кумпаніях. Чуйте, тисячі містерів! Степ, осей... Чуй, степ, Гриця Ґелеґу! Осе грабують мене... Тебе, поле, грабують... Сеж тут піт мій... Сеж тут, пане, молодечі роки промарнував на камінцях отих... Приїхав з кучерями... Козак приїхав до Канади, а нині що, га?

Та й кашкета брудного, старого, з діркою посередині скидав:

— Дід я, містер, уже! Лисий дід-жебрак... Земля в довгу... Машинерія в довгу... Але, борони Боже! Не благаю милости... Ви забрали вже в мене за три байндери за оті роки мої на землі осій, в степу осьому терпеливому... Он що! Та Ґелеґа право знає... Фурт знає! Беріть, містер, байндера! Ну, прошу вас, берітьже!

І вклонився аґентові, як очі наливалися спілим гнівом і рішучістю по вінці.

— Гриць, та годі тобі вже! Чиж вони совісти не мають... — кинула Мотря боязко.

— Так, мисис, не маємо... Ваш чоловік великий мудрагель... Але такі програють. Аґент заговорив новим, задиркуватим, ображеним тоном:

— Прошу розпрягати коней! А то сам... Як таке верзете представникові компанії, що на ноги вас, задріпаних ґ а л і ш е н становить, то забираю байндера... Причеплю до автомобіля... Не первинка... І ви, мистер, не лякайте мене... Не з тих! Хіба хочете спочити трохи на державному хлібі, то...

— Господи, й до чого воно доходить! — квилила Марта.

А Гриць мовчав. В одній руці кашкет, а друга на лисині. Наче перевіряв, чи не помилився, чи не кучері молодечі там. Мовчало все в степу на Ґеледжиній фармі, немов причаїлося й визирало, як тіні з закутків, щож воно буде далі.

— Добре, пане! Беріть... Розпрягайте! Грабуйте! Але, містери, не діждете Ґелеґу побороти... Він моцний! Я покажу вам, що право знаю... — та майже біг на подвіря.

— Грицю, Господи... Куди він?... Пане, не чіпайте, прошу вас... — та й собі гналася Марта, та й собі за палким Грицем своїм, щоб сокиру не вхопив ще...

Аґент розлючений розпрягав коней, що в байндері запряжені були. Четверо.

Аґент рішучий був, як Ґелеґа.

Коса на камінь...

Але тривожно озирнувшись, побачив, що „Джел" мчався з подвіря — його новим, пещеним автомобілем!

— Куди він?! Слухай там, еміґранте! Не руш! Не руш, кажу!

І вихром летів до Гриця. А той спокійно поставив сталевого коня на дорозі. Зачинив ворота й з дроту „замок" накинув.

Мов той вартовий десь у нетрах Африки біля куріня ватажка, стояв Гриць біля воріт.

Аґент мовчки пройшов мимо. Переліз дротяну загорожу на дорогу й з автомобіля вже гірко, з пімстою буркнув:

— Ти дуже великий мудрагель!... Ми тебе полатаємо иншим разом...

— Ґ у д б а й, містер! Ґ у д б а й!... Дякує хай пані ваша, що живі вертаєтесь до дому. Та мені шибениця булаб... Але Ґелеґа право знає... Егож, знає... Се Канада!..

І перший раз за день Гриць зареготав, як кінь американський збив куряву на дорозі, тікаючи з аґентом.

Видалося, що підвівся степ й собі зареготав великим, казковим, горячим ротом.

Гриць Ґелеґа сплюнув радість чи досаду й пішов до хати.

Був час обідати.

Саскатун — Канада

Арак

Проповідник повного життя

(*Т. Шевченко*)

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні, то проклинать
І світ запалити.

Дивні, дивні слова... Неначе стугонить ще здалека ціла стихія, що розходилася й розхвилювалася до дна. Шевченків ідеал особи тут виявляється з нових сторін: оригінальна, міцна й активна на периферіях, особа мусить жити одночасно інтенсивним внутрішнім життям. Звязок сей зрозумілий. Оригінальність, так мовити — насиченість особи богатим своєрідним змістом, цілком природно, завязує процес життя куди жвавіший, ніж се можливо в злинялій, зблідлій і невиразній індивідуальности: чим більш смолястих елементів, тим більш палкий огонь...

Оригінальність і барвистість — то повнокровність і здоровля, а де здоровля там і сила. Яскрава особиста визначеність, здорова зарумяніліcть і з нею необхідно звязана психічна сила й інтенсивність внутрішніх переживань — ось вища мораль, ось дійсне усталення людини за Шевченком. Очевидно, що в порядку такоїж причинової залежности запалювалось те полумя емоцій, та палкість і горячість психіки, що так характеристичні й для Шевченка.

З дитячих літ без догляду, без впливів, він не виховувався, а просто ріс, зростав, простуючи гиллям куди попало, не знаючи втручань ножа садовника. Зла мачуха, катюга-дядько, товариші — все се істоти настільки примітивні, що не знали впиоу своїм чуттям і, наприклад, в злости до Тараса доходять иноді до непритомности. Се атмосфера не людського житла, й логовиська, де всі живуть і почувають незагнуздано. В сій атмосфері зростав Шевченко і пересякся нею. Дуже характеристичні з сього боку деякі факти з його дитячих літ. Вони показують, як иноді він зовсім не володів собою, як переживання опановували його цілком. Залізні стовпи, що держать світ... Цікаві ті очі, повні природного розуму, так задивились в далечінь, щоб їх побачити, що хлопець і не стямився де опинився, куди забрив. Ось череда або запряжені воли — покинуті, приблудні, бо хлопця-пастуха причарувала навколишна краса природи, обхопила недитяче-глибока задума, і несила одірватися, опамятатися... і так нераз — обовязково всеістотно, в крайній мірі. Добрий, ласкавий до ніжности. Веселий до школярської пустотливости, яку навіть перед загрозою дяківської березової каші не в силі стримати. Непосиділий, провірний як кітка. У боротьбі за істнування гнучкий і вигадливий до найбільш невинної, цілком аморальної жорстокости й хитрощів: голодний, він крав курей, обдурював богомільних земляків, викрадаючи цілі листки з Псалтиря, якого мав читати над покійником, вигадував печери з нечистим духом, брав хабарі з товаришів підчас перебування в школі „консулом", брехав у небезпеці не задумуючись, сам битий — ставав на диби, виявляв упертість і неслухняство: його товкли та били, і він товк та бив з усієї сили, де тільки міг: Степанка, дяка-катюгу, коли той лежав пяний до непритомности. За кривду помста — такий закон природи. Шевченко підлягав йому цілком як всі, що навкруги, бо навіть не уявляв можливости инших взаємовідношень, не кажучи про призвичаєність до них. У всіх сих дрібницях з дитячого життя поета, так і виблискують, здається, оскалені й роздратованні, то в злости, то в безпечній веселости гострі білі зуби, готові покусати, та дика непідяремність, неприборканість і сила переживань молодого звіряти. Первісна безпосередність життя, без навиків до самообмеження й самоволодіння й стриманости, такий поет за дитинства.

Сей загальний стрій емоцій дитячої душі Шевченка від-

бився на його психіці назавше: ніколи він не міг тай не хотів впрягтися в умовности взаємовідношень.

„Я открил окно, которое было вровень з тротуаром. Вдруг в комнату мою через окно вскакивает Тарас, опрокидывает моего Луку евангелиста, чуть меня не сшиб с ног, бросается ко мнѣ на шею и кричит: свобода, свобода! — Чи не здурів? — кажу, Тарасе. А он все прыгает и выкрикивает свобода, свобода!“ (*Чалий* 31). „Вже в стінах Академії Мистецтв студент Шевченко виявляв нераз свої степові звичаї, свою не злу — безцеремонну пустотливість, свою відмінну вдачу, яка в столиці виглядає так оригінально: забавний інцідент з одібраними грішми в товариша по Академії Петровського та з роздобутим гусаком для ньогож — такими незвичайними шляхами для столиці — тут весь Шевченко (*Костомаров* 134-6). Коли, по свідченню Сошенка й „вселился в нього свѣтскій бѣс“, то се була тимчасова цікавість до новини, і довго не потримався, як зовсім йому не властивий.

У пору дозрілої молодости і старости Шевченко теж робив враження „безцеремонности“ (*Основа* 1861 кн. IV ст. 48 — *Костомаров*). Взагалі ніяк не міг навчитися стримувати переживання з огляду на щоб там не було. В Київі, довідавшись про обрання Костомарова на катедру, він радісно привітав його і йдучи з ним по городу, заспівав пісню. „Он пѣл, не обращая никакого вниманія на проходящую мимо публику“ (*Рус. Стар.* 1880 кн. 3 ст. 559 *Костомаровъ*). „Приїхав в Петербург Штернберг і привіз малюнки з України, дав розглядати Шевченкові. Якби не прийшов по мене Лукіян від Брюлова, мені і на гадку не прийшовби обід. Мені навіть прикро було, що для Лукіянового ростбіфа я мусів лишати теку Штернберга“. В гостях у Аскоченскаго, коли хтось заспівав погано й образив естетичні почуття Шевченка, „поет остановил его и очень рѣзко сказал: это свинство. Коли не поп, то и не надѣвай ризы“ (*Дом. Бес.* 1861 у *Костомарова*); демонстративно кидає дім лубенського добродія, що бе в його присутности свого слугу (*Спогади Чужбинського* ст. 11, у *Костомарова*). В Астрахані 28 VIII 57 р.: „Я от избитка восторга не знаю, что с собою дѣлать и, разумѣется, только бегаю взад и вперед по палубе, как школьник, вырвавшійся из школи“, — в 45 літ! В гостях в Уварових з Брюловим: останній, жартуючи дорікав Шевченкові за байдикування: „Цілий сей виклад він виголосив з такою відцівською любовю, що я при всіх гостях заплакав, як дитина“ (*Художник*).

І радість і образа й гнів однаково проривалися крізь вимоги „тактовности й вихованости“ вповні непонівеченими, виявляються правдиво, сильно, різко і гостро. В листах поета вже останньої доби, що особливо цікаво, можна зустріти не раз такі вирази: „Я едва владею собой... Я в эти дни буквально не владею собой“... (5 III 58 р). Словом, Шевченко до смерти був цілковитим викликом ладові оточення. З сього бо-

ку поема *Сон* — надзвичайно цінна памятка тодішніх настроїв поета, що жив у Петербурзі по селі. Життя сучасної столиці вразило й одштовхнуло його перш за все своєю стисненістю, де люди поневолені парадами та муштрою, де, позатягнені в мундур, вони „аж потіють та товпляться, ніби безязикі". Оглядаючись після катастрофічного фіналу на сей здавалосьби найщасливіший у житті період, коли Шевченко так раптовно був вирваний з рідної землі, він почув, що не пустив коріння і не причявся на новім ґрунті. Не знайшовши волі на волі, попав Шевченко знову в неволю. Тут стало ще тісніше, бо під салдацьким кашкетом. Але й се не відмінило вдачі й прагнень Шевченка. Колиж „запахло волею" нарешті, Шевченко з неприємністю відчув, як знову підіймається стара мара умовностей. „Мені велено одправитися прямо в столицю, лихий його знає для чого" (15 VIII 57 *Кухаренкові*) — то зясовано було Шевченкові, що неввічливо булоб вертатися з неволі на Кубань, як він хотів, а не в столицю, щоб найперш подякувати тим хто його визволив. А ось ще: „В огромной гостинной старуху Шаховскую и Голынскую (в Нижньому) окружали официальныя, холодныя, чопорныя фигуры, так что после перваго приветствия на меня пахнуло холодом" (12 I 58). До сього дрібязкового навколишнього натиску холодности віталень, Шевченко аж до смерти так і не привик. І тільки зусиллям волі спромогався иноді примусити себе не виявляти того, що переживав, і то лиш тимчасово, щоб потім тим невпинніш вирватися з подвійною енерґією та безоглядністю на те, для чого перед тим чуття були здержані: Шевченко „бывал тактичен и здержан в речах, хотя часто и очень заметно волновался, так что не мог смирно сидеть на месте, нервно ходил взад и вперед. Так он маряжался целий вечер, выжидая, пока разойдется по домам компанія. Вот тут и начинались его протесты — сначала лаконическіе, отрывочные и циничные, а чѣм дальше тѣм горячее, стройнее и пламеннѣе" (Мікешин—*Спогади* XX *Кобзарь* 1876 Прага). Характеристичні ті цинічні вирази, що ними виявляв поет особливо сильні почуття — од любови до ненависти включно (*Спогади* Полонського XIII, *Спогади* Мікешина XV, XVIII, Чалий. *Жизнь и произведенія* Шевченка 150): „Люципер проклятий", „гадюка", „вельможнії байстрята", „байстрюки Єкатерини", „сарана", „хорти", „псарі" (322). Одним словом, „дубоватость крестьянскаго языка"...

А иноді поводження поета набирало вже й зовсім „скандального" характеру, як на тамошні погляди: се відомий інцидент, коли Шевченко, згадавши свою минулу долю, „скрежетал зубами, плакал; наконец, взвизгнув, так хватил кулаками по столу, что чашки с чаем слетели на пол и разбились в дребезги" (*Сп. Пол.* XIV) Комічне враження утворюють безсилі намагання Шевченка иноді попасти в тон. Коли йому доводили на всі способи, що його твори не більше, як „обіліе

самих площадних і вульгарних слов і вираженій", він иноді ніяковів за них. Коли йому здавалося, що треба особливо „додержати фасону", йому доводилось боязко й підозрло озиратись на самого себе, щоб не напсувати: „Теперь я спокойнее и счастливее, следовательно, и написать вам могу благороднее и порядочнее" (20 V 55 *Н. О. Осипову*) — він кепсько вірив у свою ґалянтність і знав, що краще вичекати спокійної хвилини, щоб не наробити бешкету. Найбільшеж може насмішити т й труд, що довелось Шевченкові вужити, коли розпочались взаємовідносини з його ясновельможними заступниками — гр. Толстими й йому доводилось складать листи до них — „хитрыя сочиненія" — по його виразу (*Денник* 13 VII 57). „Сегодня во весь день и до полночи работал над письмом гр. Федору Петровичу и ничего не мог сдѣлать с этим неудающимся письмом. Мне хочется высказаться как можно проще и благороднее, а оно выходит или высокопарно до смешного или чувствительно до нелепаго или льстиво до подлаго, но никак не виходит того, чего бы мне хотелось. Это, вероятно, от того у меня не клеится, что я еще не пришел в себя от радости. Записать разве черню на память и исподволь на досуге поправлять, воизбежаніе поговорки: поспешиш, людей насмешиш, как это я сдѣлал с моим ответом на письмо графини Настасьи Ивановны, на которое я хватил ей такую восторженную чепуху (второпях розумеется), что она сочла меня или с ума спятившим или попросто пяним. А чтобы этого теперь не случилось, то напишу сначала черновое: а попростывши немного, напишу и беловое" (26 VII 57). Так, самий стрій і темп Шевченкової психіки, продукт умов дитячого зростання, ніколи вже не міг, і при бажанню, бути перероблений „как можно благороднее"... По всьому видно, що Шевченко до ладу ніколи й не збагнув, у чому власне полягає те недосяжне „благородство", і після всіх старань і заходів, він мусів наслідки „работы" передавати на суд (з заклопотанням і непокоєм) більш компетентних: „Напиши мені, чи до ладу я написав письмо гр. Ф. П., „бо я на такі химерні письма не великий майстер" (18 XI 57 *Н-Нов. М. М. Лазаревський*). Я. П. Полонський каже в своїх спогадах: „В минути сильного душевного настроенія он мог оттолкнуть любого франта дикими проявленіями своей страстной ненависти ко всему, что испортило жизнь его". Се дуже влучно сказано: не самою ненавистю, а „дикими проявленіями" її. Шевченко не вкраплився непомітно в нове оточення, а як різка пляма, порушаючи загальний тон. При всій любови до Шевченка всеж не було тої легкости й невимушености відношень. Шевченко, виглядав ростріпаним серед прилизаних.

І ось разом з сією степовою волею, яку він відчував у всій глибині, яку цінив над все та у свідомости якої весь проймався щастям, Шевченко, приніс з собою до Петербургу дику спостережливість інстинкту, що допомогла йому догля-

нути елементи поневолення в душі тих самих, що ще вчора панували над ним, і він зразу відокремлює себе від них. І протягом всього життя він не втрачав далекозорости в спостереганню тієї мішанини зовнішніх привілеїв з внутрішним поневоленням упривілейованих „рабів з кокардою на лобі, лакеїв в золотій одежі“, „сміття з помела Його величества“, що „цариці мов собаки патинки лизали“.

Сі спостереження допомогли Шевченкові дійти до усвідомлення страшної ненормальности ладу, в якім він жив. Спочатку (1847 р.) свідомість ся виявляється в мало означеній формі чисто морального обурення. Але чим дальше тим більш Шевченкова увага зосереджується на цілком конкретних хоробливих наслідках, що той лад утворює.

Самого його не вабила „мережана ліврея“. Не завше злидарюючи фактично, Шевченко був злидар по вдачі, як одноцушно свідчать всі сучасники: жив по походному, як небудь (*Рус. Речь* 1861 № 19 20 *Спог. Полонського, Костомарова, Мікешина* XXI). Під тим оглядом Шевченко, то історичне явище великої ваги, то перший на Україні, культурний тип, яскравий виблиск, живий зразок нової вдачі, нового світовідчування, нового життєвого прагнення, що волю носить у самому серці, а богатство й усі аксесуари комфортабельности хіба що стелить під ногами. Не дармаж „братерськая воля“, що її вигадав Шевченко. „Оксамитом шляхи стелить і шовками застеляє і нікому не звертає“. Він її вигадав, коли говорить про усвідомлений ідеал життя, а списав з себе: то він нікому не звертає у своїх могутніх, „неприлизаних“, емоціях, а усі умовности не раз валяє в куряві шляхів. Пророк, а не учений — ґеній бурлацького життя, а не теорії

Він орґанічно не терпів і принціпово не годився, що можуть істнувати якісь чинники, що з огляду на них потрібно здержувати силу й щирість почуття. „Просто“, „незалежно“ дай дорогу почуттям: ненавидь, люби, кохайся, смійся навіть роби зло, аби лиш до кінця, не на половину, всім серцем, щиро, сильно до глибин. Відверта безоглядна щирість, безпосередня сила, повна воля серця — се право й обовязок, се санкція й виправдання життя душі в Шевченка. Ся точка погляду відбилася, між иншим, в його посланії до N. T., наповненім глибокого морального обурення проти „смиренія лукавого“, що лицемірно зледеніла серце і через те перетворила в гріх красу дівочої невинности, бо в глибині душі вже не була невинною, а лиш рабою певного кодексу моралі. В отсій, чисто зовнішній праведности Шевченко бачить гріх, і так і сполучає сі дві протилежности в єдине поняття — „гріх праведний“, якому протиставляє „серце нелукаве“.

Сей самий культ незалежного чуття зробив поета лютим ненависником рабів в душі, що в підлій полохливости задержують чуття образи, мовчать, не сміючи протестувати: „А ми дивились і мовчали та мовчки чухали чуби, німії подлії

раби". Найгірша в світі людська порода, то так звані „добрії люди", що й нашкодити не вміють з відповідним сильним, послідовним відвертим злим чутгям. „Не так тії вороги, як добрії люди: і окрадуть, жалуючи, плачучи осудять".

В Шевченка зовсім инший психічний порядок. Коли жити, то повним темпом, або загинути, ніж „чорт знает по каковски жить" (I VI 52 *С. С. Артемовському*). Або друг, або „холодний еґоїзм" — „полуучасти не место" (10 IV 56 *Бр. Залескому*). Чи повна безнадійність, „решительний удар обуха", чи цілковите здійснення надій — те й друге красше ніж „перепутье", ніж „тупая, деревяная пила ожиданія", коли невизначений настрій в непевности блукає між радістю й сумом, не знаючи в що виллятись цілком (17 VI-57 *П. А. Ускова* 13 VII 57, 10 VIII 57) „Чи говорить діло до кінця чи мовчати, але не переливать із пустого в порожнеє" (Д. 25 I 58, II 59 *В. Г. Ш-ві*: „бо я не є над Дніпром, то мені й за копу його не треба"). Коли боротись, то без жалю, бо „застарелыя болезни излечиваются только героическими средствами" (26 VII 57). Коли карати, то не спиняючись на півдорозі: „если уж бить, то надо бить так, чтобы болело, иначе не поможет, а только повредит" (*Костомаров*) „На Екатерину II Шевченко смотрел только как на виновницу крепостного права в Малороссіи, и знать ничего больше уже не хотел, ни видеть, ни слышать" (*Полонецкий*).

Твори, денник і листи Шевченка дають нам ряд сих характеристичних „або-або", вони показують спорідненність Шевченка з тим станом, коли скажено бється серце, бухає кров до голови, напружені всі мязи й сильніше бється живчик — однаково в добрі чи злі, аби здалека од умірковано-сти й тиші середини: „А дай жити, серцем жити і людей любити! А коли ні, то проклинать і світ запалити!" З дитинства без упину, без границь, душа Шевченка навикла до розмаху, що не містився в середині між крайностями, а навпаки в свойому обсязі містив обидві крайности: велика сила духа однаково потрібна для героя й для великого злочинця, і тут і там — джерело інтенсивних переживань. На грунті сього культу сили духа й інтенсивности життя, Шевченко споріднив і обєднав добро і зло, вмістив і переміг в своїй душі полярну протилежність межи ними.

Скристалізовуючись в процесі історичного життя в якийсь моральний вигляд, у певний психічний порядок, хист і вдачу, ся психольоґія находить словесне занотовання в якімсь короткім стислім виразі, що згущує в свойому змісті всі характеристичні її якости. Здебільшого тим виразом буває просто назва громадської верстви, що утворила дану психольоґію. Тоді вона з простої назви — стає словесним засобом чисто морального окреслення: слова — міщанство, аристократія — то вже не назви, а характеристики. Цікаво, що й Шевченко знайшов словесне занотовання свого ідеалу

в той самий спосіб: „І вицідять сукровату і наллють живої козацької тої крови чистої святої". „Оженись на вольній волі, на козацькій долі". „Козак", „козацький", клясові назви, вжиті для моральної характеристики. Тому нам важно точно встановити зміст Шевченкових понять „козак", „козацький". Дослідження того, як уявляє собі козаччину Шевченко, зясовує нам, чому вона йому, при його вдачі, так приваблива: в козаччині Шевченкові вбачались здійсненими та гармонійно зсинтезованини ідеали і непідневольної сили й навальности психічного життя: „тут пана немає, усі ми однаково на волі жили", „Без пана й на волі" — то взаємно спричинені явища: „оксамитом шляхи стелить і шовками застеляє"... „будем драти, пане-брате, з китайки онучи!"

Шевченкова козаччина в той самий час дає зразки нечуваної сили, буйности, емоцій. То ґалерія характерів залізносильних і вульканічно-вибухливих до неймовірности. Сама Україна — то широчінь, що нахиляла духа до роспросторення і не могла не стати матірю козацьких звичаїв: „Там широко, там весело од краю до краю, як та воля що минулась. Там родилась гарцювала козацькая воля, там — татарами засівала поле", „в лісах, в степах широких, байраках, крутих, глибоких, всюди хата. Було ще в хаті погуляти і одпочити де було".

На тих просторах відбулась історія України, повна драматизму та духової сили й інтенсивности життя її героїв. Стут училися і „вміли панувати" так, що „лихо танцювало"; а танцювали так, що „Хортиця гнеться", „земля трясеться"; співали так, що „лихо сміється", „тут їздили запорожці вітер доганяти", тут воювали й гарцювали „з усієї сили". Се з „усієї сили", як безодня, що затягає, паралізуючи й розум і волю жертви, непереможно вабило Шевченка й тоді вже він не відріжняв добра від зла: „І день і ніч гвалт, гармати, земля стогне, гнеться, сумно, страшно, а згадаєш, серце усміхнеться". Як алькоголік наркотизується предметом своєї пристрасти, впивається Шевченко всім, що гарне, сильними переживаннями, й з пожадливо розпаленою кровю шепче заповітні слова, створює чарівливі образи: „Із Чигрину по всій славній Україні заревли великі дзвони, щоб сідлали хлопці коні, щоб мечі-шаблі гострили та збирались на весілля, на веселе погуляння, на кріваве залицяння". Тому вже для нього „нема ні пекла ані раю", нема ріжниці між ними, й у пеклі може бути рай, коли його „козацтво" „по пеклу гуляє" та вимовляє своє страшне „засвітимо", бо „козацтво сміливе літає, ніхто на світі не втече, огонь запеклих не пече".

Або ось вже просто божевілля, а не відвага: „кругом хвилі, як ті гори, ні землі ні неба, серце мліє, а козакам того тільки й треба". Цікаво, що поет взагалі підкреслював занадто мало політичний й соц.-економічний підклад подій. Простий товариство сильне, дуже через край: йому не милио-

хатній спокій — от і зясована історія... Не економіка, не політика, не проґрам, а порив — ось двигун історії. Се вражає в його найбільшій поемі. Ні одної картини соц.-економ. взаємовідношень доби нема в поемі (а в тім відсутність соц.-економічного моменту лиш в методі мистецького опрацьовання, але не в области гром політичних співчувань які йшли своєю чергою й забарвлювали чим дальш тим більш його творчість). Правда єсть окремі картинки, як сцена в титаря в корчмі... Але рахувати їх типовими й шукати в них мистецьких узагальнень не доводиться, бо надто випадкові й виключні сі сцени може найбільш характеризують методи поета. Спроби дати типи, узагальнення перетворились в нариси знущання над особою, що викликають емоційну бурю: образу, гнів, помсту, що ростуть і закипають в серцях окремих одиниць, учасників подій. І суть мистецького шляху поета є в тім, щоб показати, як наростає й згущається ся атмосфера страшної розлючености, що закінчилась вибухом. Уся енерґія повстання тримається на тім, що діячі його весь час перебувають в стані грізного піднесення. Те що буває в людській душі хвилинами, стало в його героїв сталим станом психіки. Упоювався красою сили. Инши сторони повстання лишив без уваги. Не може наслухатись, як реве стихія, що запалила всіх страшним огнем, коли нема вже впину навальности подій: бо й „хуртовина не спинила пекельної кари". Натхненним словом малює вакханалію страшної лютости, огню та крови, коли, здається, все перемішалось і сплелось смертельними обіймами: „Батьку, брате, чом я не сторукий!" Не думайте, що се злочинці. В глухих проваллях, в ночі, крадькома, процесія з кадилами, свічками, образами, вози — все робить моторошне враження. Всі перейняті повагою хвилини. І ось як бомба вривається процесія з піснями, з танцями гурток гуляк з кобзарем: розвеселились до нестями й забули все на світі: „Цу-цу, скажені, схаменіться! Бач, розходилися! А ти, старий собако, деб молится, верзеш тут погань? от чорти! — кричить отаман. Спинились, бачать — церква. Дяк співа, попи з кропилами, з кадилом". Очевидно, що вони далекі від кощунства, як і Яреми од злочинства.

Або другий поетів герой найбільш розроблений, бо чарує найперш скрайністю у всьому. Відданість ідеї до фанатизму. Зразок страшної послідовности (щодо дітей). Залізна сила нервів і дивний розмірами дух, що здатен на сумістність різко протилежних настроїв, розділених безоднями: веселість серед жаху поруч з траґедією загублених дітей, жорстокість в непритомнім гніві і поруч — найніжніша музика батьківських почувань любови й самозречення: „Та благайте, просіть Бога, нехай на сім світі мене за вас покарає". Стислий, скорочений, але виразний образ, свого рода мистецька формула чи схема „козака", у третього героя з двома найбільш характерними прикметами „козацтва". Одна: „нема в його ні

оселі ні саду ні ставу". Друга: „І воює і гарцює з усієї сили". Сила й простота — складають зміст „козацького звичаю". Пророк і прототип бурлак в сучасности, поет шукав мистецьких втілень свого ідеалу в ретроспективно збурлаченій минувшині... І вже не дивлячись на всі переоцінки й зміни в поглядах Шевченка, образ „козацтва", „товариства" — лишився недоторканим назавше. Не кажучи про молодість — в розбитих мріях, під старість, серед бур — світив йому осей сконструований з найкращих ароматів нашої історії образ: „Та иноді старий козак з своєю волею усатий верзеться грішному мені", писав уже скалічений поет. Він уявляв його так жваво... То втілена його власна душа. „А що то за люди були тії запорожці. Не було й не буде таких людей", бо не було й не буде таких як він, а сам він істнував. І цікаво, що поет дуже рідко, диш як найвищу похвалу, вживає назвиська „козак": в сих термінах назначене пекуче жадання оновлення („свята, козацька" кров на місце „сукроватої", „козаком" названий студент, що „в морду затопив капрала", нестримано обурившись). Очевидна вся многозмістовність епітету „козак" в термінольоґії поета й уся його важливість взагалі для мови: сконцентрувавши стисло в свому змісті всю суму прагнень, увесь життєвий ідеал типового й найпершого бурлаки-інтеліґента на Україні, він з успіхом повинен увійти в ужиток задля окреслень клясової вдачі взагалі. Шевченко — то з голови до ніг „козак", його душа — „козацька", він єдиний, справжній представник серед сучасних інтеліґентів „козацького" звичаю: „Оженись на вольній волі, на козацькій долі. Яка буде, така й буде: хоч, гола той гола". Козацька доля — над усе! — сказав собі сей „козак", і одружившись з нею, ніколи вже не зрадив сього єдиного свого подружжа... Ніхто з його сучасників влучніше не окреслив його вдачі як Полонський: „он жил стремленіями и тем козацким духом, который воодушевлял его". Мені здається, що се навіть тавтольоґія: „козацький дух" по Шевченку й полягає в „житті стремліннями". Йому чужий „фільозофський" спокій, ся „вища" обєктивність. Душа його сповнена до краю нездержної кипучої енерґії почувань. І замісць брязгу залізних сильоґізмів він реаґує на життя вогнем почувань і волі — вільних, всеістотних, релєфних, свіжих і дзвінких. Життєві дотики в серці Шевченка вродили буйні роскоші почувань, що одібрали в нього богато крови, жовчі і сліз, бо він не вміє почувати на половину: коли се море хвилювалось, то до самого дна. Чутя не виникали, а вибухали в його серці... Натура неприборкана й непідяремна. Шевченко з зачарованням, з натхненням безупинности носиться в бурхливім ураґані сильних, різко загострених, підвищених до патосу до краю почувань (Тургенев: „Это была натура страстная, необузданная").

Так загорілася та пожежа, та своєрідна спека серця, що дихає на нас з сторінок *Кобзаря* температурою екватора.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Рука не встигла записати, а мова висловити як слід навальних нагромаджень почувань. Ось картина творчого натхнення якоїсь архимедівської „еврики“: „произведенія эти крайне неразборчиво были написаны на лоскутках бумаги, а то прямо на стѣнах его квартиры-кельи“. Необробленні, туманні, а иноді невдалі виразы якраз вражають в найпатетичніших поезіях. В горячці — думати про артистичність виконання, коли обурення доходить до самозабуття, до тріпотіння всіх нервових живчиків, до розширення сосудів кровоносних, коли бють в голову кипучі хвилі крови, — було неможливо. Се конвульсивність творчости, то безпорядок водоспаду, коли струмки води, що падають з гори, не встигнуть одплисти, а їх накрили другі й створили хаос шуму... В тім хаосі — краса й поезія стихії, а разом її бездоладність, дізгармонійність і небезпека.

Якраз, в такім спричиненню мені уявляються всі хиби й здатности, невдачі й успіхи творчости й життя Шевченка. В листах навіть останньої доби, знаходимо такі признання: „я едва владею собою“, „я в эти дни буквально не владею собою“ (5 III58). Стихія — вже неспроможна зупинитися. І осягаючи з одного боку ґеніяльности, якраз в стихійній безоглядности емоцій, Шевченко в тойже час жорстоко платиться за неї: псує себе й псує собі життя. 16 VII 1852 р. з Новопетровська пише Козачковському: „Фишер тогда в Яготинѣ пояснил мнѣ причину моей болезни тем, что я торопился жить“. Хороба від здоровля, буйність від соковитости, самопонівечення від енерґії життя — хиба се не скидається на буйність стихійної сили? Так, мені здається, й придбав Шевченко свої нещасні звички: „Попавши в кружок мочеморд (поет) терял всякое самообладаніе, даже вліяніе княжны не всегда имело силу удержать его от кутежей и распущенности“ (Ч. 45). Тим самим порядком попав він й на заслання. „Он был человѣк, в высшей степени бесхитростный, запальчиво откровенный и даже безстрашный“ (*Полонскій*). „Річ в тім, що я люблю висказувати свої погляди в цілій їх наготі, незважаючи на стан і ранґу“. Иначе й бути не могло: щоб затаїтись, щоб хитрити, треба добре володіти собою, а запалившись поет мимохіть пускав віжки. І ось „запальчиво-откровенный“ юнак одержує таку характеристику гр. Орлова в докладі імператорові: „По возмутительному духу и дерзости, выходящей из всяких пределов, он должен быть признаваем одним из важных преступников“. Поета тяжко покарали але як неможливо страхом примусити недихати живу людину, так не навчився він обережности: инакше кров текла. Сміливість, просто безрозсудність, щось зовсім безприкладне—його поезії на громадсько-політичні теми, коли прийняти на увагу жахливий час тодішньої реакції. І не тому, що се не призначалося для друку, а то був від природи такий спосіб реаґування (див. *Костомаров*). І меч Дамокля над поетом, що не впливав ні трохи на його поводження, постійно турбував його прихильників і друзів.

„Еще слово — пише Лазарев, незадовго до визволення — только пусть Дармограй не разсердится. Ти знаеш, как я его люблю. Будь же ласкав, скажи ему, чтобы он од радости не зробыв чого неприличнаго: береги себя, мій голубе“ (2 V 57). Нещасний випадок, і меч Дамокля міг знову зірватися. Але, звичайно Шевченко, не послухавсь. По свідченню сучасників „неумеренныя речи его частенько заставляли других бояться за него или затыкать уши и убегать“ (*Полонскій*). Се був очевидно той самый „возмутительный дух и дерзость выходящая из всяких предѣлов“, що й солдацька муштра не знищила. Тому то й було неможливо лишитись рівноважним або хоч спокійним у відношенню до творчости Шевченка. Коли одних вона образила, обурила, ударила в живе, то других — натхнула, запалила, як електрика. „Меня обняло страхом,и страшно, и сладко и больно и упоительно было заглянуть туда“ — каже Костомаров. „Неподдѣльный восторг внушала личность Шевченка в кругу тогдашней молодежи“ — росказує Мікешін про останні роки життя Шевченка найбільш змістовно каже Куліш: „О великом духе Шевченка можно сказать, что это был светильник „горя и светя“. Шевченко явился среди нас, как видимое оправданіе вдохновенія нашего свыше“. Молодь „песни Шевченка воспріяла, как голос воскрешающей трубы архангельской. Если когда либо было говорено поистине, что сердце ожило, что загорелися глаза, что над челом у человѣки засіял пламенный язык, так это было в Кіеве з 1846 г.“ (*Костомаров*).

Біблійні образи (труба архангельська, огнені язики неофітів християнства), користування символікою ритуалу (світильник) тут якраз на місці: коли Шевченко зовсім не подібний на професора з спокійним обґрунтованням своїх тез, то в рівній мірі він не скидається й на „мітінґового оратора“. Се якраз „равві“ біблійний, той „зухвалий бунтар“, що виступає проти римського заліза лиш з „буйством проповіди“ — по Павловому виразу. Сю атмосферу горячого віщуньства, апостольства, що утворилась навкруги Шевченка, прекрасно спостеріг і занотовує Куліш. Затримавшись дорогою з неволі до столиці в Новгороді, Шевченко просить Куліша одвідати його. Той відповідає: „Не подобає мені їздить на розмову з тобою, бо про тебе побиваються, якби тебе залучити до столиці. Якжеж піде слава, що вже й тепер до тебе збігаються земляки, як жиди до рабіна, то гляди й попсується твоє діло у великих панів“ (*Чалий*). Мабуть Куліш згадав кир.-мет. радикалізм Шевченка, коли всі намагання вдержатися в межах аполітичної льояльности, всі заходи держати оддалік од братства свого непоміркованого братчика — кінчались тим, що сей природний аґітатор зараз загострював питання і все одно втягався і втягав „в політику“. Отак колись залізний Рим зазнав великий клопіт після того, як „збігалися жиди до рабіна“.

Властивостями свого темпераменту Шевченко завше тяг

ся до відповідних форм звертання до людей: „Перенесись во время оно, душе моя, и стоном-дзвоном и трубним гласом возгреми“. „Угни батьку, щоб нехотя на весь світ почули“. Раптовність, наглість, а не ступневість — улюблені Шевченкові методи впливань: „натхне, накличе, нажене не ветхее, не древле слово“, а слово нове „між людьми криком пронесе“. Не з арґументами, не з висновками, а з запалом, з вогнем ентузіязму Шевченко хоче підійти до слухачів: „Подай душі убогій силу, щоб огненно заговорила, щоб слово пламенем взялось, щоб людям серце розтопило“. Розтопленого серця, трепету емоцій, горячого відгомону всієї повноти зігрітої душі, а не теоретичного лише засвоєння повинен осягти правдивий людський ватажок: „Неначе наш Дніпро широкий, слова його лились текли і в серце падали глибоко і ніби тим вогнем пекли холодні душі“ (*Пророк*). Шевченко зазнає нераз також натхнення й зачаровання тієї зухвалости й зловтішности сміливого новаторства, коли любо людині зайвий раз переконатися в безсиллі скинених кумирів: „Будем брате з багряниць онучі драти“. Бо вжиток святощів „старої хати“ лише для обслуговання потреб буденщини в новій — так красномовно свідчить про міцно завойовані позиції. Се та безстрашність всебічної свободи духа, що кинула Шевченка на заслання, але зате спричинилася до тої сили виявлень ненависти й любови, відчаю, суму, сліз і радости, зневаги й шанування, прокляття й прощення — цілого калейдоскопу почувань, що піднесла поезії Шевченка до ґеніяльности.

Перешкоди тільки збільшили сю силу додатками відпорної енерґії. Чим більше сили в почуттях — симпатії чи антипатії, тим більша кількість вольових імпульсів зосереджується в напрямку осягнень чи усунень обєктів почувань. Ось через що прикмета сили — дражливість при перешкодах, нетерпеливість, владність і упертість заходів, завзятий стукіт молота в ковало. „Коли мені чого заманулося, то вже хоч вроди а подай“. „Коли бы мой родной отец встал из гроба, то я в этом случае и его не послушал бы“ (*Костомаров*). Очевидна вся недоцільність переконувати людину з такою силою бажань: осягнеш протилежних наслідків. І дійсно, по однодушним свідченням сучасників, якраз в змаганнях і особливо в міру гостроти й завзяття заперечень, Шевченко все зростав до запалу й величности натхненного пророка в обстоюванню своїх переконань (*Полонський*, *Мікешин* і *Костомаров*). І так у всьому: вмре а не уступиться.

Так і урядові репресії стали лиш подразником радикалізму Шевченка. Коли здебільшого лише в умовах політичної свободи люди призвичаються сміло й вільно почувати й думати, то Шевченко навпаки, лиш в умовинах реакції, міг створити свої бунтарські вірші. Реакційні кари й заходи лиш роздратовують Шевченка, й радикалізм його зростав з літами. Кайдани не приборкали, а навпаки тим більш страшний був

вибух довгостриманого завзяття, коли кайдани падали. Після визволення з кріпацтва він пише *Сон* і *Кавказ*. Після повернення з заслання стає ще більш різким і крайнім. Шевченка колись обвинувачували в невдячности: мовляв цар Микола викупив його з неволі, а він віддячує карикатурою в *Сні*. Се правда: царська ласка ніразу не збудила вдячности, роками підневільного життя накипає натомісць злість — ні приручити, ні приборкати. Так дикий звір, випущений з клітки з помилковою надією, що він зробився вже свійський, з лютю кидається на погромника, лиш чує можність — з скаженою силою ненависти.

Траплялося вам бачити смертельну боротьбу? Шевченкове життя, з його катастрофічністю, з піднесенням угору — „в волшебныя залы Академіи“ й занепадом у саме пекло, мені уявляється такою боротьбою: зчепившись з ворогом смертельними обіймами, він був то зверху, то під сподом, то душив, то сам душивсь, але чим дальш, тим менш був здатен до замирення, до ляку, до самоощадження. Див. у Костомарова ради Аскоченського й відповідь Шевченка „пусть“! (нехай!). Критика нераз констатувала в настроях Шевченка моменти „всепрощення“ (*Єфремов, Б. Лепкий*) і навіть „непротивленства“ (Чуковський *Рус. Мысль* 1911 кн. IV-V). Єсть люди морально чулі до добра і зла, але позбавлені моральної енерґії для боротьби. Здебільшого сей брак активности й стає ґрунтом непротивленства, всепрощення, загального замирення. Маючи сю залежність на увазі, гадаю, що до подібних тверджень про Шевченка, треба ставитися обережно. „В своей жизни я так много перенес испытаній і неудачь, что казалось бы пора освоиться с этими мерзостями, но не могу“ (*Дневник* 24 II). Ся абсолютна непридатність „освоиться с мерзостями“, терпіти зло пасивно, при частій неможливости боротись з ним, при примусовій бездіяльности, чимало додали до мученства Шевченка. „Погано дуже, страх погано в отій пустині пропадать, а ще поганше на Украйні дивитись, плакати й мовчать“. Звідсіль той кольосальний запас енерґії. Між иншими причинами запас сей збільшувався, очевидно якраз в звязку з богатством і силою Шевченкових емоцій: хто сильно почуває, той сильно й прагне. А сила прагнень, рухливість волі не сприяє непротивленським настроям. Тому неймовірно, щоб Шевченко хоч епізодично був непротивленцем. „На те й лихо, щоб з тим лихом битись“. Пасивно терпіти зло, не вільно: „А Бог хоч бачить та мовчить, гріхам великим потурає“. Хто „мовчить“ той „потурає“. Винні за гріх і ті, що роблять і ті, що терплять, поки лихо на землі, — ніхто не може бути виправданий: „хвали нікому, а кров та сльози та хула, хула всьому! Ні, ні! нічого нема святого на землі“. Звідсіль сей завзятий заклик: „Борітеся — поборете“, і се чуття обовязку постійно бути напоготові.

Звідсіль і Бога, як найвищу досконалість, як істоту ідеальну, Шевченко уявляв найперш як силу, з необмеженими

можливостями владного втручання в боротьбу добра і зла: „Боже великая сило!“ „Спаси Ти нас святая сило!“ Бог — перше всього сила. І коли Шевченка усе життя Бог мучив, то перш за все — загадкою страшної невідповідности між Його всемогутністю й малою запобігливістю в відношенню до зла. („Всевидящее Око“). Бачити й невтручатись — сього не міг уявить Шевченко. „Бо се булоб дивно, щоб бачить і не покарать“. В самого Шевченка картини лиха викликають страшне обурення, що в туж хвилину відбивались тисячами вольових імпульсів і крайньою готовістю до найгостріших форм боротьби: в такі хвилини йому не йшли до голови не противленські міркування. „Рабочій дом, тюрма, кандали, кнут і неизходимая Сибирь — вот мѣсто для этих безобразных животных“ (*Дневник*). „Кругом паскуда. Чомуж його не так зовуть? Чомуж на нього не плюють? Чому не топчуть! Люде, люде“! — докірливо дивується Шевченко. „Кроткіе мужички, вмѣсто этого, чтобы повесить своего грабителя, пришли к губернатору просить управи“. Любити ворогів — то не в його характері. В пориві огиди він закликав до безпощадности й дочку в відношенню до батька: „Схопись, убий гадюку, покусає! Убий, і Бог не покарає“. В завзятті боротьби, в пропасниці горячкового шукання заходів для перемоги, Шевченко доходив до бажання знищити цілий світ, аби не істнувало більш паскуди в ньому, як той герой його автобіоґрафічної повісти: „Рука зжималася, дрожала, о, еслиб мог он шар земной схватить озлобленной рукой со всеми гадами земними, схватить, измять и бросить в ад“. Такого роду заходи йому найближчі й на його думку найдоцільніші: „А щоб збудить хиренну волю“, треба радикальних заходів, „а то проспить вона небога до суду божого страшного“. Шевченко не уявляв шукання правди без меча в руках. Святії люди, що чатують правди на землі, також озброєні в Шевченка: „І мечі в руках їх добрі, гострі обоюду на отмщеніе язикам і в науку людям“.

Цікаво що й для змалювання власного духового оновлення, Шевченко добирає відповідних символів: „Може зійдуть і виростуть ножі обоюдні роспанахають погане гниле серце трудне і вицідять сукровату і наллють живої... крови“. Скрізь на першім місці — героїчні засоби, що лиш ними гояться „застарілі хороби“ (26 V 1857). Невтомно, вперто до настирливости він все життя репетував, неначе самого його за горло душать. Він закликав небо й землю допомогти йому в борні і заклик сей якийсь ґвалтовний, горячковий, немов у глуху осінню ніч, коли всі сплять глибоко, коли лиш йому одному довелося бути свідком страшного злочину на роздоріжжі, і він до хрипоти з новим одчайним зусиллям в голосі, кричить на цілий світ, щоб розбудити всіх з незрозумілої йому інертности й сонливости, й не може добудитися. Пильно прислухується й усе не може дочекатися — помочі докликатись, щоб

спільно дати негайний порятунок. Знесилиться, перепочине, почекає, нічого не почує і знов кричить, і знов у цілім світі — сон і рівноважність.

Якраз таке враження катастрофічности нещастя й необхідности негайних заходів дає *Кобзар*, наповнений схвильованням і зблідлістю від думки, що гаятись не можна. Щоб краще було чути сей ґвалт, і крик і голос дзвону на пожежу, шукав Шевченко резонансів ширших ніж земля, шукав їх десь у центрі космосу: „Летиж, моя думо! Забери з собою всі лиха, всі зла... Бериж їх, лети, та по всьому світу орду розпусти". На всі лади він намагався розворушити інертну, як йому здавалось, Божу силу, щоб та допомогла йому. І молитву, й благання, й протест, і зневіру, й надію, й нарікання, й обурення, й злобну гостру критику — чутно в отих нетерпеливих запитаннях: „пошлю думку аж до Бога, Його запитати, чи довго ще на сім світі катам панувати". Втомився, він спати не ляже, не доручивши комусь з зворушливою турботливістю продовжувати за нього докірливого доклада до неба: „Зоре моя! що вони поганці діють в нас на Україні. Роскажу я те, що знаю, тоді і спать ляжу, а ти рано тихесенько Богові роскажеш". Катів то просить, то клене, загрожує й береться за обух, то закликає до милосердя, то соромить, обвинувачує й перешкаджає впиватися чужою кровю: „Сьогодня маю я клясти твоїх мучителів". „І звір того не зробить дикий, що ви бючи поклони, з братами дієте". „Доколі будете стяжати і кров невинну проливать людей убогих, а богатим судом неправим помагать?" Перепочивши, ще до схід сонця встає, щоб радитися з окривдженими: „Порадимось, посумуєм, поки сонце встане, поки твої малі діти на ворога встануть". Його стурбовано-швидкий, проникливо спостерегливий зір загляне скрізь: „А я полину на Сибір, аж за Байкал, загляну в гори, в вертепи темнії, і нори без дна глибокії і вас, споборники святої волі, із тьми, із смрада, із неволі, царям і людям на показ, на світ вас виведу надалі рядами довгими в кайданах". Коротко кажучи, Шевченко своїм завзяттям, допік і Богові й людям.

Угомонитися, замиритися, простити, — ніколи. Шевченко — поет всепрощення, — то квадатура круга, зледенілість вогню. Инша річ простити з а с е б е. Не все одно чию щоку з смиренням підставити під удар — свою чи братню... Стояти вище злоби й местницького наміру в відношенню до особистих кривдників — одно; простити за себе — то безперечне право кождого. Прощатиж за когось — се вже шляхетність чужим коштом. Шевченко відчуває сю ріжницю, тому відношення до особистих ворогів і громадських — діяметрально протилежні. Омана всепрощення створилась через те, що дійсно Шевченкові був близький мотив вибачливої непамяти на особисто йому заподіяні неправди. Ось чому він сам і майже всі його герої за себе особисто прощають „темних мучителів своїх". Але ніде, ні в *Дневнику*, ні в біографії, ні у віршах, ні

в листах Шевченка — не знайдете й натяку на „всепрощення“, бо громадських злочинців не простить ні сам Шевченко, ні хтось з його героїв: ні він, ні вони не дозволили собі бути вибачливими за когось.

Шевченко обмежував право прощати лиш колом особисто заподіяних кривд: і Гус, і Неофіти, й Москаль і Відьма й инші, по Шевченку, правоможні в своїм незлобії до кривдників, що дошкуляли їм самим, але не почував такого права по відношенню до них Шевченко, особа в данім разі третя. Вони прощають усіх кардиналів, Неронів, панів, але не простить Шевченко, бо дарувати чужії муки — то дарувати чужі борги. З *Гуса*: „Он над головою старий Жижка з Таборова махнув булавою“. *Відьма*: „Да приідет же смерть на ня і да снидуть во ад живі, як лукавство в жилище их, посреде их“. *Неофіти*: „а Медуза в шинку з старцями пяна спить. От-от прокинеться — і потом і кровю вашою, деспоти, похміллям справить“. „Лютуй, мерзений старче, роскошуй в своїх гаремах. Ізза моря уже встає святая зоря. Не громом праведним святим, тебе убють, ножем тупим тебе заріжуть, мов собаку, убють обухом“.

Цікаво, що й на цілком однакове злочинство Шевченкові герої реаґують зовсім ріжно, в залежности від міри особистої кривди. Такий і Ґонта: на майдані — він ватажок, споборник певної громадської ідеї, тому він местник зрадників її, включаючи й синів. В глухуж ніч, насамоті над трупами дітей — він лиш батько, і він прощає їм своє оганьблення. Прощає Ґонта — приватна людина, але не прощає Ґонта-громадянин. Отся подвійність підходу до речей, се ясне розмежовання сфер особистої й громадської свідомости й правосвідомости, отся сумісність морального принціпу непамяти на особисті кривди з принціпом юридичним кари за злочин — один з найяскравіших фактів у життєписі Шевченка. „Поет всепрощення“, як його звуть, Шевченко завше готовий карати громадських шкідників зі всею суворістю судії, з суворою справедливістю народнього трибуна, з доцільною безжалістю хирурґа, свідомого спасенности та необхідности негайних рішучих заходів. В Шевченка вистарчає твердости й рішучости характеру, щоб навіть виправдати не одну жорстоку операцію в гром. орґанізмі. Він дуже добре розуміє, як легко говорити про когось: „не воїни, разбойники, вори, пятно в нашей історії“! Але робити подвиги, передвкушаючи признання й лаврові вінці — не трудно; офіруватиж для ідеї все, навіть життя — своє й своїх дітей, беручи тим на себе ще й тавро „дітовбійника“ і заслужить, замісць признання, лиш назву „разбойника-вора“, — „больше сія любви нікто же імать“.

Шевченко постановив зясувати: виправдати, найперш для себе, потребу власної натури: не залишати безкарними громадських шкідників, потребу, що завше пекла вогнем і вимагала задоволення. Шевченко спеціяльно присвятив *Холодний Яр*

горячій апольогії своїх героїв. Саме тут протиставлені дві крайні точки погляду на речі. З властивою йому рішучістю Шевченко навмисне заманив противника в рішучий бій на гострий верх гори, де місце лиш для одного, й тому тут супротивники не зійдуться для компромісу, для замирення, лиш хтось зірветься з кручі, щоб більше не підвестись, а на верху розіветься один лиш переможний прапор. Щоб зразу збити противника з позиції, Шевченко прикладає до справи свій принціп розмежування сфер особистих і громадських самоокреслень і звязаної з ним подвійної оцінки вчинків. Стерпіти за себе і піднятись за когосьто, по Шевченку явища однаково високого морального порядку. Стерпіти й піднятися... Вчинки по назвах протилежні, вміщаються в одну моральну катеґорію, а вчинки, назовні однакі, у ріжних випадках стають остільки ріжними, що несумістні в одній психольоґії. Шевченко з сього й починає свою арґументацію. Йому доводили, що його герої „разбойники-вори". Але ними стають лиш ті, хто злочинить для себе. І ось Шевченко влучає противника психольоґічною аксіомою: гіпертрофованого еґоїзму — не сполучити з розвиненим громадським чуттям, з вражливістю на чужу біду, з альтруїзмом: „За святую правду-волю розбійник не встане, не розкує закований народ темний". Не підлягає сумніву, доводить далі Шевченко, що епопея його героїв наповнена якраз таким змістом: „У Яр тоді сходилися, мов із хреста зняті": „по три сімї по чотирі живуть в одній хаті". А коли так, то всі події прибирають зовсім инший вигляд — не особистої мстивости, що дійсно виглядалаб як розбій, лиш актів громадськости з ясним вкрапленням особистих самозречень.

Такої послідовности думок і держиться Шевченко. Він тутже констатує: „розбійник не розібє живе серце за свою країну". Те тріпотіння розбитого живого серця Шевченко показав в поемі — у сцені плачу над трупами дітей. Шевченко збив противника, скористувавшись йогож зброєю: те що мало стати в руках противника засобом оганьблення, Шевченко використовує для звеличення. Велика ставка була виграна. Мета осягнена: Шевченко виправдав найбільш „героїчні" засоби боротьби з громадським лихом — найжахливішу кару. І після того вже не вагається кінчити твір відвертою надією: „в день радости над вами розпадеться кара і повіє новий огонь з Холодного Яра". Не можна не підкреслити, що та ідея кари ніяк не зводилася в Шевченка лиш на припинення й запобігання лихові. Останнє не виключає в собі ніяких правних моментів: злочинець унешкідливлений — на сьому й край. Шевченкаж якраз цікавить правний момент: кара, мзда, тріуф правди — справедливість. Між иншим Шевченко прекрасно використовує біблійні образи й мотиви для передачі своїх пенітенціярних настроїв. Так із взаємовідношень азіятського деспотизму Шевченко вибирає образ царя і синтезує в ньому

всі якости людського лиходія, що мусить понести велику відповідну кару: „бодай кати їх постинали, отих царів, катів людських“, „Чи буде суд, чи буде кара царям на землі?“ „Царів, кривавих шинкарів у пута кутії окуй, в склепу глибокім замуруй“, „Люде тихо без всякого лихого лиха царя до ката поведуть“, „Окують царів неситих в залізнії пута і їх славних оковами стальними окрутять“, „І наша злая своєволя сама скупається в своїйже крови“.

Із Біблії і його Бог, а особливо в „Подражаніях“, се Бог права, суду та кари: „Господь Бог лихих карає і воздасть їм за діла їх“, „Бог кара неправих“, „Се Бог судить і воздає злодіям за злая“. Увесь свій гнів, всю жовч, пекучість обурення звязав Шевченко з сим образом Небесного Карателя, і через те він любить Бога найбільш в його суворій невблаганости; молить — не помякшати: „молю многотерпеливого Господа умалить малую часть своего долготерпенія“ (*Дневник* 27 VIII 1857): „за що пак милує Господь лихую тварь такую“?

Шевченко не уявляє вседосконалости без негайних і неминучих реаґувань. Турґенев завважує: „Шевченко производил впечатленіе человѣка с запасом горечи на днѣ души. Юмора, „жарта“, в нем не было вовсе“. Се тонко й до речі спостережено, й глибоко правильно відсутність юмору та жарту узалежнено запасом горечі „на дне души“. Шевченка не можна й уявити юмористом: не юмор, а сарказм — його стихія. Він мріє, як поезія „огнем, сльозою упаде колись на землю і притчею стане розпинателям народним, грядущим тиранам“. Шевченко свій талант сам протиставив таланту юмориста: „Ти смієшся, а я плачу, великий мій друже“. Те саме підкреслює С. Т. Аксаков: „Юмор ваш невесел, шутка не всегда забавна“ (з приводу повістей рос. мовою). Нещастя особисті й чужі відчужили Шевченка від тої, правда зовсім невинної, але все трохи легковажної й пустотливої веселости, що без неї не буває юмору. Так сама „горечь“ випекла з душі Шевченка ту добродушність-терпеливість, а може й вибачливість до людських пороків, хиб, те погодження з ними, що завше відчуваєш у легкім глузуванню юмориста. З лихом в Шевченка одна мова — сувора вибагливість, сувора непримиримість, нездержна, невтишима ненависть, прокляття й погрози: „О, роде суєтний, проклятий, коли ти видохнеш!“ „Веселі здалека палати, бодай ви терном поросли, щоб люде й сліду не найшли, щоб і не знали де шукати“.

Спогади Полонського, Мікешина, поема *Сон* і инш. показують, що не одно сучасне, а й минуле, одна лиш тінь його — примушують Шевченка тремтіти від гніву: Петра, Катерину він ненавидить бурно, як і теперішніх панів. І, що найцікавіше, він громадських шкідників завше ненавидить особисто, іменно не шкоду, а шкідників. Причини чисто психольоґічні не дали Шевченкові можливости утихомиритись ідею „історичнього

розвитку", загальної зумовлености, що при її світлі питання особистої вини відходять на останній плян: завше підвищені емоції шукали конкретних винуватців і особистих інкримінувань. Шевченко не уявляє своїх пісень без злоби, покиє лихо; лиш після перемоги, каже: „я незлобний воспою псалом і тихий і веселий". А до того — ні веселости, ні слав, ні молитов: „хвали нікому, а хула всьому". „Як понесе з України у синеє море кров ворожу — отоді я все покину і полину до самого Бога молитися, а до того — я не знаю Бога". І автор і його герої — одної вдачі. Пригнічення віків, всі сльози, виплакані протягом історії, всі стерплені образи й кривди, і в них і в ньому виявилися в своїх цілком природних наслідках. Разом з слізьми, з безсилою покорою, на протязі віків кипіло на душі, настроювало психіку на певний лад, творило певні нахили, що спадщинним шляхом все більшились і ставали тим грізнішими, чим довш були затримані. Шевченко — невільник з походження: досвід його предків був повний випадків затриманої люти, що потім вибухає нераз з невпинністю, в якомусь дикому натхненню оскаженілої ненависти, непритомно безоглядного гніву, сліпої помсти. Шевченко був інтеліґентом XIX в. Витонченістю душі, моральним розвитком він був далекий від кровожадности своїх героїв, і часом сумував з приводу самого факту крівавости людських взаємовідношень: „болить серце, як згадаєш". Але та область несвідомого та позавольового в психіці, що скупчує в собі всю попередню психічну спадщину, була уріжноманітнена в Шевченка переживаннями того порядку, що створюють траґедії Лисянки. З одного боку ся спорідненість дала Шевченкові можливість, як артистові, відчути ту, так мовити льоґіку подій, ту правду почувань, що спричинили події, що лише їх розуміння дає можливість, безстороннього історичного суду. З другого боку збільшила огонь його поезій, що ушляхетнений культурністю, перетворився в ґеніяльний патос, у красу.

Ненависть психічно не саморідна: вона не самодовлів. Її первоосновою є завше любов. Лиш переповнене любовю серце може глибоко ненавидіти, бо глибина ненависти — то пильне чатування глибоко полюбленого проти всього, що йому заперечує й йому загрожує. Ненависть — то любов, ненависть і любов — дволиций, але сутовдиний життєвий процес, звязаний біля таких чи инших життєвих самоокреслень, то двоєдиний запал коло підніжка певних вівтарів. І в *Кобзарі* ізза скреготу ненависти, первопричиною її надмірности скрізь ростинається, домінує, наповнює собою небесна музика любови: „Я так її, я так люблю мою Україну убогу, що проклину святого Бога, за неї душу погублю". Любов — аж до богоборництва. Так всі славнозвісні Шевченкові „хули" на Бога ґенетичної узалежнені великою любовю: „зсуши язик мій за хули та язви мира ісціли"! В огні такої душогубної любови Шевченкові „однаково" — і вічне вигнання і вічний плач в не-

волі, і не помянуте в молитвах мучеництво, і жах останньої хвилини на самоті чи неоплаканої смерти, й забуття й безслідне зникнення в непамяти найбільш любимих, се йому — однаково, „та не однаково мені, як Україну злії люде присплять лукаві і в огні її окраденую збудять". Ся неоднаковість, спричинена любовю, спричинила й ненависть. Взаємно узалежнені в своїй великости, ненависть і любов являють дивну широчінь контрастів, що красномовно свідчать про просторість духа й розмах душевного життя, горячість і силу. Чим виразніші певні настрої, тим зміна їх здається більш різкою, тим яскравіше враження контрастичности життя. Шевченно часом сам дивується собі: „Странное что-то творится со мною, души моей я не жалел для Лукерьи, а теперь жаль для нея нитки" (*Кіевская Старина* 1885 2 133). Сією констрастичністю він дивував: „Иноді найде на нього така хвиля, що сидить мов неживий — та сумний, сумний глядить кудись в далечінь. Зате иноді так уже розходиться, розгориться, стане сипати ріжні свої вигадки та приказки, або почне вдавати купців, попів, дяків, старообрядців, — то просто кінця не було сміху та веселощам". (*Костомаров*). *Кобзар*, що завше нотував моменти з переживань Шевченка у всій скажености їх темпу, також не міг не стати скупченням контрастів: і ненависть і любов, веселощі і смуток, захоплення й розчарування, надія й одчай, благословення й проклони, молитви й хули, всепрощення й кара, адвокатська оборона й прокураторські обвинувачення, жалість і невблаганність — все було подібне до стихійної величности припливів і одпливів океану. Навіть зовнішня біоґрафія Шевченка, що не могла лишитись незалежною від внутрішньої вдачі, відбила на собі сю вдачу в формі катастрофічно-різких змін його становища:

„Небогато людей зазнають такої солодкої долі, як мені дісталась; що тільки я задумаю, чого небудь забажаю, все мені удається. Чи є на світі такий чоловік, якийби мені тепер не заздрив? Однак мимо всеї повноти мого щастя, мені часом буває так невимовно смутно, що я не знаю, куди подітися, від тої пригнітаючої туги" (*Художник*). Ще одна ориґінальна риса, що домальовує картину його життя, — то так мовити цілковитість даного душевного стану, нахил оддаватися йому вповні. В наслідок сього — болючість або приємність даної хвилини бувала остільки гострою, що витискала з памяти всі попередні й давала враження виключности, ще небувалости за все життя: так у листах і *Дневнику* богато можна налічити радісних днів і зустрічей, приємних насолод, світлих праздників, найгарячіших молитов, найщасливіших, або найважчих моментів, та найясніших спогадів (*Дневник* 17 VI-857 1823 VIII, 1857 24 XI 1837 22 III 1858 28 III 1838 14 IV 1834 *А. И. Козачковському*, 28 II 1848 *К. Репнину*, 9 1 1957 *гр. Толстому* 22 IV 1857 Н. П. *М. М. Лазаревському*, 25 II 1857 *М. М. Лазаревському*, 22 IV 1857 *А. Марковичу*) Навіть найкращих, дру-

зів єдиних, можна налічити кілька: О. Водянський, С. С. Артемовський, Бр. Заліський, гр. Толсті (*Дневник* VII 1857 15 XI 1852 *Н. П. О. М. Водянському* 30 VI 1856), а також найулюбленіших місць, куди збирається Шевченко податись після визволення в першу чергу (*Дневник* 10 II 1857 *Репнин* 8 XI 1856 *Бр. Залеському*, 22 IV 1857 *Г. Я. Кухаренкові*); се зовсім не дрібниці для психольога: з огляду на спосіб, на характер Шевченкових реаґувань, щирість всіх вищенаведених запевнень не тільки безсумівна, але й психічно необхідна. Властивість зосереджувати круг даного обєкту в даний момент всю гущу, повноту й горячість почуття, утруднила можливість обєктивно порівняти переживання — дане у всій його горячости, — з минулими, що встигли охолонути, і через те давала часто субєктивне враження виключности даного моменту. Тільки попавши в стан великого душевного напняття, коли від надміру переживання не знаєш, „что с собой делать", Шевченко почував себе в своїй стихії, і дійсно міг сказати, що „не можу й не бажаю її позбутись". А через те діждатись „тихого щастя", що в ньому все „спокойно, стройно и умеренно", він „не міг і не хотів!"

Бо був передусім — проповідником повного життя.

Т. М.

Зрадники чи нездари?

Франція зачинає здається будитися від тяжкого сну. Огидний канкан, який шкварили на тілі великої нації так звані „народні фронтовики", — радикали, соціялісти, комуністи, аґенти чужої держави і жидівські заволоки з Німеччини й Італії, — вже викликує протест. Здорова громадська думка Франції зачинає здавати собі справу, що панування „народного фронту" — ледви не допровадило країну до занепаду. Особливо різкі голоси проти „союзниці" Франції — Росії. Під заголовком — який ми навели в горі — *Les Soviets sont-ils des traitres ou des incapables?* Тієрі Мольніє оголошує в *Je Suis Partout* горячу філіпку проти сього „союзника". Питаючись за причинами чому покинув СССР свого чехословацького приятеля в небезпеці, підчас осінньої кризи, автор пише: „Совєтський арґумент — що СССР обіцяла інтервеніювати лише тоді, колиб інтервеніювала Франція — не вистарчає. Коли СССР направду має інтерес перегородити шлях Німеччині — і „фашизмові" — в середній Европі, то отой правничий викрут повиненби був дуже мало заважити на рішенні Москви.

Арґумент ґеоґрафічний — СССР не має спільної границі з Німеччиною — має вже більшу вартість. Але в такім

разі, коли прийняти сей арґумент, то не лише російсько-чеський пакт буде чистою містифікацією, але так само й пакт франко-совітський. Коли СССР не міг прийти на поміч Чехії, то не мігби він прийти й на поміч Франції. Тоді — додолу з франко-російським пактом!

Зрештою навіть в тих випадках, де Совети мають спільну границю, вони не інтервеніювали (Японія і т. п.).

Лишається арґумент, що інтервенція булаб „не на часі", що чеська нагода не була добра. Нехай, але коли вона не була добра для СССР, чомуж вона мала бути добра для Франції, яку Тореси і Блюми пхали до війни?

Зрештою не в тім суть питання. Франція не має безпосередних інтересів в середній Европі, вона має в ній лише один — правда, досить важний — інтерес: по можливости перешкодити, щоб якийсь народ в середній Европі не осягнув надмірної переваги і потуги.

В 1866 Бісмарк плакав через те, що Вільгельм I хотів анектувати Судетщину, бо гадав, що коли німці увійдуть до Чехії, се викличе неминучу війну з Росією.

Тепер — Німеччина — увійшла в Чехію, а Росія й не рушилася. Отже совєтська Росія зреклася ролі, яку грала в Европі царська Росія. Вона не в стані противитися німецькій експанзії.

Ясно, що з усіх великих держав, Росія перша була зацікавлена в поратунку і цілости Чехословаччини.

Зацікавлена ідеольоґічно: бож комунізм повинен був дати шаха фашизмові!

Зацікавлена ґеоґрафічно: Чехословаччина була близька до СССР, її завойовання або узалежнення від иншої держави загрожувало безпосередно СССР.

Анексія Судетщини є такаж поважна, такаж глибока загроза, як інвазія Японії в Китаї. СССР толерував і одне, і друге. В 1914 царська Росія не толерувала нападу Австро-Угорщини на Сербію.

А все таки анексія Судетщини матиме свою корисну сторону: вона рішуче доведе, у друге, що СССР представляє в міжнародній політиці чинник, з яким нема чого числитися. Ся анексія доведе, що СССР як европейська велика держава, як міжнародна потуга, представляє — ніщо.

Бо є лиш дві причини, які можуть пояснити чому Совети стрималися з активним виступом підчас чеської кризи:

Або СССР не хотів вести війни.

Або не міг її вести.

Коли СССР не хотів провадити війни, і коли він всеж таки — як ми знаємо — спонукав Прагу до опору, а Париж і Льондон — до інтервенції, то мусимо признати, що се значить, що СССР хотів змусити н а с вести війну.

Тоді ми жадаємо деяких пояснень:

Німеччина, як нам торочать комуністи — не була в спроможности провадити війну проти якоїсь великої держави. Її армія не була готова. Її резерви не були вимуштруванi. Їй бракувало сирівців. Її дух заламавсяби по кількох тижнях.

СССР має два рази стільки населення, що Німеччина. Має безмежну територію, має сирівців стільки, що сам не знає що з ними робити. Червона армія — в мирнім часі в чотири рази численніша за німецьку — перенята геройським духом, — запевняли комуністи, вона готова на все, щоби послужити своїй великій советській вітчині. Червона армія — перша в світі. Танків червоних — є несчислима маса. Червоне летунство має двічі чи тричі стільки літаків, що німецьке. Советський промисл, завдяки пятиліткам, може розвинути велитенську продукцію.

СССР — особливо з допомогою сеї армії і авіяції — які нам представляли такими грізними, — є, мовляв, фізично, морально й мілітарно — безконечно могутніший не лише від Німеччини Гітлера, але й від спільних сил Німеччини і всіх союзників, яких лиш вона потрафить собі знайти.

Отже?

Чомуж непереможний, чомуж грізний СССР уступився перед „нахабним блефом" Німеччини, нездібної вести війну? Чому не розторощив він одним ударом Німеччину і фашизм?

Коли сторонники франко-советського пакту казали правду про силу СССР, то СССР мігби, своїми власними силами, перешкодити поділові Чехословаччини і скінчити з Гітлером.

Колиж СССР не був в стані провадити сеї війни і легко виграти її, в такім разі наші завзятці-войовники — брехали нам, брехали про російську потугу, брехали про німецьку слабість, або брехали і про одне й про друге водночас!

В такім разі нам вільно прийти до такого висновку, якого нікому не удасться збити:

Або СССР не хоче починати війни проти Німеччини.

Або він не може її почати.

Або — в разі війни — він готовий нас зрадити.

Або він нездібний помогти нам.

В. В.

Гітлер і Росія

Ціла европейська й американська преса повні розважень на тему України й приписуваного німецькому канцлерові наміру — виступити проти большевицької Росії. В сім звязку цікаво познайомитися з поглядами Гітлера на російську справу, як він сам про се пише в своїм *Mein Kampf.*

„Є дві причини, — пише він, — які спонукують мене, піддати особливому розглядові відносини Німеччини до Росії:

„1. в сім випадку йде про рішаючу справу німецької закордонної політики взагалі і

„2. се питання є також пробним каменем політичної здібности молодого національсоціялістичного руху: оскільки він вміє ясно думати і правильно ділати. Мушу признатися, що особливо друга точка сповняла мене гнітучою журбою. Матеріял для своїх прихильників національсоціялістичний рух черпає не з табору байдужих, але переважно з таборів дуже скрайніх світоглядів. Отже цілком природно, що сі люди в питаннях закордонних відносин приходили, обтяжені забобонами або браком належного розуміння до тих справ, властивих кругам, до яких вони політично або світоглядово перед тим належали... Якраз представників нашої так званої інтеліґенції найтяжче спонукати до дійсно ясної і льоґічної оборони навні своїх і своєї нації — інтересів.

„Перед обговоренням питання, яке мене тут цікавить, мушу завважити, що як національсоціялісти ми можемо — щодо сути закордонної політики національної держави, установити таку засаду:

„Закордонна політика національної держави має запевнити на сій плянеті істновання раси, яку обіймає держава. При чім мусить ся політика створити здорове, здібне до життя й природне відношення межи числом і розростом народа — з одного, і розміром і якістю його землі й ґрунту — з другого боку.

„За здорове відношення треба уважати таке, яке забезпечує виживлення народу на своїй землі і ґрунті. Всякий инший стан, хочби він тревав сотки або й тисячі літ, є тим не менше нездоровий стан і принесе з собою, скорше чи пізніше, велику шкоду даному народові, або й його знищення.

„Лише достатно великий простір на сій землі забезпечує народові свобідне істновання... При чім простір якоїсь держави має значіння не лише як безпосередне джерело його виживлення, але й инше — мілітарне. Коли якийсь народ вже забезпечив собі досить велику площу посіданої землі й ґрунту — для виживлення, то всеж конечне ще подумати

про забезпеку самого того простору. Ся забезпека залежить від загальної політично-державної сили сього народу, а ся остання — від військово-ґеоґрафічних моментів. Лише таким способом зможе німецький народ осягнути в майбутнім становище світової держави...

„Нині Німеччина не є світовою потугою... Що значить сьогодні на нашій плянеті орґанізм, якого відношення між народом і заниманим простором — виглядає так марно, як в сучаснім „райху"? В добі, в якій ціла земля поволі розділюється поміж державами, які в той спосіб обіймають цілі континенти, не можна говорити як про світову потугу — про державу, що її політична метрополія обмежена на смішну площу якихсь пятисот тисяч квадратових кільометрів.

„Беручи чисто територіяльно, обєм площі Німеччини губиться в порівнанні з обємом площі так званих світових держав. (Гітлер називає Велику Британію, Росію, Китай і Францію). Коли національсоціялістичний рух направду прагне одержати від історії благословенство великої місії, тоді сей рух мусить — сміло і доцільно підняти боротьбу проти безцілевости і нездарности, які досі вели наш німецький народ на його зовнішно-політичних шляхах. Тоді мусить наш рух — не зважаючи на „традиції" й забобони, знайти в собі відвагу, зібрати всі сили нашого народу для наступу на тім шляху, що виводить з нинішного загумінку нашого життєвого простору — до нових земель. Мусить тим назавше визволити свою націю від небезпеки спуститися на дно або, як народ рабів, піти на службу иншим.

„Національсоціялістичний рух мусить спробувати усунути: неспівмірність між числом нашого населення і площею нашої території, — яку треба розуміти і як джерело виживлення і як точку опору державно-політичної сили, — усунути неспівмірність між нашим історичним минулим і безвиглядною безсилістю нинішного дня".

Гітлер вважає потрібним основно змінити напрямні лінії закордонної політики Німеччини з часів перед війною. Радить навязати нитку, яка обірвалася шістьсот літ тому. Ціллю німецької політики замісць заходу і полудня — має стати схід. Під тим сходом він розуміє Росію і нею анектовані „рандштатен", неросійські народи, втягнуті в СССР.

„Большевизм — був тою силою, що позбавила Росію інтеліґенції, яка кермувала доти сею державою. До останніх часів — Росія завдячувала свою державну орґанізацію державнобудівничій діяльности ґерманського елементу посеред меншвартної раси". Тепер той елемент витереблений, а „його місце заняв жид". На довший час правити велитенською імперією жидові не вдасться. „Він — не є елемент орґанізації, лише фермент розкладу. Велитенська імперія сходу вже

дозріла до розпаду. І кінець жидівського панування в Росії буде й кінцем Росії як держави".

Гітлер здає собі справу, що його протиросійські цілі стрінуть серед самих німців завзятий спротив. При чім противники сеї політики природно покликуються на Бісмарка. „Вони викликають дух Бісмарка, щоби заслонитися ним в своїй політиці, яка остількиж безглузда й не можлива, як і в найвищім степені шкідлива для німецького народу. Колись мовляв і Бісмарк завше надавав велике значіння добрим відносинам з Росією... До певної міри, се так. Лише при тім зовсім забувають згадати, що він так само прикладав велику вагу й до добрих відносин з Італією наприклад. Більше — забувають, що той самий Бісмарк одного разу заключив навіть союз з Італією, щоби ліпше викінчити Австрію. Чому вони не продовжують тепер і сю політику? „Бо нинішня Італія — не вчорашня Італія", — скажуть противники. Добре. Але тоді, шановні панове, прошу приняти під увагу закид, що і теперішня Росія не є колишня Росія. Ніколи Бісмаркові не впадало в голову, чіпитися якогось політичного напрямку як єдино можливого, тактично-засадничого напрямку раз назавше... Отже не можна ставляти питання: — що Бісмарк зробив тоді? — лише инакше: — що зробивби він сьогодні? А на се питання вже легше відповісти. Він, при своїй політичній мудрости ніколи не заключивби союзу з державою, засудженою на занепад".

Бісмаркові йшло про те, щоб „знайти найпевніший шлях для сконсолідовання й внутрішного скріплення створеної ним державної будівлі. Се й був одинокий мотив, чому він тоді домагався, щоб Росія охороняла його на задах, коли Німеччина потребувала свобідних рук на заході. Але те, що тоді принесло Німеччині користь, принеслоби тепер — шкоду... Нинішня, позбавлена своєї ґерманської провідної верстви, Росія, незалежно від намірів своїх нових володарів, не є ніяким союзником для визвольної боротьби німецької нації. З точки погляду чисто військової, в разі війни Німеччини—Росії проти західної Европи, або й проти цілого світу, ся війна скінчиласяб катастрофою. Бої відбувалисяб не на російській, але на німецькій землі. При чім — Німеччина не отрималаби від Росії найменшої підтримки...

„Ще важнішою справою від вояцького матеріялу, буде справа технічного узброєння. Під тим оглядом буде — лише ще страшніше — те саме, що було підчас світової війни. Тоді німецька індустрія працювала для наших славних союзників так, що Німеччина сама одна мусіла нести на собі тягар технічної війни. Тепер — російський союзник, як технічний чинник, взагалі не гратиме ніякої ролі. Ми з своєї сторони не моглиби нічого протиставити загальній моторизації світа, яка в найближчій війні головно рішатиме про

вислід змагу", бо з того, що має Німеччина — вона буде змушена віддати ще свойому союзникові Росії. „При таких обставинах війна булаб звичайною різаниною. Німецька молодь крівавиласяб ще більше, як колись, бо, як завше, цілий тягар боротьби лежавби на нас, а наслідок — неминуча поразка.

„Коли навіть приняти, що станеться чудо і така боротьба не скінчиться безнадійним знищенням Німеччини, то й тоді цілий успіх буде лиш той, що скрівавлений німецький народ — як досі, так і дальше — лишиться окружений великими мілітарно сильними державами, отже його положення ніяким способом не зміниться.

„Хай мені не закидають, що союз з Росією не муситьжеж зараз вести до війни, або що до війни можна спершу основно приготуватися. Ні. Союз, в якого цілі нема наміру війни, не має глузду ні вартости. Союзи заключають лише, маючи на цілі боротьбу... Або німецько-російська коаліція лишиться на папері, тоді не матиме вона для нас ні цілі, ні вартости, або букви договору колись заміняться в видиму дійсність — а тоді се буде пересторога для инших. Наївно думати, що Анґлія й Франція в такім випадку чекатимуть десять років, поки німецько-російський союз скінчить свої технічні приготовання до боротьби...

„Отже, вже в самім факті заключення союзу з Росією лежалаб заповідь війни. Її вислід — бувби кінцем Німеччини.

„Але до сього приходить ще слідуюче:

„Нинішні володарі Росії зовсім і не думають, з чесними замірами вступити в союз або його дотримати". Для обоснования сеї своєї тези — яка зрештою ясна сама собою — Гітлер відтворює образ большевизму і жидівства, яке панує в нім і яке напевно не бралоби поважно завдання помогати Німеччині, лише старалосяб і її перемінити в комуністичну державу. Також для внутрішної політики Німеччини виниклиб з такого союзу трудности, яких годі булоб поконати. „Як ми моглиби представити німецькому робітникові большевизм як гідний прокляття злочин на людськости, коли ми самі заключилиби союз з ним? — питається Гітлер. — Яким правом осуджувалиби ми людину з вулиці за симпатії для світогляду, коли провідники нашої держави заключилиб союз з представниками сього світогляду?...

„Отверто признаю, що я ще перед війною уважав за правильніше, колиб Німеччина, зрікшися безглуздої кольоніяльної політики, торговельної й военної фльоти, в союзі з Анґлією, обернуласяб проти Росії, перейшовши таким способом від слабої, заанґажованої в цілім світі політики, — до рішучої европейської континентальної політики здобування простору... Але, мимо всього (Гітлер перечисляє тут панславістичні пляни царської Росії — *В. В.*) перед вій-

ною можна було піти й другим шляхом, можна було спробувати спертися на Росію, щоби обернутися проти Анґлії. Та сьогодня — відносини инакші".

Сьогодні на думку Гітлера — німецька загранична політика, яка малаб на цілі створити Німеччину як дійсно світову державу, — повинна обернутися проти московської імперії, яка розпадається на наших очах, позбавлена своєї правлячої верхівки... Коли судити отже з книжки Гітлера *Mein Kampf*, то започаткований ним в Німеччині протиросійський напрям зовнішної політики (який, як він пише, не поділяється всією громадською думкою країни) — диктується у нього не побічними чи переходовими мотивами, як напр. колись протицарська політика німецьких соціяльдемократів; не є се й політика, накинута обставинами (як антиросійська політика Вільгельма II), лише — засаднича, що випливає як з браку віри в державнотворчі сили російської „еліти", з антисемітизму автора, так і з його принципіяльного повороту до зовнішнополітичних цілей колишніх „орденсріттерів"...

Ґр. де Сент-Олєр*)

Середземне море

Середземне море Страбон називав „морем межи стовбами". Воно й нині зісталося ним — морем межи стовбами Геркулеса. Можна сказати, що сі стовби — се стовби храму бога Януса. Як сей бог або князь (його ранґа непевна), воно „дволике": його можна представити з ключем в одній руці, з прутом у другій. Лиш в супереч до того храму Януса, коли воно отверте — то се значить мир, коли замкнене — війну.

Море все розносить на своїх хвилях міти, релігії, цивілізації. Сереземне море є також матірю війни і мира. Від Саляміну аж до абісинського походу і війни в Еспанії, — через Акціум, Лепант, Абукир, Трафальґар, — (де зустрілися ворожі середземнорські фльоти) — Альжир, Наварин, воно давало перемогу Греції — над Азією, Римові — над Єгиптом, хрестові — над півмісяцем, Англії — над Наполеоном.. Перевозячи еспанські війська з Марока на береги метрополії, се море знов забезпечує перемогу греко-латинської цивілізації над Азією, якої найновішою і найстрашнішою офензивою є большевизм, перемогу хреста над серпом і молотом...

---

*) Абісинська війна і конфлікт англійсько-італійський, що взяв в тій війні початок; війна еспанська, а нарешті італійські претенсії в Тунісі, Джібуті і Суеці — знов зактуалізували проблєму Середземного моря. Тут переповідаємо один з розділів цікавої книжки б. французького посла в Еспанії Comte de Saint-Aulaire — *Le Renaissanse de l'Espagne.*

По черзі — войовниче і мирне, воно впродовж віків скорше лучило своїх надбережних мешканців, аніж їх ділило. В новітні часи воно є колискою союзів, які підтримують мир або виграють війну: франко-італійська антанта 1902, яка освячуючи солідарність обох країн в Африці, була пригривкою до розвалу потрійного союзу (Німеччина — Австро-Угорщина — Італія) і до виступу Італії проти центральних держав в 1915 р. В той самий час франко-еспанська антанта встановлює на місце ривалізації в Мароко — співпрацю тих держав. Франко-анґлійська антанта 1904, якої Мароко й Єгипет, є два сутеві елементи, треває й досі...

Середземне море повинно бути отверте море, ненарушиме для ніякого напасника. Анґльо-франко-італійська умова в Стрезі і приязні відносини сеї ґрупи держав до Еспанії — забезпечували мир на Середземнім морі. Ся рівновага була нарушена абісинською крізою, а нині — розбита крізою еспанською. Ся рівновага булаб цілком перевернута до гори ногами на некористь Франції й Анґлії, колиб Німеччиа, Італія і Росія зайняли місце Еспанії на сім морі. Власне важність сього місця надає ціле її міжнароднє значіння — еспанській драмі.

Ключів до Середземного моря є стільки, що з них можна булоб зробити цілий пук, колиб зеднати в одній руці. Передусім два зовнішні ключі — найважніші. З них один відчиняє й замикає східний порт — Суец, другий — західний порт — Ґібральтар. Потім є внутрішні ключі — Середземне море поділене на три великі басейни двома півостровами — Італією і Балканами, а навіть на пять, коли долучити до Середземного моря його додатки — Адрію й Чорне море. Перший — західний басейн, з Тиренським морем, що лежить межи Італією, Сардинією, Корсикою й Сицилією. Центральний басейн — з Іонійським морем обмежений на заході Тунісом, а на сході — Кретою. Третий, східний басейн — простирається від Кандії до берегів Сирії і творить море, якого частина так усипана острівцями, що називається Архипеляґом.

Внутрішні ключі не такі важні, як зовнішні. Перехід з одної кімнати до другої не контролюється так пильно, як вхід і вихід з дому. Зрештою міцно тримають в руках лише східний ключ брами, де вузькість Суецького каналу і воєнне панування Анґлії на його обох берегах, позволяють їй до вподоби відчинити його або замкнути. В Ґібральтарі, де брама далеко ширша, Анґлія тримає зверхність лише над одним крилом дверей, та й та моглаби бути загрожена ворожою Еспанією. Щож до африканського крила, то його можна звернути на користь Анґлії й Франції або проти них залежно від приязного або ні — відношення Еспанії,

В західнім басейні Франція й Анґлія мають перевагу, хоч і не виключне панування, коли Еспанія лишається невтральна. Розложившись по обох берегах сього басейну й на Корсиці,

Франція посідає один з внутрішних ключів, але тут прохід занадто широкий щоби його можна було щільно замкнути.

В центральнім басейні, не зважаючи на французьку Бізерту, Італія має хоч не абсолютне панування та всеж перевагу, маючи далеко кращий від французького ключ — в Сицілійськім каналі.

В західнім басейні, перевага належатиме Франції або Італії, залежно від відношення Греції й Туреччини, які мають першорядне стратеґічне значіння, перша — завдяки своїм островам і обрисові берегів, друга — бо має змогу всупереч трактатам — як то ми бачили в серпні 1914 підчас одисеї Ґебена і Бресляу — офірувати певне пристановище дружній фльоті. В сім басейні Франція моглаби бути належно сильна лише тоді, колиб зорґанізувала Триполі і Бейрут.

Европейські береги Середземного моря мають богато пристаней з спокійною водою — які можуть бути гніздами для підводних човнів і гідравіонів. Довгість европейського берега і скорість новочасних кораблів не позволять противникам втекти одним перед другими. Три великі побережні держави, Франція, Італія й Велика Британія, мають бази, що позволять їм робити розвідки в усіх напрямках і діставати відомости бездротяним телеґрафом про рухи противника. Сьогодня — пливучи до Єгипту або вертаючи до Франції — Наполеон не сховавсяби вже перед Нельсоном.

Анґлія, зайнявши становище вартового на обох крайних точках Середземного моря, не занедбала нічого, щоби Ґібральтарська протока стала майже в разі потреби така непроходима, як і Суецький канал. З усіх ключів Середземного моря, Ґібральтар, по Суеці, може бути, найкраще замкнутий. Про нього найбільше старалися, на нього видали найбільше гроша, він має свої таємниці і найбільше хоронений — се чудова напастнича і оборонна зброя. „Джіб" — як його з пошаною звуть анґлійці — є символом британської могутности. Всі анґлійці знають, що Анґлія не булаби більше Анґлією, колиб Юніон Джек перестав маяти над сею скелею. Від часу як вони його тримають (4 серпня 1707), анґлійці постаралися зробити його грізним і нездобутим. Особливо за два останні роки, що стояли під знаком анґльо-італійського конфлікту з приводу Абісинії, вони розвинули горячкову і методичну діяльність, щоби пристосувати його до всякої ситуації і до вимог новітньої техніки. Мореплавець, що перепливає Геркулесові стовпи, не бачить, у підніжя сього велитенського кургану в імлі, подібного до льва або сфінкса, що присів на порозі світа, лише великий воєнний порт. Але штаби всіх воєнних фльот знають, що анґлійці, добрі спортовці, і тут осягли рекорд, якого їм здається не легко буде видерти, рекорд найбільшої могутности артилерії на такім маленькім просторі, в потрійнім відношенні — щодо далекосяжности, інтенсивности і напрямку стрільна такого калібру (15, 16, 18 цалів), об-

раховані, — щоби завше запевнити їм перевагу, батерії-скорострільні і протилетунські — згромаджені, в особливих, опанцерованих або бетонових схованках, панцирні танки — дуже чисельні, а їх число можна довільно збільшувати залежно від сили небезпеки, яка загрожує з континенту. Могутність матеріялу збільшується вимуштрованням обслуги. Залога, зменшена до 2000 люда за міністерства трудовика Мак Дональда, доведена до 10.000 і може бути в разі потреби ще збільшена. Касарні розраховані на 20 000, виживлення цитаделі — забезпечене, що позволяє залозі жити і битися впродовж років. Артилерія уважається досить сильною, щоби відбити всякий напад з моря. Ціла фльотилія торпедовців і протипідводних човнів, шукачів мін і пр. — хоронить порт проти нових метод ведення війни. З боку моря стрімкі стіни скелі, вже передіравлені укритими дорогами, позволяють вирити в них глибокі бухти для підводних човнів і гідроавіонів. Під тим оглядом анґлійці перевисшили роботу німців на Гельґолянді.

З боку землі, — як показала еспанська війна, Ґібральтарові може грозити небезпека ще більша, ніж морський або повітряний наступ. Німці встановили батерії гаубіц великого калібру на бетоновій плятформі за бухтою Альжезіраса 13 км. від анґлійських батерій. Сі батерії замасковані горою Абіля і Карнеро, який панує над доступом до бухти.

На сю нову небезпеку, анґлійська адміраліція зареаґувала моментально. Для забезпечення перед повітряним наступом, ґібральтарська скеля замінена в летунський табор, мабуть наймогутніший й найліпше хоронений на світі. На протязі 5 кільометрів на 450 метрів високої скелі, розложеної амфітеатром, влаштовані плятформи для приземнення літаків з ганґарами і сховами, сполученими між собою підземними тунелями. В сих орлиних кублах можна направляти ескадри літаків, забезпечити їх виживленням або замінити иншими. Ґібральтарська авіяція завше матиме над напасником перевагу числа, охорони, виживлення.

Щодо німецьких батерій, інстальованих з другої сторони бухти на еспанській території, то мабуть їх положення не є таємницею для анґлійців, які напевно мають в пляні, в разі ворожих діянь — моментальне заняття Альжезірасу і околиць. Але найпевніше очевидно булоб забезпечити собі приязнь нової Еспанії, володарки Альжезірасу і Цеути, які можуть спрямувати вогонь своєї артилерії на Ґібральтар.

Се булоб тим більш вказане для Анґлії, що на другім відтинку. Італія готується зробити собі другий Ґібральтар, який нарушивби на її користь теперішню рівновагу на Середземнім морі, колиб нова Еспанія втягнулася в орбіту Риму.

Найголовніший здобуток Італії у війні 1915-18, який не можна виразити ні статистикою квадратових кільометрів, ні в міліонах мешканців, але якого історична вага — необчислима, се — знищення її споконвічного ворога австро-угор-

ської монархії. Зникнення на завше австро-угорської фльоти з Адрії, фльоти, побідної колись над італійцями під Лісою, спрямувало амбіції Італії в бік Середземного моря з тим більшою силою, що вона напіткнулася на богато перешкод в середній Европі, де думала переняти на себе гегемонію Габсбурґів.

Якіб не були симпатії Мусоліні для ґен. Франка, він напевно не взявби так горячо його сторону, колиб не сподівався тим зміцнити позицію Італії на Середземнім морі. Вже маючи перевагу в центральнім басейні, Італія не чекала аж на еспанську війну, щоби поставити ногу й на західнім басейні. В 1926, підчас диктатури Прімо де Рівера, було пляноване морське порозуміння еспано-італійське. Відомо також, що Італія отримала право участи в межинародній адміністрації Танжера й сусідної смуги. Ще більше зацікавилася Італія східним басейном по абісинській війні. Підчас африканської подорожі Мусоліні в березні 1937 започаткував будову 1800 км. доріг, прокладених з „тоталітарною" швидкістю, вздовж лібійського побережа, від границь Єгипту до Тунісу. Ся „Літоранеа" — є імперським шляхом, який імпонує тубильцям і улекшує пересування відділів. „Літеранеа" позволяє хутке згромадження військ або проти Єгипту або проти Туніса. В полученні з активною мусульманською політикою, вона моглаб бути дуже неприємна Анґлії аж до самого Суецького каналу.

Найбільше значіння „Літоранеї" — є скріпити італійський престіж в центральнім басейні Середземного моря. В тім самім басейні на своїм півострові Італія посідає богато добре приміщених і добре забезпечених баз: Специя, Ґаета, Неаполь, Таренте, в Сардинії — Маддалена і Каліярі, в Сицілії — Трапані, в Леванті — Родоський порт. Та головним атутом в морській грі Італії є острівець Пантелярія, проти французької Бізерти, посередині Сицілійської протоки.

Пантелярія віддалена на 100 км. від Ґранітоля на Сицілії і на 70 км. від мису Мустафа в Тунісі. Але вздовж сицилійського й туніського берегів протока звужена через пороги й підводні скелі, що є небезпечніші ніж рвучкі течії, які з другої сторони Сицилії проходять через Месінську протоку й злучуються з течіями, що йдуть з італійських берегів, творячи вир, знаний колись під назвою Харибди й Сцилі. Тут власне знайшов свою вихідну точку італійський імперіялізм, з острівця Пантелярії, хоче він зробити італійський Ґібральтар. Ся скеля сьогодні є вже непотрібним камінчиком в такім важнім механізмі британської імперії, яким є шлях до Індії, що провадить через Сицилійську протоку.

Овальної форми, Пантелярія має профіль велитенського корабля, який вартий кількох ескадр. 14 км. завдовжки і 8 завширшки, сей острів складається з кількох гірських масивів, з яких найвищий досягає 863 метри. Його стіни — так як і на Ґібральтарі — стрімко спадають в море. Ся топоґрафія ви-

ключає природні пристані, і робить дуже тяжкою конструкцію штучних портів для більших кораблів, які зрештою знайдуть схованку в портах сусідної Сицилії, але за те надається для урядження аеро-навальної бази, яку робиться викопуючи в скелях збірники мазуту і кубла для підводних човнів, гідроавіонів і тих невеличких торпедовців, які є найгрізнішою воєнною зброєю італійської фльоти. Топоґрафія острова надається також до влаштовання на гірських шпилях досить могутньої артилерії, якаб контролювала майже цілу ту частину протоки, де навіґація зовсім певна. З височини сеї вежі Італія пильнує великий шлях з Індії і з Далекого Сходу.

Таким чином, — продовжній анґлійській оси Ґібральтар-Мальта-Суец, і прямовісній оси французькій — Тульон-Корсика-Бізерта, — Італія протиставляє і прямовісний фронт з Спецією, Сардинією, Сицилією, Пантелярією і Триполі, — і продовжний фронт з Сардинією, Пантелярією, Сицилією, Триполі, Родосом і Тобруком в східній Лібії. Сицилія, з своїм додатком Пантелярією, як бігун обох осей, є як казав Мусоліні — центром імперії. Звідси Італія може сперечатися за панування над Середземним морем з Анґлією, виконуючи тісну контролю над його центральним басейном і проміньюючи завдяки свойому летунству — в відтинках східнім і західнім аж до Червоного моря. Розтаборившися в Абісинії і на острові Думейраці проти Періму, а також збудувавши свою стратеґічну дорогу в напрямку Єгипту, вона непокоїть Анґлію в Суеці, як в другім кутку в Ґібральтарі — вона непокоїть її своїми тісними відносинами з Еспанією.

Римський уряд, що на морських нарадах домагався рівности з Францією, не щадить сил, щоб її досягнути а навіть перейти. Тим не менче, хоч Італія і загрожує перервою шляху до Індії в Сицилійській протоці, саме збільшення італійської потуги все таки не квестіонує ще франко-анґлійську перевагу в західнім басейні, ані панування Анґлії над Суецом. Лиш коли еспанський чинник ділатиме на спілку з італійським, тоді щойно теперішня рівновага сил на Середземнім морі буде нарушена. В такім випадку в очах Італії — буде Анґлія лиш ворохобним і узброєним сторожем її дому, який відчиняє і замикає по власній волі двері, навіть не роблячи виїмку для власника. Але для того „сторожа“ — зректися його права — значилоб задуситися. Втрата Ґібральтару, відбиласяб зараз на инших посілостях Великої Британії на Середземнім морі, де виживлення британських баз зараз зазналоб перешкод.

Завдяки свойому положенню Еспанія є арбітром Середземного моря і — значить — війни чи мира на нім. Система Кадікс-Цеута-Меліля обернуласяби проти франко-анґлійського бльоку. Не без рації говорив колись Нельсон, що північний беріг Марока повинен бути або анґлійським або невтральним. Тай шляхи сполуки Франції з її африканською імперією на Середземнім морі, теж булиб унеможливлені, або загрожені на

крилах, колиб ті шляхи були наражені на атаки, орґанізовані з портів Картаґени, Аліканте, Валєнсії, Барсельони і Балєарів. Ворожість Еспанії не далаб змоги сполучити французькі ескадри півночі й полудня, і наразилаб на прикрі випадки транспорт французької армії з Африки шляхом Казаблянки й Атлянтику, де бази Ферроля і Сантандера в ґасконській затоці, загрожувалиби праве крило тих транспортів. Крім того Еспанія має всеж таки фльоту, якої не можна недоцінювати, і вправлених у війні моряків.

Всі великі прибережні держави Середземного моря згідні бодай щодо одної точки, і се власне утруднює їх порозуміння щодо инших точок. Кожда проголошує, що для неї се море має „житєве значіння". Для Франції — свобода Середземного моря — се сполука з африканською Францією (інтереси торговельні), дальше — се скорий і певний транспорт вибраного війська, що грає велику ролю в мобілізації Франції, нарешті — се безпека африканської імперії. Колиб в 1914 році Франція не панувала над Середземним морем, вона мабуть програлаб битву над Марною.

Для Анґлії — житєве значіння сього моря — се свобода шляху до Індії і на Далекий Схід, шляху, який є дійсно вітальною артерією імперії. Колиб вона сполучалася з Індією лише через Кап в полудневій Африці, вона моглаб, що правда, віддихати, але — лише одним легенем. Так само Франції лишалисяб її порти на Атлянтику і на північнім морі. Але Італія булаб бльокована з усіх боків, булаб наражена на небезпеку перерви всіх своїх морських шляхів сполучення. Але з другої сторони треба взяти під увагу, що Італія є майже самовистарчальна, тоді як Анґлія — не може виживити свого населення самими силами й ресурсами свого острова. З його ресурсів моглаб вона жити лише два дні на тиждень. Коротко можна сказати, що значіння Середземного моря для згаданих трьох держав таке: для Анґлії — се справа її виживлення, для Франції — її могутности, для Італії — її незалежности.

Середземне море знає також свого заволоку. Є ним Росія. Франція й Анґлія зробили велику помилку, запросивши Росію на конференцію для боротьби з піратством. Се значило кликати підпаляча гасити пожежу. Бо російський морський прапор, досі майже не знаний на Середземнім морі, — появився в нім від часу еспанської війни тільки на те, щоби перевозити воєнну контрабанду.

Щодо Німеччини, то вона пробувала здобути собі позиції на Середземнім морі перед війною, інтересуючись питанням Марока. Деякі круги бояться німецьких ревіндикацій в Трієсті.

Конфлікт який домінує тепер на Середземнім морі се очевидно конфлікт анґльо італійський. Ще в 1937 році Мусоліні заявив, що треба „погодити шлях і життя", себто

британську імперію й Італію. Він сказав дальше, що „на наших морських і кольоніяльних границях ми стрічаємося всюди з Анґлією, але треба розріжняти стрічу від колізії". Крім того Мусоліні виразно заявив, що з Середземного моря треба видалити „людей, які в нім зовсім чужі" — себто москалів. З другої сторони Чемберлен звертається до Італії з великою уважністю, яка нічого спільного не має з анґлійською дефініцією флірту (attention without intention), бо його уважність має „поважні заміри" зближення... Чи до того зближення прийде чи ні, — се головне питання, від якого залежить чи се море стане невдовзі ареною війни чи ні. Всі инші конфлікти — є безуслівно другорядні в порівнанні з конфліктом Великої Британії й Італії...

Оскільки від положення на Середземнім морі залежить справа України, справа Чорного моря, про се *Вістник* писав вже не раз.

Р. О.

Перед зударом на Україні

„Мода" на Україну в західноевропейській пресі викликала повінь статей і заміток м. и. у французькій пресі. Є в них — трафні уваги і спостереження, є — архикомічні. Мабуть найвлучніше — в двох словах — пояснив актуалізацію української проблеми в останнім місяці — Андре Муссе в *Journal des Debats:*

„Коли істнує питання України — пише він — то се тому, що межи двома велитнями, які сперечаються за ґеґемонію в Східній Европі, — наступило нагле й грізне нарушення рівноваги. Динамізм Німеччини розпоряджає населенням, що числить вісімдесять міліонів і першорядними стратеґічними позиціями. В той самий час совєтська Росія і в Европі і в Азії дала знаки досить виразного захитання".

Се сказано дуже добре, оскільки мати на увазі актуалізацію українського питання, а не його істнування, яке переочити, перед заогненням російсько-німецького конфлікту — могли хіба сліпі.

Які цілі Німеччини в розгривці з СССР, що тепер починається, про се одної думки — і приязні і ворожі Україні французькі часописі. Всі вони (ґен. Ніссель в *Excelsior*, *Ordre*, *Figaro*, *Matin*, *Je Suis Partout*, *Gringoire* і ин.) — пишуть про „дранґ нах остен", про українські збіже, вугіль, чорнозем, про кавказьку нафту і пр. Найприхильніше — без застережень — становище до України зайняв *Gringoire* (8 XII):

„Нашою мовчанкою ми видали протикомуністичну Україну в ярмо Сталіна. Сьогодні — Україна шукає своєї незалежности по стороні Німеччини". Не зважаючи на алярмуючі звістки з України — „всі оті Блюми, Коти, Баши й Бльохи з соціялістичної партії або з масонських лїґ — не піднесли ніякого голосу протесту, не скликали ніякого протестаційного віча. Се певно тому, що володар України Леплевский, творець ГПУ Єжова — є жид. Історія України від двацятьох літ — є одна крівава смуга. Населення терпіло від реґулярних погромів (est règulierèment pogromisée)... Замирення на Україні неможливе, бо совети там — зненавиджені... 25 січня 1938 пророчі слова читали ми в вступній статті *Journal de Genève*: „Коли Франція й Анґлія хочуть не дати Німеччині піти на Україну, то вони мусять відгукнутися на заклик людяности і справедливости Франція й Анґлія — не відгукнулися"...

Деякі инші часописі — стоять на цілком иншій точці погляду. Заскочені наглим висуненням української проблеми, вони поспішно почали шукати інформацій про „модне питання". А де є поспіх — там є нісенітниці... Так *Paris Midi* (15 XII) дає велику статтю з пятьма історичними мапами України з 1500, 1700, 1810, 1918 і 1938 рр. під шумним і безглуздим заголовком: „Україна — країна пригод, держава мрій, провидіння повістярів і завойовників — мала одного ґенія-письменника: Миколу Гоголя, який писав лише по російськи". Правда, ґазета ще згадує неякого „київського професора Тараса Шевченка", а зрештою „історики скорше заперечують істновання української національности", бо вона „ніколи не творила політичної цілости, ані їй не удалося ніколи створити незалежну державу". Там щось в XVII віці було, але самі бунти, які не уставали навіть тоді, коли по довгих змаганнях Україна дісталася... sous le Grand Turc А „народ з такою ментальністю, завше готовий до конспірацій й революцій, є природною здобичею для чужоземних завойовників"... В імя чого, якої ідеї сі вічні „авантурники" борикалися, коли — на думку „істориків" — вони не були навіть нацією — лишається трохи неясним...

Подібні нісенітниці знаходимо в *Paris Soire*. Ще краще пише Людовік Нодо в *Illustration* (17 XII); що „мова, якою говорять на Україні — є просто російська мова". Се автор знає з власного досвіду: „я сам міг здати собі звіт не один раз, що межи часописю, що виходить в Москві, і часописю, що виходить у Київі — нема ніякої лінґвістичної ріжниці"... Чи автор збирав свої спостереження за царя Александра III, чи — його „переконали" російські еміґранти в Парижі — не знаємо...

Але за тим всім криється — жах перед загостренням великої проблеми, яку розвязати Франція не має сил і не

знає як... Де Марсілі в *Petit Bleu* сумовито питає: „Чи Гітлер виграє гру, яка скінчилася так фатально для Наполеона?". Зрештою — „коли дійсно — що требаб ще довести — Німеччина мріє про те, щоб викраяти собі імперію на Україні, чим рискуємо ми, коли позволимо їй залізти в се осине кубло?".

Ще ясніше пише монархічна *Action Française*: вона обвинувачує деяких членів кабінету в тім, що вони „завівшися в своїй спробі затягнути Францію у війну для прекрасних очей чехів, тепер готові пожертвувати двома міліонами французів для України". Отже інтервенцію Франції — уважає часопись за абсурд... Так само як і *Matin*: соціялісти, комуністи, жиди і масони, які готові були розплутати світову війну з приводу Судетів, „втерли слези і навіть усміхнулися: на овиді зявилася нова змога втягнути Францію у війну" з приводу української справи. Але часопись перестерігає „божевільних": „їм і сим разом не вдасться здійснити свій плян... Нехай Угорщина звернеться до своїх приятелів в Римі, щоб поговорили з її берлінськими приятелями. Хай Росія виставить свою величезну армію без ґенералів. З боку Франції вона не має чого сподіватися... Нічого, нічого, нічого! Французький вояк боронитиме лише свою імперію"... *Je Suis Partout* (9 XII) присвячує цілу велику сторінку Україні. Тепер вже неможлива байдужість щодо української проблеми, бо „Німеччина дуже жваво цікавиться Україною, а коли господарі III „райху" займаються якоюсь справою, — се завше поважно... Гітлер — все передбачив і дуже точно, точку за точкою, виконав проґраму, яку начеркнув собі у вязниці". Протиросійська проґрама Гітлера є частиною „безпосередних можливостей". „В менше або більше близькім майбутнім, порблема України виступить зі сторінок малих журналів. Вона захитає рівновагою Европи і світовим миром. Отже треба її знати". А головно — для часописі — вияснити становище до неї Франції: „який є — напередодні перевороту в Східній Европі, найвищий інтерес Франції? Підтримати Україну, щоби заступити собою Німеччину, се булаб певна політична лінія. Підтримати білу Росію, щоби перешкодити „райхові" непомірно розростатися, се також булаб лінія політики. І то — в однім і в другім випадку — колиб Франція, знищивши демократію, відзискала свою силу і молодість. Але одна річ бодай є ясна — що найгіршим божевіллям булоб звязати долю нашої вітчини з тим, хто напевно програє: з совітським урядом... Спершу треба зірвати з Совєтами, а потім побачимо"... Писати таке — значить умивати руки. Бо нема вже часу на „побачимо", на те, щоб усталювати щойно свою політичну лінію. З усіх голосів преси видко, що в конфлікті, що надходить, — Франція ба-

жає одного: щоби їй дали спокій, щоби її не втягали в ніяку війну на Сході...

Але французька преса — коли вона пише про українську справу — цікава для нас ще з иншого боку. Деякі орґани сеї преси — стали орґанами пропаґанди білої, царофільської Росії...

Вістник вже занотував статтю знаних приятелів жидів — братів Жерома і Жана Таро, які — в *Paris Soir* (21 XI) дали себе використати біло-російським пропаґандистам ідеї „єдиної-неподільної Росії". Паризькі росіяни — писали сі сіямські прозеліти царської Росії — „охоплені глибокою трівогою, яка стискає їм серце". Бо — подумати тільки! — Київ — „загрожений німецькою пропаґандою". Сю пропаґанду — розбиття єдиного російського народу — почала ще небіжка Австрія, яка назвала поштивих малоросів — українцями, — імя „видумане одним віденським педантом". Трівога російських монархістів не могла лишити байдужими чулих братів Таро: „Росія — хвилюються вони — поділена на два відламки, з яких один буде нам отверто ворожий, що за катастрофа для Франції! Сі дні нам слушно цілий час говорять про небезпеку для наших кольоній. Але через сю небезпеку не повинні ми забути иншої небезпеки, ще не такої явної, але так само певної: української небезпеки!".

В сій російсько-французькій гістериці не знати що більше подивляти, нахабство шмока — супроти великого народу? Низьку ролю підбрехача російських царистів чи повний занепад почуття гідности і наївну літературну безпорадність в вислові „своїх" гадок — будь що будь — знаних французьких авторів... Але зза сеї гістерії витлядає щось инше. Брати Таро описують свято на честь „російської" принцеси королевої Анни Ярославни — на якім був м. и. великий князь Владимир Романов, теперішний претендент на всеросійський трон. В його інтересах і в інтересах білої Росії отже працюють і стараються брати Таро... Від СССР запахло трупом — і велика республика, яка робить героїчні зусилля знайти себе, але якої повітря ще досі затроєне блюміядою, — знайшла замісць Барбюсів і Жідів — Жерома і Жана Таро, готових проституувати чудову мову і „еспрі" нації, що видала Босюе і Расіна — на службі замісць червоної, — білої Росії...

Хто він, отой претендент, великий князь Володимир Романов? Се молодий чоловік, що має 21 рік, що вродився в Фінляндії і що ніколи в життю не бачив Росії, над якою колись має надію царювати — і над Україною. Французькі і російські паризькі часописі приносять розмову з ним. Ся розмова — є чудовий взірець розмов, яких ніодин претендент в світі не повинен давати. Великий князь заявив, що

„Україна ніколи не вела самостійного, незалежного від Росії істновання" (те, що було перед його народженням, він очевидно не знає); що Україна „була колискою Росії, бо власне від неї й пішла Росія". Що Росія вийшла з московського ханства чи там великого князівства, яке аж кілька віків потім — прилучило до себе свою „колиску", і про те не знає претендент; увагаж, що „Україна складає частину російської держави, як Ельзас — частину Франції" свідчить і про блискуче знання історії, і про великий політичний такт претендента; бо — Ельзас щойно за Людвіка XIV прилучено до Франції (менше-більше тодіж, коли й Україну до Росії)... Крім того приклад сей вибраний дуже удачно, бо згадує претендент про французький Ельзас якраз напередодні своєї подорожі до Берліну... Там сей ґест напевно зробить як найліпше враження! Кінчить свою заяву великий князь словами, що він ніколи не дасть своєї згоди на якіб то не було проєкти поділу Росії... Ціле щастя, що ніхто Його Високости про се питатися не буде.

Але се все більше комічно, як важно. Важніша є мобілізація цілого білого російського гайвороння. Мов на приказ, ціла емігрантська російська преса ударила на трівогу з приводу української небезпеки. *Возрожденіе* пише:

„Ніколи ще совєтська влада не була наражена на удар такий грізний і такий приголомшуючий, як той, що готується сьогодні. Одночасно повисла й загроза над єдністю російської держави. Події підуть швидко... В динамізмі грядучих подій буде вставати Росія. Щоб їй не загрожувало, ми ясно свідомі того, що динамізм і лише динамізм може бути для неї ратунком. Кінчилася пора ожидань — починається пора здійснювань, пора величезних можливостей і діяльної боротьби".

В другім місці читаємо:

„Большевиків більше лякає другий воєнний варіянт, другий можливий плян діянь Німеччини: похід берегом балтійського моря — захоплення Петербургу. Посилена дипльоматична діяльність большевиків в балтійських країнах і влаштований ними в осени сього року ряд пробних воєнних трівог власне в Петербурзі, показує, що вони свідомі вразливости якраз в сій точці. При нинішнім напруженім положенні в середині Росії, коли Сталін змушений крушити свою останню опору — Комсомол, — захоплення Петербургу, слідом за упадком червоної Еспанії, викликалоби в совєтській Росії і в червоній армії не лише найсильніше заворушення, але і неминучий переворот в Москві".

А тут ще небезпека з боку України: „Україна — як її звичайно розуміють на Заході — вже не колишня „окраїна", не крайчик лише Росії, а весь її ґеоґрафічний і господарський осередок. Без такої України, Росія — тільки голодна

вовча зграя півночі". Підписано — „істінно-русскім" прізвищем — Ів. Тхоржевский...

На чолі сеї „вовчої зграї", яка продукується на шпальтах французької преси — стоїть ґен. А. де Ґулевітш, який хвалиться, що його прапрабабка закладала київо-могилянську академію. Коли правда — то ось вже другий ренеґат в обороні цілости російської імперії. Він виступив м. и. вже і в *Je Suis Partout*, де твердить, що український сепаратистичний рух — є рух „цілком штучний". Але дальше — зраджує такий смертельний жах перед тим „штучним рухом", що мимоволі насувається питання — якаж штучна мусить бути машинерія російської імперії, що вона блідне від жаху перед тим „штучним рухом"! Відважний ґенерал удає, що не боїться українців, бо зудар двох сил викличе на їх території — окрім упадку большевизму — такий вибух національного російського патріотизму, що він просто, змете з поверхні український сепаратизм... Може він і сам в те вірить, але — тоді для чогож всякими способами намагається зєднати собі приязнь Франції і — навіть її реальну допомогу в обороні цілости Росії? Нащо запобігає ласки Берліна великий князь Владимир? З одної сторони ґенерал твердить, що Гітлер „зломить собі шию", а з другої — благає Анґлію і Францію — не лишити патріотичної Росії на поталу... А потім знов обертається в инший бік: „але ось, після огидних статтей про Росію в *Völkischer Beobachter*, читаємо в орґані партії національ-соціялістів прекрасну вступну статтю, в якій говориться про російський націоналізм, який протиставляється большевизмові, чие ярмо є так само нестерпне для москалів півночі, сходу і центру, як і на полудні і заході. Чи се не початок мудрости?"... Отже білі росіяни не так вже проти німецької потуги — лише коби вона прийшла їм на допомогу! Коби лиш стала „мудрою"!

Кілька літ тому в *Revue Hebdomadaire* (1929 ч. 16) той самий ґен. А. де Ґулевітш видрукував статтю „Face au bolchevisme: Une erreur à eviters". Ґенерал перестерігає проти всяких плянів відокремлення України від СССР, проти всяких намірів її визволення; порівнує Україну з Бретаню — порівнання, яке йому тоді ще уйшло, але нині — під час бомбових замахів бретонських сепаратистів в Павіні, — ледви чи улегшилоб оборону його тези... Коли „наукові" доводи не удаються, наш Мальбрук пробує залякати прихильників України, що мовляв в разі інтервенції — всі сили патріотичної Росії обернуться проти них. Ледви чи се буде їм так страшно. Зрештою, ми вже бачили підчас гетьманщини в Київі — як сі білі патріоти і вороги розділу Росії — „оберталися проти інтервентів", навязуючи тісний контакт з німцями. Про се мігби богато оповісти дещо п. проф.

П. Мілюков... Лякає наш ґенерал „інтервентів" ще й тим, що відрив України і розділ Росії викличе стан довголітної війни... Чому? В рр. 1917—1920 цілий ряд окраїнних держав відірвався від СССР — і вона ось вже двацять літ — без всякої війни — зносить сей стан. Знесе і відірвання України, коли ся Україна буде сильна, а з її незалежности не вийде для нікого — крім Росії — ніяких „траґічних наслідків", — як грозить п. Ґулевітш. А може дійсно московський білий рух є такий сильний, що з ним треба аж так рахуватися? Автор твердить се, але — кінчить свою статтю зовсім мінорним тоном. Він просто благає допомоги бувших союзників, благає їх „помочі моральної і матеріяльної", не гребує навіть „приватною ініціятивою", а взамін обіцяє, що коли ті чужі сили допоможуть царофілам, то сього їм „не забудуть — ні Росія, ні історія, ні потомство"... Все се дуже патетично і поетично, але не думаємо, щоб міг десь хтось есконтувати векслі з підписом таких мітичних осіб, як „історія" і „потомство". Щож до білої Росії, то її перш треба створити...

Вмираюча червона Росія, і — примара „нової", білої Росії, з великими князями, Ґулевічами, Біскупськими, з нездемаскованими Скобліними, — готуються до остаточного порахунку на території України. І одна і друга — ненавидять сю Україну, і — бояться її воскресення. Бояться невтральности західних демократій. Бояться німецького Drang nach Osten. Мабуть, усвідомлюючи собі, що спроба нових „орденсріттерів" розбити й поділити Росію в 1918 р. не вдалася лише тому, що вона мала на заході потужних і активних ворогів, яких — не має там тепер...

В таких обставинах повторення імпрези шведського союзника Мазепи і цісаря французів — може скінчитися для Росії інакше, як тоді.

В звязку з тими перспективами серед еміґрації знов лунає збанкрутований клич „обєднання", „консолідації", „зґляйхшальтовання". Найголосніше ляментують про се ті, які підшиваються під звабливі й великі гасла, щоб ратувати свою партійну крамничку, над якою вони наспіх кваплються припняти нову „модну" вивіску. Се ті, які з невикорінимими навичками конюнктуристів, з застарілою злобою проти „модних" гасел, без віри в них, не переняті їх духом, не дорослі до своєї трівожної доби, — готуються до ролі нових Мальбруків. Ті, які в великім зударі ворожих сил на Україні — вже вітрять конюнктуру каламутної води, так любу їх серцю.

Се ті, які — літами боронячи найнеможливіші партії, — нагло „переконалися", що „поділ громадянства на партії став анахронізмом." Се ті, які з большевиків і соціялістів — завітрявши нову конюнктуру — зненацька поставали „гіт-

лерівцями". Се ті, які нагло загубили „творчий" прикметник на афішах свого „цирку Барнума". Се всякі, нікому не знані „князі Розумовські" й инші претенденти... Всі вони вбираються в шоломи й панцири, всі простягають руки до консолідації („бо пора ся великая есть"), всі твердять, що „провід нації мусить бути такий, який і формально і фактично спиравсяб на довірі в с і є ї н а ц і ї" — читай всіх клік! Всі твердять, що „навіть найбільш сконсолідована одна політична партія не може в такій ситуації мати амбіцію бути провідною монопольною ґрупою". Бо „дійсно надійшли инші часи, які вимагають пристосовання до них"...

Ні! Не знаю, чи є на Україні така „амбітна" і така сильна ґрупа. Але вона мусить там повстати. Власне „в такій ситуації" повинна ділати така ґрупа. Не зліпок тих, які — з одного дня на другий — „переконалися", що їх дотеперішні думки були „анахронізмом". Власне „в такій ситуації", яка витворюється на Україні — повинні взяти керму не ті, що осліплені „новими часами" — „вимагають пристосовання до них", лиш ті — які часи пристосовують до себе. Ті, які не оглядатимуться на конюнктуру, щоб вирішити, що по упадку большевизму робитимуть і кудою прямуватимуть: з колхозами чи проти них, з марксизмом чи проти нього, з жидами чи без них, з Кримом чи без нього; ті, які не садитимуть — замісць великого гетьмана на Софійськім майдані на хребет степового скакуна всякого — хочби й розкаяного — Фенцика чи Бродія тому, що се теж „українська людина"... На чолі мають стати ті, які ставляють над „українською людиною" — українську ідею.

Україна не може і не сміє бути знову помостом для експериментаторів доби Центральної Ради або гетьманщини, хочби й убраних в „охоронний колір" нових ідей... Нові ідеї, — без нових людей — не є ніякими рушійними силами історії.

Р. Дрок

Концентраційні табори на Зеленому Клині

Колєктивізація і „пятілетки" стрінули рішучий спротив населення СССР — особливо на Україні. Щоби переломити сей спротив, Москва крім звичайних своїх заходів, придумала ще концентраційні табори. Завданням їх є: поперше — фізично винищувати протисовєтські елементи населення, подруге — дати „урядові" і „державі" безплатну робочу силу для переведення отихже „пятілеток".

Щоби покрити величезні втрати, які поносить Москва

в наслідок саботажу колективізації та „пятілеток", та щоби за всяку ціну перевести їх „большевицьким ударом" — правляча кліка Кремля стала масово вивозити українське населення до концентраційних таборів. Тут змушено сю масу люду безплатно працювати для „держави", в найжахливіших умовинах.

Таких концентраційних таборів у СССР нараховується понад 70. Засланці працюють тут у всіх ділянках державного господарства: в лісах, в копальнях, на золотих полях, у всіх галузях промислу й сільського господарства, взагалі всюди, де потрібна сила людських рук.

Концентраційні табори мусять проводити „будівництво соціялізму". На Зеленому Клині відомі три великі концентраційні табори: Сахалінський, „Дальлаг" („Дальневосточний Лагер") і „Бамлаг" („Байкал-Амурскій Лагер").

Як повстали сі табори?

Москва терпіла на міжнародному форумі поразку за поразкою, а на Далекому Сході програла свої позиції цілковито. Ніппон витиснув большевицькі впливи з Манджурії і большевики мусіли відступити ще східньо-хінську залізницю. В панічнім страху перед Ніппоном Москва кинулася розбудовувати на своїй території на Далекім Сході военно-стратеґічну базу. Найперше йшло Москві про закріплення своїх позицій на Зеленому Клині, який являється ключем її стану володіння на Далекому Сході, на Тихому Океані та на величезному просторі східньо-азійського континенту. Бо через Зелений Клин большевицька Москва має доступ до Тихого Океану, звідси може вона загрожувати Ніппон і Манджу-Го не тільки „моральною" зброєю комунізму, але й реально.

Щоби ся загроза не була порожня, необхідно було розбудувати свою военну базу. На сю ціль спрямувала Москва всю економіку й всю господарку Зеленого Клину, не рахуючись ні з потребами населення, ні з важкими умовинами майже зовсім нерозбудованої країни. І тут Москва стала розвязувати всі труднощі „по большевицьки". Москва захотіла мати на Зеленому Клині розбудовану промисловість, розвинене господарство, комунікацію і т. д., щоби забезпечити кількасоттисячну армію „ОКДВА" (Особая Краснознаменная Дальне-Восточная Армия) та великий урядницький апарат.

Але Зелений Клин се, хоч дуже богата країна, але господарськи абсолютно не розвинена. При всьому примітивізмі недавно заселеної дикої країни, населення ледви на половину могло виживитися власним трудом, власним хлібом, не говорячи вже про другі середники до життя. Другу потрібну половину одержував Зелений Клин від свого сусіда Ніппона і Манджурії. Тепер ся природна виміна при-

пинена. Коли Москва перекинула сюди сотки тисяч „красноармейців", цілі відділи „ПО" (Пограничної Охрани), ГПУ та чисельний партапарат. А все те хотіла виживити коштом населення; отже населенню довелося працювати виключно для „держави", а самому пухнути з голоду.

Сама транссибірська залізниця не в силі підвезти з центральних баз всіх потрібних припасів та надто слабо привязує Зелений Клин до решти території СССР. Щоби сей звязок скріпити, Москва рішила побудувати другу залізничу лінію, що має йти від Тайшету аж до Сов. Гавані над Тихим Океаном. Але до будови сеї залізниці Москва взялася теж по „соціялістичному", по большевицьки. Щоби урухомити будову залізниць, доріг, шоссе, фабрик, щоби урухомити господарство, саботоване населенням, Москва зігнала в концентраційні табори масу люду і змусила їх безплатно працювати. Вся праця закріплювання позицій большевицької Москви на Далекому Сході проводиться руками засланців тих таборів.

Сахалінський табор має около 50.000 засланців. Вони працюють в рибній промисловости, в копальнях вугілля й нафти.

„Бамлаг" нараховує 200.000 засланців. Завданням сього величезного табору є будувати залізничу сітку на Зеленому Клині з системи головної залізниці, що має йти з Тайшету до Сов. Гавані. Головна управа сього табору находиться у Свобіднім.

Весь табор поділений на 14 відділів, які находяться в ріжних місцевостях Зеленого Клину, як н. пр. у Завітаю, Біробіджані, Вяземську, Бікіні, Губерові, Евгенівці, Хабаровську і т. д.

„Дальлаг" має 100.000 засланців. Головна управа знаходиться в Хабаровську. Засаланці сього табору працюють в копальнях, на фабриках, при будові доріг, шоссе і т. д.

Треба мати на увазі, що в тих таборах головну масу засланців складають українці з України та з Зеленого Клину.

Але таким „большевицьким" способом закріплювання своїх позицій на Зеленому Клині Москва далеко не заїде.

Український Зелений Клин се Ахіллева пята большевицької Москви на Далекому Сході, так само, як Україна на Заході.

Харбін

Педант

Про річі малі й великі

Нема поняття, так очерненого, як поняття — „педант". Що є педант? Наша книга знання каже: „п е д а н т (фр. з іт.) людина, що привязує велику вагу до несутних часто подробиць", а „п е д а н т и з м — дрібничкова пошана до принятих форм, приписів і поглядів, совісна праця, що кладе увагу на дрібниці".

І ось чомусь зараз встає в памяти образ педанта-професора, який зганить вашу найкращу задачу через брак одної протинки. Або — каварняного „штамґаста", який картає кельнера за те, що приніс йому каву в шклянці, а не у філіжанці, як він того собі конечно жичив.

Але картати й висмівати за педантизм — добре в суспільности здисципліноваиій — як напр. німецька, або французька, але в суспільности занархізованій, як наприклад...

Вже я чую, як мене перебивають: — то ви уважаєте французьку суспільність за здисципліновану?

Уважаю і то у великій степені. Европейці знад Полтви або Горині дуже часто бачать у Франції, зокрема в Парижі — і нераз описують в своїх добрих або кепських поезіях — лише повій, люпанари, фолі-берже, вежу Айфля і мопасанівських героїв і героїнь. Мене вразило в Парижі цілком що инше. Величезна — здисципліноваиість паризької юрби. Не така, трохи затяжка, німецька здисципліноваиість, але не менше сильна. Ви можете рухатися в тисячній паризькій юрбі — і ніколи ніхто вас не штовхне. Коли вам се здається самозрозумілим, то прошу уявити себе на вулицях Львова. Ви можете іти — вулицею вгору — сам самісінький. Напроти вас — вулицею вділ — суне теж один однісінький громадянин. Здавалосяб ніякої „бісової тісноти" — нема і ви легко розминетеся з ним? Тимчасом, ви з ним конче зіткнетеся...

Річ в тім, що ви, припустім, ідете правильно — правою стороною, але він — вам назустріч — лівою. І хоч до того місця, де він повинен іти — є якісь два метри, він наскоче на вас, бо йде він не так, як треба, а як йому хочеться...Бо він — не педант і на дрібнички уваги не звертає. І коли ви навіть злегка штуркнете його (замісць пояснень, що йде невластивою стороною) — се даремна праця. Розминувшись з вами, він знову зверне на покинуту стежку і ще раз кілька разів налетить на тих, що йдуть проти нього... Такі дрібниці його не зражають. Він не педант!

Часто такі вороги педантерії — гурмою стоять в якійсь брамі, до якої вам треба війти. І хоч бачуть ваш явний намір в ту браму увійти — ніколи не зійдуть з дороги. Щоб діста-

тися — вам доведеться їх перепросити. З тим, щоб вертаючи — ще раз перепросити. Стати трохи збоку, щоб зробити свобідним прохід — така гадка може прийти в голову лише педантові, себто тому, хто звертає увагу на дрібнички і трошки — на права свого ближнього; хто має почуття якогось обовязку. Таких серед нас — небогато.

І ось чому — ви ліпше розминетеся на вулиці з соткою парижан, аніж з одним земляком...

Ті самі парижани мають ще один дивний звичай, якого я не бачив навіть в Німеччині. Ви підходите до ґазетяра, щоби купити собі часопись. І бачите — лише купу ріжнородних „журно" і — велику бляху, на якій купою лежать дрібні гроші... Ґазетяра нема, десь пішов — може пити каву до сусідної „брассері"... Тоді ви робите так, як парижани: вибираєте собі вашу часопис, і кидаєте на бляху кілька *су*. Як не маєте дрібних — то пошукаєте самі собі решту і відходите... Уявляєте собі, чи така процедура можлива булаб у Львові чи Київі? Ледви. Тому — що француз, легкодушний і фрівольний француз педант, який має „дрібничкову пошану до приписів", які реґулюють його і чужі права, а яких — його педантерія не позволяє нарушити. Словянин не є педант і тому ніодин ґазетяр у нас — не відваживсяб відійти від свого кіоску і на одну секунду...

Найстрашніша річ пустити такого непедданта — до своєї хати. Особливо, коли він чується вищою натурою і коли принціпіяльно не звертає уваги на дрібнички. Він посидить десять хвилин і лишить такий милий ліричний непорядок, що завести лад по нім вимагає нераз досить довгого часу...

Він здійме якийсь образ зі стіни, щоб ліпше йому приглянутися, але назад його повісити — вже мусите ви самі. Він розгорне одну, другу і третю вашу книжку, але замкнути їх або поставити на місце — знову мусите ви самі... Він пожичить у вас — „на одну секунду" — олівця до четвертої кімнати, а потім піде на місто, і коли ви сядете вигідно до столу, щоби тим олівцем писати, ви бачите, що його нема і що ви мусите шукати його по цілій хаті і тратити богато часу, якого не раз не так то вже богато є. А коли оповідаєте про се иншим, инші здвигають плечима і дивуються вашій дрібязковости і педантерії.

Або чи вам доводилося читати оголошення наших ріжнородних імпрез? В кождім — повинно бути: х т о уряджує імпрезу, д е і к о л и, також — де набувати карти вступу. Отже — щоби в українськім оголошенні не бракувало ніодної з тих точок — се направду чудо. Є х т о — але нема д е. Є д е, але нема — к о л и. Нарешті — є все, лиш нема — де продають білети. Нераз є все — але і тут ваша радість буває передчасна. Якщо х т о — вам подобається, якщо к о л и — відповідає вашому розкладові часу, і ви летите

в місце, де — як стоїть в пресі або на афіші — продаються білети, то можете там почути, що — або вони ще про се нічого *не знають, або — що правда, тут мали продавати білети*, але тим часом справу перерішили — і білети продають деінде, там — де півгодини тому ви всідали на трамвай, щоб їхати по ті білети. Бо впорядчики імпрези — не є педанти!

Ще гарніше виглядає сей брак педантерії, коли якусь імпрезу заповідається устно перед зібраною — з якоїсь иншої причини — публикою. Замісць вийти і ясно сказати: „наш знаний тенор Альфа-Омеґа буде співати арію „Гопкумо не журись" — о год. 20, в салі тій а тій, такого а такого числа, — такий конферансіє конче упустить щось — або д е, або к о л и. І тоді — публика, замісць вислухати заповідження атракції — зачинає з усіх сторін гукати — а де? А коли? А о якій годині? Повторіть! Конферансіє — огірчений і збитий з пантелику — повторяє, але упускає вже щось нове, знову викликуючи непотрібні інтерпеляції... Бо ніхто його замолоду не вчив бути педантом і звертати увагу на дрібнички!

Бувають дуже популярні імпрези, що від глядачів роїться в партері і тріщить балькон. По представленні — і по „бісах" — всі виходять — се річ ясна, але на жаль виходять всі нараз — і з партеру і з балькону, сходами в діл, при чім коло дверей на партері — дві юрби стрічаються, зударяються мов дві ледові гори. Наступає столковиско, мов на ярмарку, крик, ґвалт, протести, і напружена праця кулаків, ліктів і колін — щоби нарешті видістатися з юрби... Так було наприклад в році 1936, так само — в році 1937, так само — в 1938, на тій самій імпрезі, того самого — скажім хорового диріґента — Альфи Омеґи — в тій самій салі... Здавалосяб, нема нічого легшого, поставити кількох розпорядчиків і зарядити так, щоб перш вийшов партер, а потім балькон, або — навпаки. Але ся думка явно педантична, і тому ніхто на неї не впаде, а гра в „тісну бабу" відбувається на імпрезах Омеґи рік річно, і стала вже національною традицією. Брак педантерії.

Або ви на зборах... Як належиться, вибирають голову (направду мені досі ся функція, на наших зборах, видається загадковою), ухвалюють порядок нарад і приступають до них: точка перша, друга, третя... Коли десь по 2-ій точці забирає голос один дуже високоповажаний і зачинає говорити про справу, якої — нема ані в першій, ані в другій, ані в третій, ані в десятій точці порядку нарад!, не зважаючи на се, і голова і збори — сидять тихо й уважно слухають...

Мені довелося на одних зборах (се було дуже давно, коли я уважав, що збори мають якийсь сенс) — в подібній ситуації — забрати голос „в справі формальній" — і запропонувати зборам: або справу, про яку — поза всяким по-

рядком — почав говорити наш дуже високоповажаний, поставити на порядок денний, або — коли ні, то відібрати високоповажаному голос. І тоді розвязка знайшлася — признаюсь для мене несподівана — високоповажаному таки розяснили, що ся справа нікого не обходить і тому її на порядок денний нема що ставити, ані про неї говорити. Але сталося так тому, що я був педант. А скільки в нас є зборів, які нараджуються про всякі річи, лише не про ті, що стоять на порядку дня тільки через те, що брак на них хоч одного педанта?

Буває і ще краще. Наприклад вирішують збори доручити обовязки сторожа або замітайла — скажім п. Іксові. Всі ухвалюють і ніхто не є проти. Але — минає тиждень і — без ануляції чи перегляду постанови — замітайлом є п. Іпсильон! Як се стається, то инша справа — але найцікавіше, що ніхто, опріч пошкодованого, не протестує. Хіба ми педанти?

Одною з тих дрібничок, на які непеданти не звертають уваги, є чужі права і свої обовязки... Особливо не звертають уваги на так звані товариські форми. Ви наприклад сидите в каварні і пишете лист: одну сторінку, коли нагло — ось вже кілька секунд відчуваєте якусь ніяковість, що вас муляє — ззаду. Обертаєтеся і бачите усміхнене обличя колеґи, який тепер вітається з вами, а перед тим — стояв і через плече — читав що ви пишете в листі, стараючись відгадати — до кого... Бо він не педант і не має „дрібничкової пошани до принятих форм"!

Коли ви сидите в паризькій „Ротунді" чи в якімсь иншім кафе—де людей мов оселедців в бочці, ви майже торкаєтеся плечем об „гостя" з сусіднього столу — і ніде ви не чуєтеся так відокремлено і самітно як в такім паризькім кафе! Коли ви сидите самі — ніхто не розглядає вашої краватки ані вашого ковніра — навіть коли на нім нема взагалі краватки. Коли ви удвох — ніхто не фіксує вашої дами — хочби вона була подібною до Ґрети Ґарбо — не „таксує" її і не прислухається до вашої розмови. Вас просто не завважають. Бо французи — оті самі, що allons enfants de la patrie, що 14 липня танцюють просто таки серед вулиці — є педанти і прикладають велику вагу до „несутевих часто подробиць" і приписів поведінки. І якжеж инакше у нас! На вас будуть ґапити з сусіднього столу і зовсім безцеремоніяльно прислухуватися до вашої розмови, навіть руку прикладаючи до вуха, щоб ліпше почути. Вас обсервуватимуть, а коли ви дама — оглядатимуть з голови до ніг і з ніг до голови. А все тому, що їх в дитинстві не вчили педантерії і — мало били.

Чому ви читаєте напр. опис битви під Ватерльо у Стендаля або біржи у Бальзака, так немов вони то все на власні очі бачили? Бо то були — педанти, які звертали увагу на

все, на всі сторони явища, яке хотіли описати, на дрібниці... Таким самим педантом напр. був і — отой розтріпаний анархіст — Шевченко. Навіть Драгоманов — на що вже не терпів його — а й той в своїм пашквілі на великого поета пише: „Шевченко в Київі все прочитав, всі джерела про гуситів і про добу, що їх попереджувала, які лиш можна було роздобути, а щоб не наробити промахів, не давав спокою ніодному чехові, якого стрічав у Київі або в инших місцевостях, розпитуючи його точно п р о т о п о ґ р а ф і ч н і і е т н о ґ р а ф і ч н і п о д р о б и ц і".

Педант! Цікавився подробицями! Тому і створив свого *Гуса...*

Скільки його земляків, що вірять лише в свій ґеній і ласку Божу, що на них спочиває — нехтували сим замилуванням до педантерії і до подробиць. За се їм правда здвигали памятник нерукотворний в своїх ґазетах инші члени товариства взаїмної адорації — але ніколи історія!

Не тільки в літературі, але й деінде ґеніяльности товаришила деяка педантність. Цікаву історію оповідає про Наполеона французький історик Ж а к Б е н в і л ь в своїм *Наполеоні.* Колись, в розмові з молодим принцом Баденським, коли той сказав імператорові, що в Майнці нема нічого цікавого до оглядання, — „імператор жваво відповів, що він помиляється, що в його віці, всякий раз, що йому доводилося провести деякий час в якімсь місті, він не гаяв часу, лише вистудійовував укріплення міста. Так м. и. зробив він в Тульоні, коли молодим старшиною, волочився по місту чекаючи на корабель до Корсики. „Чи ви певні, що вам не доведеться колись облягати Майнц? Чи я знав, що я колись братиму Тульон"? Тут ми маємо одну з таємниць Наполеона і одне з пояснень його чудесної карієри. Бистрість концепції, певність зору, — все се він мав, але — живив їх студіями. Чи знавби він, коли прибув до армії, що облягала Тульон, звідки треба на нього напасти, якби колись, затримавшись там в своїй подорожі, він не постарався, як всюди і як все, навчитися чогось? Замісць лазити по каварнях, він вивчив топоґрафію міста, оглянув систему оборони, завдяки тій ненаситній цікавости, тому бажанню — знати. Так само, відбуваючи арешт, він перечитав *Інституції* Юстиніяна, не маючи поняття, що колись він головуватиме в Державній Раді при редаґованню Горожанського кодекса. Так само, в своїй кімнатці, за яку платив вісім ліврів вісім солів місячно, він занотовував собі замітки і з швайцарської конституції, не передбачуючи що він буде медіятором „Гельвецької конфедерації"... Ґенієм — зробила його педантерія. І ще щось Бенвіль називає його — un monstre d' activité, він мусів бути завше в русі, ним гнала та „абстрактна" жага пізнавати і ділати, „не знаючи" й „не перед-

бачуючи" нащо, про яку так довго торочив наш місячник і якої так довго читачі не розуміли, що воно таке є.

Несподівано, розважаючи над педантерією — я прийшов від афіш на наших імпрезах і від ходження по вулиці — до Шевченка й Наполеона.. І мабуть не випадково. Річі малі тісно звязані з річами великими. Творець пластового руху ґен. Баденьпавел писав:

„Порядок повинен всюди стати призвичаєнням. Коли не умієш заховати порядок дома, не зумієш заховати його і в таборі, а коли не заховаєш його в таборі, залишишся завше тільки „офермою", а не пластуном. Пластун дбає про порядок в кімнаті і в шатрі. Його можуть нагло закликати, а коли не знає докладно, де його річі, стратить богато часу, щоб приготуватися в дорогу, особливо коли то буде в ночі... Припустім, що пластуни кинули (відходячи) на землю рештки манатків, їдження або ґузики, тоді неприятель пізнавби яке військо тудою переходило, чи були в нім раєні, яким харчем люди живилися і т. д." (Т. Бове — *Інстинкт боротьби*).

Отут ми вже зовсім зблизька підходимо до великих річей. Тут відкривається великий звязок між прикметами, які повинна мати людина в житєвій боротьбі — і умінням засвоїти собі „пошану до приписів", до „несутних часом подробиць"...

Люди, які вміють тримати порядок в ходженні вулицями — напевно легше дадуть собі раду при корабельній катастрофі, ніж „непедантична" юрба, з якої кождий навіть в полі наїде возом на телеґрафний стовп...

Коли хто — через неувагу до подробиць — помилиться, оголошуючи якусь імпрезу на півгодини скорше чи пізніше, — се півбіди. Але така людина може помилитися на півгодини виконуючи підчас війни — приказ свого начальника. Така забудьковатість, такий брак педантерії — тут може коштувати тисячей людських істнувань, або — програної битви...

Хто не звертає уваги на подробиці — може запровадити свій відділ замісць правою стежкою — лівою і дати його витеребити...

Коли якийсь високоповажаний говоритиме на зборах на тему, якої нема на порядку дня — се ще не так страшно. Але коли він, припустім, як посол Центральної Ради — коли большевицькі шрапнелі рвалися над містом, захоче дискутувати над максімум посіданої селянами землі — пять чи десять десятин, — або над „культурно-національною автономією" для Шварцбартів — то тут брак педантизму, — говорення „не на тему" дорого може коштувати не тільки його... Коли якась доброчинна установа на зборах призначить одного замітайла, а на ділі ним — якимсь чудом

— стане инший, — з сього можна сміятися. Але менше смішно, коли подібні чуда зачнуть творитися в адміністрації держави... Коли ухвали, прикази й постанови — лишаються на папері! Ще гірше, коли рідні кандидати на Наполеонів чи Вашінґтонів, — хоч і „потвори активности" — але сю активність виконують „з наскоку", ґеніяльним натхненням — „не привязуючи ваги до несутних подробиць" своєї спеціяльности. Коли підуть брати Тульони, не вивчивши наперед його топоґрафії... Коли редаґуватимуть конституцію, ніколи не студіювавши ні одної... Коли укладатимуть права, не знаючи ріжниці між правом і лівом.... Коли видаватимуть політичні трактати, лише начитавшись ґазетних статей... Коли закладатимуть партії, маючи лише хист до ведення ґрайзлерні з милом і повилом... Або коли зачнуть писати *Гуса*, прочитавши лише біоґрафію Бенеша.

Брак педантизму створює дивну породу людей. Людей, які живуть лише теперішним. Їх нехіть до всяких „дрібничкових" приписів і раз принятих поглядів — робить те, що вони не чуються нічим звязані, не підлягають ніякій внутрішній карности. Давши слово — його не дотримують; підписавши урочисто якусь політичну програму — за деякий час підпишуть другу; принявши якісь обовязки — їх не виконують; висипавши вам на голову ведро наклепів — дивуються, коли на вулиці не відповідаєте на їх поклін; установивши в пресі або в своїй партії драконські приписи і нагородивши цілу купу високих фраз і безкомпромісових параґрафів про національну честь і т. п., — примикають очі на вчинок, який глузує з тих параґрафів; знищивши свого противника, відсудивши його від совісти і чести, і зазнавши таке саме від того противника, — мов діти або мочеморди в шинку — серед обіймів і поцілунків сідають знову до столу і засновують якесь обєднання чи фронт.

Бо — повторяю — вони не педанти, вони не привязують ваги до несутних подробиць і не мають дрібничкової пошани до принятих форм, приписів і поглядів. Світогляд, проґрама, плян діяння, симпатія чи антипатія, приязнь чи ворожість, приписи власновільно принятого кодексу права чи моралі — все се міняється, до всього сього, до таких дрібничок не привязується ваги...

Чому питання про педантів і непедантів таке важне? Тому, що — ходити уставленою стороною вулиці, триматися усталеного пляну імпрези, не забувши про деталі (де, коли і пр.), виконувати приняту ухвалу, а не щось їй протилежне, заховати порядок дома і в таборі, дотримувати призначену годину й дане слово, триматися певних приписів і параґрафів свого „вірую" або своєї партії, відповідати за слово і за вчинки — се все є самодисципліна пануючої верстви; яка завше сувора до инших і до себе — за

всяке нарушення приписів, за неувагу до „подробиць"; яка закохана в формі і вміє ненавидіти тих, хто їх нарушує...

Не попускати поводи — недовіря до всякого Sichgehen-lassen се — каже Ніцше — основна прикмета аристократичної людини, тої яку він зве der vornehme Mensch. Верства, якій сі прикмети бракують, не є ніяка провідна верства, бо тоді вона має прикмети тої кляси, яку Ніцше називає Pöbel.

Нехай ласкава доля посадить його навіть на трон і дасть булаву в руку — він дуже хутко з того сідала злетить в діл. Бо ніколи не пануватиме над иншими той, хто не панує над собою...

І. Бут

Закарпаття і еволюція москвофільства

Москвофільський боляк, з яким — наразі — урядові Закарпаття удалося дати собі раду, — переходив в останні часи цікаву еволюцію.

І не тільки в Галичині, а і в самім таки Закарпатті. Всі памятають ще перші дні творення автономного Закарпаття, коли в уряді новоповсталої держави сиділи м. и. Бродій і Фенцик. Всі памятають і те, як деякі галицькі часописі прихильно приняли таке розвязання справи, як такий компроміс з закарпатськими москвофілами уважали навіть за вияв політичної мудрости і розуміння хвилини, яка „вимагала консолідації" і „обєднання"...

Але омана хутко трісла мов миляна банька. Пп. Фенцик і Бродій дуже хутко зняли маску і показали своє дійсне обличча — дійсне обличча кождого москвофільства.

Се його правдиве обличча — не всі бачуть. Ще не так давно — в галицько-українській пресі велася жвава дискусія про порозуміння з москвофілами, простягалася їм „братня долоня" і пр. Робили се ті орґани галицької громадської думки, які не здавали собі звіту щодо тої еволюції москвофільства, про яке скажу тут кілька слів.

На Наддніпрянщині — москвофільство ніколи не було і не могло бути ніяким союзником українського національного руху. Бо пануюча в російській імперії російська нація — була та нація, яку собі вибрали наші перевертні. Отже проти тої пануючої нації — українським москвофілам там не було потреби виступати ані — тим самим — вступати в якийсь союз чи партійний бльок з українцями.

Инакше справа представлялася в Галичині. В сій країні дехто віддавався омані, що українцям і москвофілам, — якіб зрештою ріжниці й не ділили їх — може бути подорозі в деяких спільних виступах. Сі омани виходили з заложення, що москвофіли направду привязані до російської мови, яку уважають за свою і до церкви чи обряду, який уважають за свій. Сі моменти давали українським ілюзіоністам віру в можливість якогось, хочби тактичного лише, порозуміння з сторонниками „єдиної Росії".

Але ті, що мали ту віру — не брали під увагу одного: еволюції москвофільства за останні роки. І якраз москвофільський експеримент Закарпаття — чудово освітлив сю еволюцію.

Сей експеримент показав — не тим, які про се знали, але тим, які ще про те не догадувалися, — що москвофіли зовсім не привязані до своєї мови — хочби за свою уважали російську. Напр. Бродій і Фенцик — показалися ніякими оборонцями російщини, а просто — мадяронами, навіть такими мадяронами, що до яких ідейности — можна мати поважні сумніви. Показалося дальше, що сі москвофіли зовсім не були вже так привязані і до своєї церкви; й ані мови не було й про їх нібито зітхання до єдиної великої російської держави... Вони просто виявили себе знарядом угорської політики, створеним для розсадження нашої національної сили зсередини — і тільки. Спроби закарпатського уряду навязати з ними контакт, хочби чисто тактичного характеру, шляхом поважного компромісу, — скінчилися великим фіяском. Бо спільних інтересів — ані супроти Праги, ані супроти Будапешту — закарпатські українці з Фенциками — таки не мали й не могли мати. Єдине відношення до них могло бути — відношення боротьби.

Щось подібного є в Галичині. І на сім терені показалося, що москофіли не привязують вже такого великого значіння ані до — адоптованої — мови (гл. напр. їх тактика щодо богослужебної мови в православній церкві), ані до „російської" своєї національности взагалі. Коли, на передостанніх виборах, кандидував один знаний москвофіл — він отверто в пресі заявив, що не є ані українець, ані росіянин — лише тутешний „русин", — инакше — тутешняк... До такого стану звелася течія, репрезентована колись приятелем гр. Бобринського Дудикевичем і Марковим, що відважився виголосити російську промову в віденськім райхсраті. Швидкими кроками москвофільська ідеольогія обабіч Карпат — почала вирівнюватися. Ясно, що мусіли устати всякі розмови про якенебудь з нею порозуміння. Єдине її завдання і тут стало — боротьба з українством.

Ми ніколи не були словянофілами і уважаємо всяку

словянофільську ідею — для нас — за абсурдальну. Але — ся ідея довго покутувала, покутує й ще, в головах деяких наївних земляків. Отже для них — певну атракційну силу мало твердження москвофілів, що вони — виступають в обороні словянської солідарности. Але й ся леґенда мусіла хутко скінчити своє марне животіння. В Києві в 1918 році — ціла зграя українських москвофілів, які закидали українцям „зраду словянству" і кумання з „німецькими окупантами" — юрбою товпилися в передпокоях німецьких достойників у столиці України, щоби використати німецьку силу і згнести нею — українських „братів-словян". Князь Лівен, голова херсонського банку барон Рено, ґраф Сумароков-Ельстон, забігали ласки німців, щоб видавати в Одесі — проти українців — ґазету *Голос Юга*. Монархічні ґрупи москвофільські на Україні намагалися використати гетьманський переворот в користь реставрації єдиної Росії, на чолі тих ґруп стояв в Києві П. Мілюков, вірячи, що переворот може стати початком „возрожденія російської государственности". Про те саме свідчить формовання російської добровольчої армії на Україні в 1918 р. і пр. Отже — леґенда про словянофільство москвофілів і їх російських протекторів — розвіялася в Києві ще в 1918 році. А ще сильніше — на Закарпатті в 1938, коли Фенцики і Бродії — як треба було вибирати між двома словянськими народами — закарпатськими українцями та чехами і — мадярами, вибрали останніх.

Москвофільство переходить на наших очах виразну еволюцію. Позбавлене всяких соків рідної землі, розторощене ідейно й орґанізаційно новою українською ідеєю — воно поволі махає рукою на всі свої дотеперішні „святощі", щоби стати послушним виконавцем сил, яких ціллю є знесилення і розклад нашого національного орґанізму.

З сього треба вивести науку і вказівки для тактики супроти нього. Очевидно, що ідея українська не є така сильна на Закарпатті, як на Наддніпрянщині чи в Галичині. Але носії тої ідеї не повинні тим зражатися і не входити в ніякі компроміси з москвофільською ідеєю. Силу і розмах ідеї надають — жертвенність і запал її носіїв передусім. Тими прикметами — вона зеднує ширші маси. В своїх споминах про початки українізації армії по вибуху революції 1917 в царській імперії — пише Юрко Тютюнник („Революіційна Стихія" *Квартальник Вістника*).

„Прибуло щось до семи тисяч (вояків). Відкривши віче, я запропонував:

— Хто поміж вами українці, піднесіть руку догори!

Піднеслося не більше трьохсот рук.

— Малороси! Піднесіть руки!

Піднесло руки коло половини присутних.

— Хохли! Піднесіть руки!

Знов піднесла руки добра третина.

— Українці, малороси і хохли! Всі разом піднесіть руки!

Понад головами кількатисячної юрби піднісся ліс рук. Одиниці, що не піднесли рук, не були помітні серед загалу".

І мимо того, мимо того, що „всього з десяток людей знали кольори національного прапора" — всю сю масу зеднала українська ідея і ніяка инша. Ідея, яка в них викликала чуда посвяти і героїзму.

Лише ся ідея мусить виступати отверто, з піднесеним заборолом і з яскравими своїми кольорами. Без компромісу з гнилою течією, яка вмирає на наших очах...

за **М. С. Жіллетом**

Пристрасть і християнство

Практично беручи, пристрасти означають приємні або неприємні зворушення, яких внаслідок вражливости нашої душі дізнаємо безнастанно. Говорячи про вогонь пристрасти, розуміємо під ним спонтанний, напрасний характер тих зворушень. Моралісти приписують поняттю — „пристрасть" найчастіше відємне значіння, значіння неладу, надужиття. І дійсно, істнують пристрасти, які можуть стати непожаданими і надмірними, коли їх надуживати. Але се не причина, щоби кидати клятву на їх всіх. При такім розумованні не булоб нічого доброго на світі, бо надуживати можна найліпші річі.

Любов, прагнення, радість, ненависть, смуток, зухвалість, страх, надія, одчай, злість — ось гама пристрастей. Але як всі тони музичної гами служать на те, щоб створити гарну або фальшиву мельодію, так і з тонів поодиноких пристрастей можна створити добре або зле діло.

Все залежить від моральної вартости предмету, до якого вони нас тягнуть. Самі в собі пристрасти не є ані добрі, ані злі, бо моральне добро чи зло починається там, де втручається розумна воля.

З пристрастями — каже св. Григорій — діється те саме, що й з залізом, яке розігріте на вогні, приймає форму, що надає йому коваль, і відповідно до ужитку, стає шляхетним мечем, або простим знарядом. Пристрасти, піддані волі людини, стають, по її уподобанню — знарядами чесноти або переступку, залежно від того, чи людина піддається владі розуму, чи ні.

Коли доброю прикметою є мати досконале здоровля, добрий зір, тверді мязи і зрівноважений ум, то так само доброю прикметою є — мати горяче серце, успосіблення повне запалу, врешті — пристрасну душу, але під умовою, щоби пристрасти, незалежно від своєї сили, обмежувалися до служення, а не сягали по владу.

Треба лиш узгіднити пристрасти з почуваннями, властивими волі. В волі знайдемо цілу ґаму почувань, що відповідають ґамі пристрастей. Воля кохає, прагне, насолоджується, ненавидить, відвертається з відразою, терпить, живить надію, впадає в одчай, буває полохлива або зухвала, спокійна або розгнівана.

Коли одначе пристрасть — співу чи жалю, сміху чи плачу — черпає своє натхнення наосліп з дібр всякого роду, які змисли й імаґінація представляють в найяскравіших барвах, то, навпаки, почування або зворушення волі знаходять свій предмет лише в світлі інтеліґенції. Будову нашої душі можна прирівняти до орґанів з двома клявіятурами: одну з них творять пристрасти змислові, другу — волїціональні почуття. Коли здолаємо „зістроїти" обидві клявітури таким способом, щоби тон чуттєвої вражливости бренів рівночасно з тоном волі, що йому відповідає або навпаки, — тоді можливе формовання характеру. Бо характер — се гармонія душі, яка залежить від узгіднення волі й чуттєвої вражливости.

Чи властивою задачею християнського ідеалу є, замісць співділати з пристрастями, — нищити їх? Чи в імя християнського ідеалу, повинні ми прямувати до сповидної незрушимости, тлумити в зародку свої пристрасти, щоби запевнити панування над собою?

В поставі стоїка, так само як епікурейця, немає нічого людського, їх постава — противна природі. „Хто силкується бути янголом, нераз стає худобою" — сказав Паскаль, а досвід підтверджує се. Бо ціла сила й чар християнського ідеалу лежить в тім, що він є ідеалом людським. Ласка дана нам лише, щоб удосконалити природу. Все, що противиться природі, є антихристіянське.

Не треба иншого доказу, як приклад Ісуса Христа, який є взірцем для нас всіх. І дійсно, вистане розгорнути Євангелію, щоби ствердити, що Син Чоловічий не був позбавлений сильних зворушень. Крамарі в святині, фарисеї, визискувачі, викликували Його гнів. Він плакав над долею невірного Єрусалиму, ридав на домовині свого приятеля Лазаря; підчас аґонії Ним метали страшні конвульсії тривоги; до учнів своїх, в часі Останньої Вечері, знайшов вирази пристрасної чулости; великим пожаданням прагнув спожити з ними паску, до шалу — любив

хрест... Чиж те все не доводить, що не кожда пристрасть гідна нагани?

Але се не значить, що всі пристрасти є добрі, якийби напрямок вони не обібрали, в якуб пересаду не впали. Добрі — ті пристрасти, які поможуть нам з боєм здобути наш ідеал, що його вказує нашому чину — наша віра. Злі — ті, які нас відтягають від того ідеалу, обезвладнюючи нашу волю.

Так представляласяб католицька наука про пристрасти. Отже не лякаймося пристрастей. Повинні вони служити нам відскочнею в бігу з перешкодами, щоб виробити собі характер.

Ідеалом християнина не є — згасити в собі вогонь пристрасти, лише уміло послугуватися останніми. Психольоґи признають однозгідно, що добре спрямована пристрасть побуджує нашу інтеліґенцію і кількакратно побільшує розмах нашої волі. „Ніодна велика річ не діється без участи пристрасти" — сказав колись Паскаль. Вона становить джерело шляхетних чинів, гарних відкрить і геройчних посвят. Навпаки, зле спрямована пристрасть — притьмарює інтеліґенцію, ударемнює рефлексію і скривлює осуд про річи; нарешті — опановує волю, яка тратить належне їй становище керівничої сили, стаючи силою уярмленою. В християнській душі є місце — і на чисту любов, і на слушну ненависть, і на нагальні прагнення й на святий гнів. З одної сторони, ідея до певного щабля живиться пристрастями, з другої — ясність ідеї переливається в пристрасти, даючи їм вже не силу, а напрямок. Воля, нечула на зимні, сірі прикази ідеалу, буде працювати над тим, щоб перелити в ідеал іскри пристрасти, які запалять її власні стремління до того ідеалу. Воля мусить сильно зістроїти клявіятуру пристрасти з клявіятурою волiціональних почувань.

Воля наша, завдяки напрямкові, який накидає нашим спостереженням і думкам, має над пристрастями дійсну, хоч і посередню владу. Є се влада, яку посідає розумна одиниця, яка — щоби не допустити до пожару в хаті, — уважно пильнує огнище. Зовсім не треба гасити в собі полумя пристрасти, так само, як непотрібно обходитися без вогню, щоби забезпечитися від пожежі. Се булоб наївно. Лиш треба надати пристрастям докладно означений напрямок, змусити їх служити найконечнішим потребам морального життя таким самим способом, як господиня дому уживає в господарстві вогню.

Наприклад студент хоче бути лікарем або адвокатом. То „щось", чим хоче стати, має для нього вартість ідеалу, і то не лише ідеалу подуманого, що пориває тільки імаґінацію, але й вартість ідеалу прагненого, покоханого. Щож стає з нами, коли — з допомогою волі — стаємо

перед своїм ідеалом, або коли ті чи инші обставини нагло нагадують нам про нього? Чи не відчуваємо тоді в собі запалу — здобути той ідеал? Тоді довкола покоханого ідеалу скупчуються всі наші життєві сили, а особливо наші пристрасти. Любов до ідеалу дає нам крила. Завдяки їм — підносимося понад всякі инші привязання, які — вяжучи нас з землею, з змисловою ділянкою нашого „я", убезвладнилиб найцінніші засоби нашої енерґії... Воля доконати щось, здобути власне місце на землі, грає у відношенні до наших пристрастей — ролю маґнету супроти маґнетичних течій зігнутої штаби мягкого заліза. Та воля притягає до себе ті пристрасти, які потрібні, щоб її зміцнити, щоби спрямувати її в один бік, удесятерити її ділання. Воля, отримавши свій розмах від відповідної пристрасти, перелле його на всі наші чини. Воля, яку пристрасти вирвали з її інерції, віддає їм — в формі витривалої й усвідомленої енерґії — ту сліпу і стрясаючу силу, яку пристрасти надали їй. З участю свідомої волі ми зачинаємо чинити те, що почали чинити інстинктовно, під впливом ґвалтовних і пристрасних, але переходових зворушень. Воля споює докладно ореслений ідеал з сильними пристрастями, звертає в напрямку того ідеалу всі зворушення, які улегшують її взлети до нього...

Коли ідеал наш кине лише своє холодне світло на найбільш укриті закутки нашої душі, то певно пізнаємо її, її стан, — але лишимося безсильні, не здолаємо улікувати її. А миж не істнуємо на світі лише на те, щоби пізнати себе в світлі ідеалу, але щоб той ідеал втілити в життя і розпалити його світлом кождий наш чин. Але єдиним способом на то є, щоби змінити його світло в тепло, — є прагнути той ідеал, кохати його; — тому й мусимо його хотіти, віддати йому всі сили наших почувань, ними тримати його при собі, щоби не втік від нас.

Ідеал сам собою — безсилий. Воля наша отримує від нього світло, але не отримує тепла. Воля мусить перелляти на той ідеал власне тепло, привязатися до нього всіми своїми силами. Бо коли воля ослаблена, тоді наші могутні почування прямують безладно виявитися назверх з шкодою для ідеалу. Хтож приверне рівновагу? Лік знаходиться ближче, ніж думаємо. Бачу його в самім лоні зла. Таж наша воля — се чутєва потуга. Прагне слухати, але не любить, коли їй приказуємо сухо й зимно. Навпаки, їй потрібно приказів, викликаних зворушенням, забарвлених пристрастю. Де вона знайде такі прикази? Власне в пристрастях! Поставлена межи ідеалом, який обливає її своїм світлом, — і пристрастями, до яких звертається, щоб в них зачерпнути частину свого розмаху, вона прямуватиме до того, щоби стопити ті, нібито негідні елементи, змішати одні з другими,

переісточити ідею-світло — в ідею-силу під впливом приказу, викликаного зворушенням, приказу — чутевого і пристрасного.

„Сильна вражливість—писав Джон Стюарт Міль—є знаряд і передумова, які позволяють панувати над собою. Але вона мусить бути перш вироблена... Та вражливість, по конечнім її виробленні, творить не лише героїв з першого відруху, але й героїв опанованої волі. Історія і досвід доводять, що найбільш пристрасні вдачі виказують найбільше сталости і непохитности в почутті обовязку, коли їх пристрасність звернеться в відповіднім напрямку...".

Се повинні знати й ті, які прагнуть не лише пізнати себе в світлі християнського ідеалу, але й розпалити його світлом — кождий свій чин.

* * *

Др Володимир Кушнір

(*† 25 X 1938*)

З Володимиром Кушніром зійшла в могилу одна з маркантних постатей нашого літературно-політичного життя.

Він був одним з піонірів, одним з перших, які — на віденськім і на берлінськім ґрунті — проломлювали іґноранцію европейської суспільности щодо українських справ.

Він редаґував *Ukrainische Rundschau* (перш *Ruthenische Revue*) майже від 1906 до 1916 рр. Се були часи першої революції в Росії і запровадження загального виборчого права в Австро-Угорщині — в границях тих двох держав жив тоді український нород. Се були часи, коли поволі українська справа виходила як проблєма міжнародної політики на світову арену. Висвітлювати се питання з точки погляду українських аспірацій — взяв своїм завданням В. Кушнір.

В десятьох річниках *Ukrainische Rundschau* читач знайде масу матеріялів до політичної боротьби і політичних подій тих часів. Національна боротьба в Галичині з „станьчиками", національ-демократами і підтримуваними царською Росією москвофілами — в соймі краєвім, в пресі, в віденськім парляменті, в загально-державних Делєґаціях, змагання за власний університет, за соймову реформу; перші кроки політичного українства на В. Україні — Дума, боротьба з новою течією нео-славізму, що зродилася в лоні російського громадянства і знайшла відгук серед громадянства польського в Конґресівці і в Галичині; тінь, яку кидала на сі події війна, що зближалася, культурне життя української нації — все се знахо-

дило своє освітлення, й обговорення на сторінках *Ukrainische Rundschau*, яке рядом літ направду було орґаном активної української політичної думки, її репрезентуючим орґаном, єднаючи авторів як з російської, так і з австро-угорської імперії.

В журналі брали участь м. и.: В. Будзиновський, З. Кузеля, М. Кордуба, Ев. Левицький, К. Левицький, Дм. Донцов, Дм. Дорошенко, Я. Остапчук, А. Колеса, В. Доманицький, М. Данько, С Єфремов, М Лозинський, О. Турянський, І. Кревецький, В. Бачинський, М. Кічура. Брали участь також і чужинці-симпатики українства, як швед А. Єнсен, голова австрійського райхсрату Е. Пернерсторфер, В. Роде, Бернсон і инші.

В. Кушнір — талановитий і вправний редактор, умів надати свойому місячникові характер наскрізь бойового, не лиш інформативного орґану. Рівночасно співпрацюює в ряді німецьких часописів.

Працю, яку виконав, не дасться оцінити. Коли перед війною чужинці — не тілько в Австрії і Німеччині — але і в далекій Анґлії запізналися з проблемою України (з *Ukrainische Rundschau* пізнав її м. и. і знаний анґлійський журналіст Сітон Вотсон), то велика заслуга в сім припадає на діяльність покійного В. Кушніра.

В. Й. П.

М. Л.

З пресового фільму

Французькі часописі доносять про цікавий інцидент на процесі Плевіцької, жінки Скобліна, яка — на спілку з своїм чоловіком — з доручення большевиків, „усунула" голову рос. еміґрантської орґанізації ґен. Мілера. Адвокат Рібе відчитав на суді документ: офіційний бюлетень масонської льожі Франції повідомляв, що масонська льожа працівників префектур і „сюрте насьональ" збереться 9 XII увечері в приміщенні „Великого Сходу" 16 вул. Каде, щоб вислухати реферат — „Справа Скобліна, змова російських фашистів"... Отже масонам передусім залежало на тім, щоб замести большевицькі сліди, щоб відвернути увагу громадської думки Франції на фальшиві сліди. А найцікавіше — що референтом на тих масонських зборах мав виступати меценас Шваб, — адвокат Плевіцької, який на суді не заперечив ревеляції Біре.

Кооперативна Республика ч. XII пише про колхози: „1. Колхоз покликано до життя не в інтересі його членів, а в цілях їм байбужих, чужих, або просто зненавиджених; 2. колхоз є орґанізацією не добровільною, а примусовою, бо правлять ним із гори, править ним большевицька влада під маскою свободи й самоуправи... В першій мірі служить він фіскальним інтересам большевицької деспотії. Коли зникне сила, що держить його в своїх кігтях і тенетах, упаде й сам колхоз".

Як сі свої погляди погодить *Кооп. Республика* з реклямою книжки *Призначення України*, якої автор дуже прихильно ставиться — як до української форми орґанізації — до колхозів? Бо якраз ідеї тої книжки *Кооп. Республика* назвала „здоровими і суспільно-конструктивними" (ч. VI).

П. Григоріїв-Наш, празький соціяліст, мав в Америці виклади. Як пише наша американська преса — прелеґент „жалував тих нерозумних німців, що так далися звести" гітлерівській аґітації в Чехії. Проф. Григоріїв називає провокаторами тих, які посміли в трудну для Чехословаччини годину поставити рубом справу Закарпаття і домагатися для нього самостійности". Горбатого — могила не випростує.

Американський соціялістичний *Вперед* (ч. 16) збирає складки на видання нової брошури В. Винниченка. При сім *Вперед* теплим словом згадує „великого сина України, Володимира Винниченка, що тепер скитається закордоном, бо не міг погодитися з московськими наїздниками і запродати свій народ". Часопись забула додати, що не большевики просили Винниченка „погодитися", а він не схотів, — лише навпаки — Винниченко рік-річно писав благальні листи до большевиків, пропонуючи свою співпрацю „московським наїздникам", лише ті наїздники його супліки зіґнорували.

Новий Час приносить сенсацію — лист був. новошляхівця і — в останне — активного співробітника *Громадського Голосу* — В. Левинського, — про його навернення на гітлерівську віру. Мабуть два останні аншлюси — Австрії і Судетів переконали українського Каутського, що Гітлер має рацію. Чи хутко зголосять свій „аншлюс" до гітлеризму і инші товариші Левинського з *Гром. Голосу* — не відомо. Почекаємо...

Двох чи трьох українських соціяль-демократів в Чехії, що досі носили фірму „Українська Соціяль-демократична Робітнича Партія" — дали рішаючим чинникам себе переконати і розвязали свою „орґанізацію" — очевидно, виходячи з інтересів пролетаріяту і міжнародного соціялізму. Відрадне явище! Сміємо думати, що майбутній український уряд в Київі теж не матиме богато клопоту з соціялістами, які завше мали зрозуміння до „духа часу".

Укр. Вісти і *Діло* подають текст виборчої відозви з нагоди самоврядних виборів. Лише в *Укр. Вістях* — за Краєвий Виборчий Комітет підписані: Ст. Волинець, С. Герасимович, П. Костюк, В. Кохан, К. Малицька, М. Матчак, М. Рудницька, др М. Стахів, О. Шепарович, — а в *Ділі* — ще: П. Буняк, д-р В. Старосольський і Р. Скибінський, той самий, що недавно на жидівськім вічі гремів проти гітлеризму і зложив свою знану заяву зприводу Закарп. України...

Чижби *Укр. Вісти* — соромилися подати прилюдно імена своїх союзників?

Wschód (ч. 4) приносить статтю — „На марґінесі східної політики Ягайлонів". Стаття переповідає працю проф. Л. Колянковського — „Проблема Криму в ягайлонській історії" Львів 1935. Менше-більше до 1460 року серед татарських держав іде боротьба між перекопським ханом і Золотою Ордою, при чім перекопські хани користають підтримкою Ягайлонів, які — по ослабленню перекопського (кримського) ханату навязують контакт з Кіпчаком (Золотою Ордою). Натомісць до Кри-

му зближається Москва, яка — займаючи Казань — задає великий удар Золотій Орді, що ривалізувала з союзним Москві — Кримом. Тоді з Кримом — в свою чергу навязують приятельські відносини Ягайлони. „Аналіза сих фактів — пише *Wschód* — упритомнить нам далекозорість політики Ягайлонів, які добре здавали собі справу з потреби окружити Москву і які шукали порозуміння з Кримом, Кипчаком, або навіть черкеськими володарями". Дальше автор уважає, що втягування Річи Посполитої в хрестовий похід проти Туреччини не лежало в її інтересі, лише — Габсбурґів. „Обачна політика польська не дала себе втягнути до тої чужої її інтересам „релігійної війни", поставила свій інтерес понад „ідеольоґічними бльоками" — і спільно з Францією, на фальшиве згіршення „християнських держав", ввійшла в порозуміння з Туреччиною чи татарами проти перших спроб німецько-російського бльоку — окружити її".

Сі розважання не позбавлені актуального значіння. Цікаві вони особливо з огляду на повторювані деякими історикам теорії про „передмурівок християнства". Ідеяж — з допомогою Криму — окружити Москву, цікава з огляду на актуальне зацікавлення „прометеївського" табору Кримом (і „вільним козацтвом") — лише очевидно, хоч і в подібній, але в иншій їх ролі, не в ролі протимосковського чинника... М. ин. брак „зрозуміння" для „прометеїзму" закидає *Вістникові* — останне число *Zel*'у.

——

Последнія Новости друкують статтю О. Грузенберґа (з прізвища видко — російського патріота) про Шевченка: „українці не можуть нарікати, що він не був належно оцінений культурною частиною Росії. Вона включила його в число своїх найбільш цінених поетів"... Найбільший брак пошани до Шевченка і повне його нерозуміння „культурною" частиною москалів — власне і є в тім, що вони — як напр. в своїй історії російської літератури — Скабічевскій — зачисляли Шевченка до „своїх поетів"-реґіоналістів. Зрештою дикі і некультурні — повні злоби — випади Белінського проти автора *Сну*, випади, які виправдували навіть репресії Миколи І проти Шевченка — найліпше свідчать, як ота „культурна" частина росіян — ставилася до Шевченка. „Культурні" росіяни — і червоні і білі — калічили Шевченка, кожді по свойому — і сього не удасться спростувати ніяким російським патріотам — Грузенберагам.

———

Американський *Наш Шлях* приносить в двох числах різку відправу „обєднаному фронтові опортуністів" (соціялістів, радикалів, клерикалів і „тоже-націоналістів"), яких „розкладчі ідеї, мусять гинути в затінках". Автор, — А. Господин — виступає в обороні нашого місячника. В тій самій часописі (25 X) дає він прихильну рецензію на книгу нашої „Книгозбірні" — *Партія чи Орден.*

Бібліоґрафія

Марія Остромира: *У вирій* Повість З передмовою Л. Нигрицького „Українська Бібліотека" ч. 69 видавець І. Тиктор Львів 1938 16° ст. 128 обгортка Е. Козака.

Перед нами твір нової, досі незнаної авторки. При його читанні мимоволі повстає запит, чи се нова творча сила в нашій літературі, чи тільки авторка одного оповідання, призначеного для ширшого читача. *У вирій* ніяк не можна назвати повістю, як се зроблено на сій книжечці.

Зачинаючи читати *У вирій* Остромири — читач сподіється ширшої картини шкільного життя, що стає тлом для сільської амбітної дівчини, яка „приступом мусить здобувати те, що иншим приходить даром". Діти сі легко можуть в місті зігнутися при зустрічі з „панами", такими, як деякі змальовані авторкою вчителі — „ніби-аристократи". Та авторка не дає суцільної, поглибленої картини, вона немов тільки доторкається з поспіхом своїх героїв, малюючи свою героїню від шостилітньої дівчинки аж до виходу заміж на 124 сторінках! Є тут ґалерія типів: учениці та вчителі; є життя в школі й інституті; є війна; тайні студентські освітні гуртки, що то на них „захоплювалися семинаристки викладом з ембріольогії"; є дискусії про еманципацію жінок, але не таких, що тільки курять папіроси та в инший спосіб малпують мужчин. Та все те, не розгорнуте на ввесь ріст, не змальоване епічними засобами в низці картин, описів, розповідей авторки — пройнятих одною фабулою — тільки на взір О. Кобилянської, авторка вдоволяється роздумуванням своєї гордої Оксани. Ся Оксана Чайка при кінці твору немов цитує Маню Обринську з *Через кладу*: „Успокійтесь, пані! Я вам не заберу вашого сина, бо я загорда на се. Нехай вже якась инша сягне рукою по сей ваш скарб" (124).

Та в Кобилянської був широкий малюнок душевних тремтінь сієї гордої жінки, а тут се нічим неумотивований вискок Оксани, що в школі умом перевисшала всі товаришки! Се ані повість, ані оповідання.

Л. Граничка

В. Ковальчук: *Великий князь Володимир* — історична драма Львів 1938 В-во Просвіта ч. 857. 88 с.

У своїй відомій критиці на Беранже Іполіт Кастіль говорить: справжнє завдання мистецького критика „не є, ані складання дитирамбів, ані безоглядне нищення автора чи його твору, залежно від того, чи твір йому (критикові) подобається чи ні, лише... оцінка твору, відповідно до тої вартости, що її він може представляти з огляду на ціль, яку має осягнути, чи потреби, які має задовольнити."

Базуючися на сих принціпах, розглянемо історичну драму В. Ковальчука, написану на ювилейну тему хрещення Руси.

У кінцевім слові В-во заявляє, що завданням сієї „драми" є оживити колишню нашу славу і велич тієї переломової доби, коли український нарід прийняв і високо підняв знамя Хреста. Ясно, що така мета — що є й метою автора — є похвальна і висока.

Другим безперечно додатним фактом є те, що автор іде шляхом образу і акції замісць засобу літературного підходу до теми, що правильно і відповідає принціпам сучасної драматургії. Але автор, захоплюючись сим підходом, нагромаджує забогато страхіть, що робить з його „історичної драми на 4 дії" лише щось подібне до історичної пєси з тенденцією.

Так у „драмі" є — 17 зрад і підступів, 5 вбивств (на сцені й поза сценою), 3 отроєння (вдалих і невдалих) і 3 катування (з них випікання очей, — операція, яку автор легковажить, бо навіть людина з крицевими нервами не може за кілька хвилин після таких тортур бути ціл-

ком нормальною). Се перенагромадження жахів перестає жахати глядача, а вносить певний комізм. Автор сам напівсвідомий того, що від великого до смішного — один крок і тому зазначає на ст. 70, що треба старатися і добре пильнувати, щоб пєса „не викликала почуття смішности" там, де місце для „достойности і поваги".

Щодо драматичного напняття акції, її зростаючої патетики, еволюції душевних переживань, сенсу інцидентів, як і інтересу їх дієвого розгортання, то тут „les defauts dependent du talent dramatique de l'auteur". В однаковій мірі потрібно певне почуття міри в застосованні нової сценічної методи, певного смаку і знання для переведення творчого задуму.

Захопившися понад міру дефілядою здебільшого жахливих дій, автор занедбує оральну сторону, яку звів до занадто простого примітиву. Діяльоґам бракує жвавости, хоч автор і радить, „щоб живе слово вязалось з рухом". Сим порушається принціп сучасного спектаколярного мистецтва, а саме, що вокальна (оральна) частина має підтримувати, інтенсифікувати дієву акцію. У пєсі „Володимир" діяльоґи позбавлені життя, гостроти і цікавости, тому, що, замісць динамічного вияву внутрішньої напружености переживань і думок, їх зведено або на сентенції, які „речуть" протаґоністи герої, або на конвенціональні репліки, що подають актори другого пляну. Сі репліки одноманітні і часто просто ідентичні: „гостре слово твоє", „буде по слову твойому". Можливо, що автор думав сим „дописати" до архаїчного стилю часу, але се не є вдалий засіб.

Слід зазначити далі, що пєса має тему — хрещення Руси, але не має сюжету, або, краще мовити, має три сюжети: так перша дія має за сюжет — „збирання земель руських", друга і третя дія — похід на греків, а четверта — намір (рішення) хрестити Русь. Ся відсутність одного суцільного сюжету, якийби переходив всю пєсу, порушає засаду конструкції і єдности (завязка, розвиток, розвязка) і робить те, що замісць одної драми є окремі образи, не звязані між собою. Відсутність внутрішнього льоґічного звязку, якийби обєднував весь хід подій і утворював драматичний осередок цілої пєси, довкола якого розвиваласяби вся акція, зауважив і сам автор, бо знайшов потрібним дати пояснюючі тексти до змісту кождої дії, бо инакше не бувби зрозумілим слідуючий образ, що не випливає по змісту з попереднього. Отже се є ряд образів-фраґментів, а не драма.

Можна закинути також занадто одноманітне виявлення вдач і характерів героїв, які мають бути або історичними постатями з властивими їм прикметами, або символічними, втілюючи певні хиби і чесноти, лиш не манекінами з певними етикетками. Поділ героїв на дуже добрих і дуже злих є трохи за примітивний („спокійний, слухняний, передбачливий", а протилежність — „злісний, злобний, жорстокий, підступний, себелюб, зрадник"). Се деяке наслідування принціпів клясики не є для автора виправданням і не іде на мистецьку користь твору.

В справі декоративного оформлення дуже позитивною є та дбайливість, з якою автор зібрав потрібний документальний матеріял. Серіозною хибою є помішання стилів сценічного декоративного оформлення і костюмово-реквізитного. Декорації (проєкти) подані в більш-менш синтетичному стилі (стилізація будов і пейзажів), а костюми у сутореалістичнім. Зокрема у проєктах декорацій є і сутеві помилки; напр. на загальнім тлі романського стилю епохи подаються ґотичні стрімчасті форми (дія II „трибанна золота рама" ст. 22 і ст. 54 дія IV). Не меншою хибою є те, що костюми і реквізити подані у шкіцах не з першоджерельних матеріялів (мозаїки, фрески, ікони, гроші, тощо), з яких мистець мігби створити свої власні композиції, лише з ілюстрацій до підручників історії, себто „з других рук".

На основі сих зауважень можна зробити висновок, яка тереза на вазі критики переважить: дуже позитивний намір чи безпомічність у його виконанню. Автор сам відчуває, що „не треба поспішати з виведенням

драми на сцені" і що „треба насамперед добре вдуматися" у сей твір, „щоб вистава дала якнайбільшу насолоду не тільки виконавцям,... але, щоби будила щире захоплення у глядачів."

N. G-R.

1) *Звідомлення Виділу „Кружка Родичів" при державній ґімназії з українською мовою навчання в Перемишлі за шкільний рік 1937-38* Перемишль 1938. 8°. ст. 192+4. накладом „Кружка Родичів".

2) *Тридцятьліття Ґімназії Рідної Школи в Яворові. Історія, спомини, статті* Яворів 1938 8° ст. 96 накладом Ювілейного Комітету.

Сього року дві наші середні школи святкували свої ювілеї: ґімназія в Перемишлі істнує вже 50 літ, а в Яворові 30. Наведені вгорі книжки, се не звичайні річні звідомлення зі списком учнів та вислідом річної клясифікації.

Перемиське Звідомлення — се велика розкішна книга, з богатьома ілюстраціями, що всебічно представляє життя в школі, подає цінні статті до історії заведення та містить 8 краєзнавчих рефератів самих учнів.

Скромніша своїм виглядом, та неменше цінна щодо змісту *Книга про ґімназію в Яворові*. Є тут докладна історія сієї школи пера дир. І. Велигорського, є й цінні спогади богатьох авторів — учителів та бувших учнів заведення.

Обидві книжки дають цінний матеріял до історії нашого шкільництва. *Лл.*

У століття „Русалки Дністрової" — Ювилейний збірник Бібліотека Кружка Рідної Школи ім. Маркіяна Шашкевича в Самборі ч. 1, Самбір 1937—38 8° 52 стор. + (6) огол. + обгортка Юрія Тарасовича Кульчицького.

Отсе, здається, остання памятка століття Русалки Дністрової, якої долю нагадує і своїм спізненням з незалежних від видавців причин. Ініціятива сього видання вийшла з кругів самбірської студентської молоді, що й заповнила сей збірник своїми нарисами; зі старших співробітників є два її духові провідники: д-р А. Княжинський і проф. І. Филипчак. Автором передової статті є студент М. Филипчак.

Д-р А. Княжинський представляє нам *Маркіяна Шашкевича на фоні своєї доби* й переводить влучну психольоґічну аналізу його творчости. Л. Кінасевич відмічує 5 періодів в *історії світоглядової еволюції галицько-української молоді (1837—1937)*: І — від виступу М. Шашкевича до 60-их рр. XIX в. — період переймання національно несвідомою ще молодю чужих ідей і служба чужій справі в імя розбудження у ній бунтарських емоцій. Додамо, що се доба проблесків серед молоді промінів національної свідомости та одиничних і гурткових поривів до праці для культурного і політичного піднесення власного народу. II — до половини 70-их рр. період здобування елементів національного самознання й доба звороту думки й творчих сил молоді в русло пробудженого національного життя. III — до сецесії українського студентства з львівського університету, період впливів Драгоманова, у його висліді соціялізм, попри те дуже неясне ще політичне зріжничкування української студентської молоді. IV — до 1914 р. період ідеольоґічно-політичних розходжень; спершу зріст матеріялізму в загальному світогляді під впливом наук XIX ст., опісля — зворот до самостійницької ідеольоґії. V-ий період — на думку автора — починається 1914 р. й триває до сьогодні; на нашу думку — кидається у вічі ріжниця у світогляді тієї молоді, що була учасником подій, а тієї, що витворила свій світогляд на леґенді; границі між обома ґенераціями слід пошукати 1925—30 рр. До згадки про життя української молоді в Самборі в 60-их рр. замітимо, що поборюванню народовецької громади вечерничників суд. радн. Качковським суперечить його дар (20 ринських) Володимирові Шашкевичеві за поміщену в „Вечерницях" (1862 ч. 4) „Нинішню пісню" з провідною гадкою єдности України та низка панеґіриків у честь

Качковського народовецької молоді в рукописних збірках Бібліотеки НТШ ч. 18 і 387. Серед сих панегіристів бачимо й Ксенофонта Климковича, що в навечеря Богоявлення 1863 р. вітав Качковського щедрівкою: „Вітай, наш голуб, батько любий". (Сей вірш не увійшов у збірку його творів у видавництві „Руської Письменности"). Щиру подяку за „всі безустанні труди коло піднесення духа народнього" серед молоді склали Качковському в листі зі Львова 7 XI 1865 р. студ. прав Келетин Топільницький і богослов Омелян Кушик; вони славили К-ого словами Шевченка, що його „слава не поляже". Тимто не може Кінасевич ставити Качковського поруч Дідицького як москвофіла; згадував мені принагідно проф. Филипчак, що і в Самборі зберігається традиція про Качковського, як любителя козацької ноші, Шевченкового „Кобзаря", тощо.

І. Филипчак подає причинок з *Історії Самбірщини в Часах М. Шашкевича;* цікаві виписи з актів самбірської парохії.

В. Зубко у своїх рефлексіях (*Думкою у минуле сторіччя*) пригадує влучну оцінку Шашкевича та його „Русалки Дністрової" молодечим Іваном Франком в альманаху *Молот* (Львів 1878). Замикають збірник статті Б. Стебельського (*Українське мистецтво в перспективі 100-ліття Русалки Дністрової*) і Я. Судчака (*Маркіянове свято в Самборі*).

Сей збірник є показчиком ідейности сьогочасної молоді Самбірщини.

М. Андрусяк

Ю. Литвиненко — *Запорізм* Париж 1938 ст. 54.

Політична література наша така бідна, що доводиться відгукуватися на деякі публікації, які в трактовання пекучих проблем сучасности не вносять ані нічого нового, ані цікавого. До таких публікацій відноситься й брошура п. Ю. Литвиненка. Більш як половина брошури переповідає нашу історію, не вносячи ніяких нових моментів в її трактованню. На кількох сторінках автор хоче обговорити чотири — як він каже — головні ідеольоґічні течії серед українства: марксівську, монархістичну, націоналістичну і угодову. Ніодна з тих ідеольоґій автора не задовольняє. Ідеольоґія Липинського — „мало пояснює проґрамні наміри хліборобської партії", „націоналізм — не є і не може бути вичерпуючим політичним проґрамом" — чому, автор не поясняє. Як „по свойому" він розуміє націоналізм, видко з його твердження, що націоналізм — „не виключає комунізм" (?). Наївний погляд автора, що „сьогоднішні французькі комуністи проявляють себе націоналістами в такому степені, до якого більшість правих партій досі не рискувала підійматись" (ст. 10). Се твердження не лише наївне, а свідчить про те, що автор — живучи у Франції — цілком не визнається в тім, що робиться довкола нього, инакшеб не назвав французькими націоналістами Торесів і Кашенів, які коли й є націоналістами, то хіба — московськими. Думати, що вся наша біда полягала на тім, що бракувало нам „національної єдности" (23) — значить говорити трафарети, які нічого не вияснюють. Що по вибуху революції в рос. імперії 1917 — „наша держава не утрималась тому, що нарід не спромігся виділити з себе енерґійної і жертвенної верстви, подібної до війська запорозького" (24) — се вже значно ближче до правди. Але, коли автор переходить до позитивної частини, намагаючись накреслити свою проґраму („Головні положення запорізму"), — се йому не вдається. Тут він теж не виходить поза загальні місця. Такими комуналами м. и. є, що „держава матиме завданням... забезпечити нації повний духовний й матеріяльний розвиток,... дати їй матеріяльний добробут, соціяльну справедливість і правовий порядок" (34); що треба „шанувати істнуючі, добровільно приняті договори" (35); нічого нового не дає й коротка формула корпоративізму. Думаю, що не дуже ревеляційно звучить і теза, що — „без уряду ніяка держава є немислима" (36). Деякі тези автора є ориґінальні — але на жаль — заориґінальні, як напр. вимога — „витворити кадри людей, здібних до державно-адміністративної праці";

згуртовані в партію, „сі одиниці... творитимуть майбутніх національно-державних проводирів", які „повинні будуть приготовитись до своєї ролі в вищій мірі серіозно", а партія — створить їм світогляд і вкаже тактичні шляхи (37). Таке творення проводирів нації — дійсно думка наскрізь оригінальна... Оригінальним є і погляд, що (53) „київські князі і Хмельницький — були справжніми демократами" (sic!) Виклад — нагадує „зрівноважений" і мало цікавий виклад якогось професора староукраїнофільської школи (напр. О. Бочковського), який ледви кого може захопити. Досить російських слів — напр. „превзойти" (ст. 8), „положення" (зам. „основи", „тези" — 26), „особь" (зам. „одиниця", „осібник" — 27), „уроки" (зам. „научки" — 33, „внідрене" (зам. „вкорінене" —37), „урятуватели" (перекл. рос. „спасітелі" — 51) і пр.

М. Л.

М. А. Славинский — *Національно-государственная проблема в СССР* — ст. 76 Paris 1938 Bibliothèque du Comité d' Amitié des Peuples du Caucaçe, du Turkestan et de l' Ukraine

Брошура п. М. Славинського написана по російськи і видана „Бібліотекою Комітету Приязни народів Кавказу, Туркистану і України". Автор — знаний з часів задовго перед революцією 1917 р., як один з українських автономістів. Тоді — „ляйтмотивом публіцистичних праць М. А. в українській справі була ідея Росії не як суцільного цілого..., а як „імперії народів"... Се була засада, яку висували українці, що стояли на ґрунті льояльної праці... в російській державі. Так думала тоді більшість української демократії... у найкращій вірі в добрі інтенції демократії російської, що, розуміється... стане в обороні й чужого національного права, коли дістане силу і провід" (О. Лотоцький — *Сторінки з минулого* ч. II ст. 53). В своїй рос. брошурі, виданій в Парижі в сім році, М. С-й доводить, що лишити Україну під Росією вже річ безнадійна, бо правляча еліта московсько-большевицька перестала бути елітою „командної нації" — не є вона нею навіть в такій степени, як була російська передреволюційна інтеліґенція; бо большевицька „еліта" перестала ідеольоґічно впливати на маси неросійських націй; бо спроба створити внутрішню єдність імперії на новій базі — марксівської ідеольоґії не повелося.

Брошура для нас цікава тим, — що автор мусить признати свою бувшу плятформу за помилкову. Мусить признати факт, за якого підкреслення нераз накидалися на *Вістник* його демократичні противники; а саме: що на жаль „інтеліґенція підкомандних націй (Росії) відчувала... свою конґеніяльність" з демократією московською; що на жаль між ними „була близькість" і „довіря"; що „сей факт зродив у значної частини інтеліґентів підкомандних націй оманну уяву про можливість порозумітися з новою демократичною Росією, про можливість співпраці з нею і співжиття" та що „політична дійсність пізніше їх різко здезавувала"... Хоч з другої сторони — автор пробує виправдати нашу передвоєнну демократичну інтеліґенцію, що вірила в Росію — м. и. і за те, що вона вже навіть в 1917 р. „не бажаючи скакати в непевне" (?), рішила цементувати „єдність реконструованої за її плянами, імперії" (скликаний з почину Центр. Ради у Київі „зїзд народів")... Колиб представники нашої демократії стратили свою віру в російську демократію, не в 1938, а в 1917 — инакше поточилаcяб не одна історична подія...

Автор арґументує своє твердження про безвиглядність панування Росії на Україні, — м. и. заником імперіялістичної думки та її притягаючої сили — в теперішній (большевицькій) еліті Росії. Певно, се факт величезного значіння. Але самжеж автор, описуючи занепад державницького змислу нашої козацької еліти (друга половина XVIII в. і початок XIX-го), — говорить про „брак непохитности („нестойкость") командних кляс української нації" в ті часи... Як ся справа стоїть тепер? Ми гадаємо, що „непохитність" наших теперішних кандидатів на командну касту на Україні, мусить бути в сто разів твердша, щоб дорости до свого великого завдання.

Р. О.

Від Адміністрації

Видавництво дякує тим своїм Прихильникам, які активно підтримали його в теперішні, тяжкі для книжкового ринку, часи. Тимже нашим передплатникам (як в Европі, так і в Америці), які підчас судетської кризи, чекаючи неминучої европейської війни, стрималися з виріснанням своїх зобовязань супроти В-ва, — позволяємо собі пригадати, що якраз в такі моменти Вид-ву залежить на тім, щоб всі його справжні прихильники вірно й активно при нім стояли.

Наших передплатників, заступників, кольпортерів і прихильників вітаємо з новим 1939 р. і бажаємо веселих свят.

На просьбу передплатників продовжуємо речинець платности знижкової річної передплати Вістника і Квартальника до кінця січня 1939 р.; з краю, Закарпаття, Словаччини й Чехії передплата за Вістник виносить 20 зл., Квартальник 2 зл.; з инших країв Вістник 25 зл., Квартальник 3 зл.

Вже вийшла 4 книжка **Квартальника Вістника** за 1938 р. **Дра Ю. Русова — „Салязар".** Ціна 1 зл. Закордон зл. 1.20.

Книгарням, кольпотерам, передплатникам, що не вирівняли належитости за попередні книжки **Квартальника** стримали висилку **4 кн. Квартальника.** Научені досвідом мусимо і в 1939 р. здержувати висилку **Вістника** в краю по двох незаплачених книжках, а **Квартальника** новозголошені і закордонні передплатники дістануть в борг лише одну книжку. Всім тим передплатникам **Вістника,** що користають зі знижок цілком не можемо давати книжок в борг; тому просимо всіх наших передплатників не зволікаючи відновлювати передплату на 1939 р. і завчасно присилати належитість за висилаємі книжки.

Посилаємо нашим заступникам по 1 прим. І кн. **Вістника** за 1939 р. Просимо доручити новоприєднаним передплатникам, а нам подати докладну адресу, на випадок більшого запотребовання книжок негайно вишлемо.

Кольпортерів і заступників, що мають IV, V, VI кн. **Вістника** 1938 р. просимо негайно прислати.

Звороти непроданих книжок, а особливо з Волині, просимо відсилати пачками.

Пригадуємо нашим заступникам, кольпортерам і прихильникам, що січень — місяць в-ва Вістника і Квартальника, а тому пропонуємо:

1) Повести на місцях широку пропаґанду за поширенням видань в-ва (приєднати щонайменше пять передплатників **Вістника** або **Квартальника**).

2) Наладнати справу систематичної кольпортажі видань **Вістника** (в кождім місті і більшім селі має бути чинний кольпортер).

3) Припильнувати, щоб довжники заплатили належитість і стали точними передплатниками і кольпортерами в 1939 р.

4) Вислані реклями **Вістника** вивісити в домівках читалень Просвіти, в кооперативах, Бесідах, Повітових Союзах і инших українських установах.

5) Вислані чеки ПКО і запрошення до передплати **Вістника і Квартальника** передати всім тим, хто хотівби стати передплатником.

6) Заступники закордоном мають подбати про вміщення анонсів наших видань в відповідній українській пресі.

7) Припильнувати, щоб Ваші знайомі, бібліотеки, випожичальні, товариства, інституції в Вашім місті і осередку запренумерували або набули видання **Вістника,** а хто твердить, що вже пренумерує — просимо перевірити на місцях, або в адміністрації **Вістника.**

8) Зробити виставу книжок в-ва **Вістника.**

9) Наклонити до передплати **Вістника,** а як ні, то бодай Квар-

тальника всіх наших прихильників і бувших передплатників **ЛНВ і Вістника,** яким ми стримали висилку книжок.

10) Подати адреси новоприєднаних передплатників.

11) Постаратися, щоб місцеві книгарні мали в продажі видання **Вістника і Квартальника.**

12) Подати адреси, на які маємо вислати запрошення до передплати і чеки ПКО.

13) Подати адреси новоприєднаних кольпортерів.

В Адміністрації **Вістника** можна дістати афішки **Вістника,** запрошення і чеки ПКО.

Всіх, кому не доручаються книжки **Вістника і Квартальника,** з окрема на Волині, просимо повідомити.

Пачки вернули: 1) **Ірена Которович,** Любомель з написом „адресатка виїхала"; 2) **Кость Шеверда,** Луцьк, Забороль, з написом „зворот" (звернуті книжки знова вислали через нашого заступника в Луцьку).

Вже по видрукуванню їх імен вирівняли належитість за передплату Вістника і Квартальника: В. Возняк, Ордів; В. Новосад, Бучач; В. Гадада, Жовква; Чит. Просвіти, Хлівчани; **За кольпортаж:** Петро Хита, Озірна; Петро Світий, Костельники.

„Насус" Бельґія; **М. Білик** Асторія; **інж. Ф. Кордонський, Др. П. Іващенко** Прага, гроші одержали, книжки вислали. (Гроші з Чехії прийшли почтою).

Вп. **А. Аврам,** Б. Айрес 50 зл. одержали, в тім 19 зл. за **М. Примака** і 31 зл. **Укр. Т-во Сокіл,** Б. Айрес, вислані книжки просимо доручити адресатам.

Просимо подати найновіші адреси таких осіб: Ірена Которович, Любомель; Др. І. Стафіняк, б. Чеський Тешин; Василь Бернар, Тересва; о. Юрій Станинець, Вонігово; Микола Рішко, Драгово; інж. Волод. Бородайкевич, Кваси; Др. Микола Малинський, Черноньчик; інж. Т. Мороз, Ямниця; Др. Ф. Слодецький, Гродець Кральови; інж. А. Ліна Крумльов, Василь Цоклян, Тячово; Др. І. Кралька, Гуменне; О. Наріжний, Середна Дубровка; Павло Донченко, Білки; інж. І. Янішевський, Ужгород; Юліян Химинець і В. Хромний, Мукачів, всі з б. Чехії; Лев Шкреметко, Венцковичі; Вол. Павлишин, Бушковиці; Мих. Болячка, Бучач; Мир. Нагайло, Буховичі; Ярос. Бойко, Клинек; Мик. Левицький, Ходорів; Мирон Жибчин, Коломия; Павло Блевич, Брошнів; Осип Вередин, Борислав; Мих. Грестків, Долина.

Нашим передплатникам і довжникам в Карпатській Україні і Чехії посилаємо чеки ПКО (зелені), якими можна пересилати нам гроші. Вирівняли передплату через нашого заступника в Румунії Директора Л. Киселицю: В. Руснак за **Вістник і Кварт.** 1938 р.; О. Дуда і М. Пігуляк за **Вістник** 1938 р.

25 XI б. р. померла ем. учит. Теодозія Котис з Хирова, дуже солідна і давна передплатниця Вістника і Квартальника, — кольпортерка наших видань. В. Й. П.

Деякі статистичні дані в-ва Вістника і Квартальника Вістника за 1938 р.:

І Статистика Вістника

На 15 грудня 1938 р. слідуючий статистичний стан передплатників **Вістника:** 25.2% учительство високих, середніх і низших шкіл, урядників приватних і державних установ; 17.1% студентів високих і середніх шкіл; 13.4% збірних передплатників (ріжні товариства і установи); 7.4% адвокатів, суддів, нотарів; 6.3% лікарів; 6,2% інжинерів, аґрономів і геометрів; 4.4% селян; 4.2% промисловців; 3.6% священників; 3.5% робітників і ремісників; 3.3% купців; 2.9% неусталені професії; 2.5% инших професій.

Зі всіх передплатників припадає на львівське воєвідство 28.8%; станиславівське 13.4%; волинське 8.9%; тернопільське 8.8%; на инші воєвідства в границях польської держави 17.2% і на заграницю 22.8%.

По кількости передплатників чергуються повіти: львівський, стрийський, кремянецький, станиславівський, тернопільський, перемиський, дрогобицький, коломийський, рівенський, луцький, радехівський, здолбунівський, сокальський, долинський, бережанський, підгаєцький, жидачівський, рава-руський, рогатинський, ліський, зборівський, любачівський, володимир-волинський, перемишлянський, яворівський, калуський, жовківський, мостиський, золочівський, товмацький, теребовельський, турчанський, скалатський, ковельський, дубенський, снятинський, сяніцький, рудецький, надвірнянський, делятинський, чортківський, збаражський, брідський, богородчанський, добромильський, бучацький, любомельський, городок-ягайлонський, самбірський, заліщицький, ланьцутський, грубешівський, косівський, бібрецький, ярославський, камінка-ловський, борщівський та инші.

Міста, містечка і села: Львів, Варшава, Познань, Кремянець, Станиславів, Рівне, Стрий, Тернопіль, Перемишль, Вільно, Краків, Луцьк. Борислав, Коломия, Синевідсько Вижне, Рогатин, Рава Руська, Радехів. Дрогобич, Калуш, Яворів, Бережани, Теребовля, Сокаль, Судова Вишня, Перемишляни, Сосновець, Каліш, Скальмержиці, Снятин, Любомель, Бучач, Галич, Чесанів, Чортків, Делятин, Черниця, Товмач, Жовква, Дермань, Лебеді, Надвірна, Немирів, Поморяни, Золочів, Збараж, Люблин, Дубно, Остріг, Катовиці, Тарнів, Стоянів, Радивилів, Сколе, Здолбунів, Володимир Волинський, Заліщики, Городок Ягайлонський, Клевань, Красне, Ковель, Леськи, Глиняни, Ярослав Болехів, Підгайці, Турка, Тартаків, Старий Самбір, Самбір, Нижанковиці, Жидачів, Зборів, Журавно, Винники, Устрики Долішні, Варяж, Куликів, Косів, Комарно, Козова, Камінка Струмилова, Грималів, Бурштин, Борщів, Броди, Бірча, Боднарів, Бірки Великі і др.

За кордоном: Румунія, Канада, Сп. Держави П. Америки, Карпатська Україна, Чехія, Франція, Німеччина, Арґентина, Данціґ, Словаччина, Югославія, Італія, Манч-джу-куо, Бельґія, Болгарія.

Кольпортаж Вістника найбільше поширений: Львів, Ню-Йорк, Варшава, Стрий, Познань, Перемишль, Вільно, Торонто, Хуст, Вінніпеґ, Луцьк, Рогатин, Любачів, Кремянець і др.

(Далі буде)

Читайте! **Передплачуйте!**

Студентський Вістник

одинокий під сучасну пору орган українського студентства.

В 1939 році появлятиметься на початку кожного місяця. Умови передплати: цілорічна—8 зол., піврічна – 4·50 зол.. поодиноке число 0·80 зол.

Адреса Редакції й Адміністрації: Львів, Міцкевича 11, ч. тел. 109 29.

Гроші слати на подану адресу або складанками Пром-банку 506-778 з допискою „Студ. Вістник".

Нові книжки

В. Атаманюк — Материна сльозинка „Світ Дитини“ ст. 32.

Р. Єндик — Черник.

С. Кушніренко — Пружінь Львів 1938 ст. 62.

Др. К. Чехович — Шкідливі думки М. Драгоманова Перемишль 1938 ст. 27.

Проф. М. Грушевський — Українська шляхта в Галичині на переломі XVI-XVII вв. Львів 1938 „Дзвони“ ст. 16.

У століття „Русалки Дністрової“ Ювилейний збірник Самбір 1937-38 ст. 52.

30-ліття гімназії „Рідної Школи“ в Яворові. Яворів 1938 ст. 96.

Ів. Керницький — Мій світ. Вид. Ів. Тиктор Львів 1938 ст. 1.8.

Перший укр. педаг. конгрес 1935 р. Львів 1938 вид. „Рідної Школи“ ст. 250.

К. Коперський — Соняшні оповідання „Світ Дитини“ ст. 100.

Олекса Тарновський — Ганнібаль вид. Батьківщина Львів 1938 ст. 283.

Збірник матем.-природ.-лікар. секції НТШ-ка т. XXXII вип. I. ст. 55.

Збірник фізіогр. секції НТШ-ка вип. VII ст. 52.

Т. Франко — Лис Микита критичний розбір поеми Ів. Франка Львів 1937 ст. 104.

МСтудії з поля суспільних наук і статистики т. V за ред. Ев. Храпливого вид. за допомогою Рев. Союзу Укр. Кооператив ст. 163.

Матеріяли до укр. бібліографії т. VII вид. Бібліогр. Комісії НТШ-ка ст. 62.

Ukrainische Dichtung im Exil von Oswald Burghardt Sonderabruck aus Die Gegenwartsdichtung der europ. Völker S. 456-464.

Надіслані журнали

Вісті з Лугу ч. 22-23.
Відродження ч. 10-11.
Голос ч. 46.
Далекий Схід ч. 19.
Дзвіночок ч 86.
Життя і Знання ч. 12.
Жіноча Доля ч. 23-24.
Комар ч. 50.
Кооперативна Республика ч. 12.
Католицька Акція ч. 3-4.
Літопис Червоної Калини ч. 12.
Мета ч. 47.
Наша Батьківщина ч. 12.
Нова Хата ч. 22—24.
Неділя ч. 47.
На Сліді ч. 12.
Просвіта ч. 5-9.
Рідна Школа ч. 23.
Рідна Мова ч. 12.
Світ Українки ч. 3.
Світ Дитини ч. 31-32.
Студентський Вістник ч. 5-6.
Тризуб ч. 47-49.
Українське Дошкілля ч. 9-10.
Учительське Слово ч. 18.
Ми і Світ ч. 1.
Шлях Молоді ч. 18.
Ost-Europa nr XI.
Contra-Komintern nr. 12.
Tęcza nr. 12.
Prosto z Mostu nr. 54.
Myśl Narodowa nr. 53—55.
Biuletyn Polsko-Ukraiński nr. 41.
Северный Кавказ ч. 53—54.
Slavia річ. XVI зош. 1.
Вольное Козачество ч. 252.

УЛАС САМЧУК

„БАТЬКО І СИН“

коштує 4·50 зл. (**„Волинь“ III**)

Замовляти: **Василь Рудко,** Львів, Сикстуська 43 а „Напередодні“

Гроші слати складанками ПКО для **„Дністра“**.
Ч. конта 143.961 з дописокою „Вкл. 18016 Волинь“.

Передплачуйте! **Читайте!**

Багато ілюстрований літер.-науковий і мистецький часопис

„Напередодні“

під редакцією Богдана Кравцева.

Адреса редакції і адмін.: **Львів, Сакстуська 43 а.**

ДЗВІНОЧОК

найкращий український ілюстрований дитячий часопис.

Виходить чепурними книжечками щомісяця.
Передплата на рік (12 книжечок) тільки 2 злоті.
Національний, незалежний часопис „ДЗВІНОЧОК“ не тільки цікавить, веселить, але й учить та виховує. Вже восьмий рік є він для української дитини ясним промінем, що світить й огріває її душу. В час нашого лихоліття став він для неї невідступним другом і приятелем.

Передплата на рік 2 зл. (піврічно 1·20).

„ДЗВІНОЧОК“, Львів, Косцюшка 1 а.

РОДИЧІ — що дбають про своїх дітей, передплачують для них:

журнал **„Світ Дитини“** і книжки **„Діточа Бібліотека“**

Передплата за „Світ Дитини“ річно: в краю 4 зл., в Чехо-Словаччині 25 кч., в Румунії 150 леїв, в Америці і Канаді 1 дол. Для всіх инших країв — рівновартість 1 амер. доляра. Передплата за „Діточу Бібліотеку“ річно: в краю 5 зл., в Чехо-Словаччині 30 кч., в Румунії 200 леїв, в Америці і Канаді 1·50 дол. Для всіх инших країв — рівновартість 1·5 амер. доляра.

Окавові числа висилаються безплатно! АДРЕСА: Видавництво „СВІТ ДИТИНИ“ — Львів, ул. Зіморовича, ч. 2. Конто ПКО. Львів: 503.330 Конто ПКО. Прага: 79.475. Конто пер. розр. 14.

Книжка для всіх!

Карпатська Україна в числах

Д-ра Ев. ХРАПЛИВОГО

В-во „Нове Село“ впору видало цю потрібну зараз книжечку про Срібну Країну. Текст доповнюють ілюстрації й мапа. Ціна: 30 гр. з пересилкою 40 гр. Для ВП. відпродавців (найменше 5 книжечок) — 20% опусту. Тому що малий наклад — най адже висилаємо за готівку.

Замовлення й гроші слати на адресу: „Нове Село“, Львів, вул. Домініканська 11 — П. К. О. 503.807.

Львівська державна наукова бібліотека
№ 4281

Вашу будучність найкраще і найпевніше з

„КАРПАТІЯ

Товариство взаїмних обезпечень на життя у Л

Ринок ч. 38 ч. тел

Нові святочні листівки

Прикраси на ялинку

скляні баньки, ангельське в лосся, колірова станіоля, це фон, свічки, ліхтарики, ко папери, бібули, канцеля приладдя.

дістанете найдешевше в

Союзнім Базарі, Львів, вул. Руська 20.

Постійним Відборцям

КАВИ „ПРАЖІНЬ“

бажає ВЕСЕЛИХ СВЯТ!

Кооп. „Суспільний Промисл“

Львів 24, вул. Жовківська 188.

НАРОДНА ТОРГОВЛЯ

бажає

Веселих Свят

і просить закупити на свята в її складах муку, цукор мак, оріхи, родзинки, мігдали, гвоздики, каву, чай,

Спожив

набіли і

тільки

МАСЛОСО

III
П12531
1939 Р. 7 кн. 1

зплати (чеки й пере
йні, вінкульовані à v
ність,
я цінних паперів,

ПРОМ-БАНК

львів, Ґродзіцьких 1/I. тел. 292-15 і 200-15.

Інкасо, доміціль, ескont векслів,
інкасо рат післяплат,
оборотовий кредит,
організовання промислових підприємств.

0,50 0,4

Книгозбірня Вістника

ч. 1	*М. Островерха:*	**МУСОЛІНІ**	ц. зл. 1
ч. 2	*М. Макіявель:*	**ВОЛОДАР**	ц. зл. 2
ч. 3	*М. Антонович:*	**ҐЕРРЕС**	ц. зл. 1
ч. 4	*Р. Єндак:*	**А. ГІТЛЕР**	ц. зл. 1
ч. 5	*Д. Варнак:*	**КАРДИНАЛ МЕРСІЄ**	ц. зл. 1
ч. 6	*Л. Мосенді:*	**ШТАЙН**	ц. зл. 1·50
ч. 7	*Д. Варнак:*	**О'КОННЕЛЬ**	ц. зл. 1
ч. 8	*В. Темляк:*	**ВОГНИСТИЙ ХРЕСТ**	ц. зл. 1·50
ч. 9	*Д. Донцов:*	**ПАТРІОТИЗМ**	ц. зл. 1
ч. 10	*Д. Варнак:*	**ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ**	ц. зл. 1·50
ч. 11	*Д. Донцов:*	**ДУРМАН СОЦІЯЛІЗМУ**	ц. зл. 1·50
ч. 12	*М. Антонович:*	**МАРШАЛ ВПЕРЕД**	ц. зл. 1·50
ч. 13	*В. Темляк:*	**ЗАВДАННЯ НОВОГО ПОКОЛІННЯ**	ц. зл. 1
ч. 14	*Р. Керч:*	**ФРАНКО — ВОЖД ЕСПАНЦІВ**	ц. зл. 1·50
[illegible]	*Богдан Горович:*	**НАЦІОНАЛІЗМ В БЕЛЬҐІЇ**	ц. зл. 1·50
	Ю. Тютюнник:	**РЕВОЛЮЦІЙНА СТИХІЯ**	ц. зл. 1.50
	Д. Донцов:	**ДЕ ШУКАТИ НАШИХ ІСТОРИЧНИХ ТРАДИЦІЙ**	ц. зл. 1·50
	Андрусяк:	**МАЗЕПА І ПРАВОБЕРЕЖЖА**	ц. зл. 2
	[illegible]цов:	**ПАРТІЯ ЧИ ОРДЕН**	ц. зл. 1
	[illegible]:	**САЛЯЗАР**	ц. зл. 1

[illegible]бувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
[illegible], N. Y. 325 East 14-th Street.

[illegible]НА КН. 2·20 зл.

[illegible] ar. Iwana Tyktora, Lwów, Blaharska 9.
[illegible]kpysz, wydawca **Olga Baczyńska**, Lwów,
[illegible]iego 26 m. 21.